

Худайберди Халлы,
Тынчтыкбек Чоротегин

ӨМҮР – АККАН СУУ

Нургүл Эсенкул кызы Дыйканалиеванын элесине

Бишкек - 2013

Худайберди Халлы, Тынчтыкбек Чоротегин

ӨМҮР – АККАН СУУ **ÖMÜR – AKAR SUW**

Нургүл Эсенкул кызы
Дыйканалиеванын
элесине

(Nurgülün hatyrasyna)

Бишкек – 2013

УДК 821.51
ББК 84 Ки7-4
X-17

**Халлы, Худайберди;
Чоротегин, Тынчтыкбек.**

X17 Өмүр – аккан суу: Нургүл Эсенкул кызы Дыйканалиеванын элесине арналат: Эссе, макалалар, эскерүүлөр, термелер / Жооптуу редактор, баш сөз жазган, эскерүүлөр топтомун, тиркемени, сүрөттөрдү даярдаган жана түркмөнчө тексттен кыргызчага которгон Тынчтыкбек Чоротегин. – Бишкек: Жусуп Баласагын атындагы КУУнун «Университет» басмаканасы, 2013. - 204, XII б., сүрөттөр.

ISBN 978-9967-02-932-3

Бул чакан китепте заманбап түркмөн жазуучусу Худайберди Халлынын “Өмүр – аккан суу” чыгармасынан, сапар күндөлүгүнөн үзүндүлөр, Нургүл Эсенкул кызы Дыйканалиеванын (13.2.1957 - 17.9.2012) эки макаласы, маркум Нургүл тууралуу жубайы Т. Чоротегиндин жана алардын дос-санаалаш, замандаштарынын чакан эскерүүлөрү, Эсенкул Дыйканалы уулунун термелеринен үзүндү жана ар кыл сүрөттөр камтылды. Китеп жалпы окурмандар үчүн сунушталат.

ISBN 978-9967-02-932-3
X 4702300100-13

УДК 821.51
ББК 84 Ки7-4

© Худайберди Халлы, 2013.
© Тынчтыкбек Чоротегин, 2013.

МАЗМУНУ

Худайберди Халлы. Кириш сөз.....	5
Тынчтыкбек Чоротегин. Алгы сөз (Түркмөн жазуучусу Худайберди Халлы тууралуу)	7
Биринчи бөлүм. Өмүр – аккан суу.....	19
Худайберди Халлы. «Мен – бакчамын» китебинен: Кыргыздар тууралуу ар кыл ой-толгоолор жана учкай баяндар.	21
Худайберди Халлы. Кыргыз күндөлүгү (үзүндү).....	71
Экинчи бөлүм. Жароокер жан эле.....	91
Нургүл Дыйканалиева. Иса Ахунбаев – XX кылымдын улукманы (макала)	93
Нургүл Дыйканалиева. Прагада жаңырган күүлөр (макала)	107
Нургүл тууралуу эскерүүлөр	119
Т. Чоротегин. Кыска, бирок нуска өмүр.....	119
Замандаштарынын эскерүүлөрү, маектер, ой толгоолор, макалалар	128
Тиркеме	171
Эсенкул Дыйканалы уулу. Атанын насааты, бабалардын накыл кептери (үзүндү).....	173
Нургүлдүн кыскача өмүр таржымакалы	197
Сүрөт баян	I-XII

Кириш сөз

Бардыгыбыз жүрөгүбүздөн жакшы көргөн карындашым Нургүл Эсенкул кызы Дыйканалиева (Чороева) менин кайсы-бир китебимди окугусу келчү. Бирок ага берейин десем, менде орус же англис тилине которулган эч бир китебим жок болчу. Ал үчүн китебимди котортуп даярдаганга убактым да тар болду.

Башка кыргыз досторум да ушундай эле өтүнүч менен кайрылып келишти. Аларга да китеп тартуулай албадым. Мен үчүн бул өтө калпыс, ыңгайсыз иш болду. Мындан соң мен алар үчүн китеп жазуу тууралуу ойлоно баштадым.

Кейиштүүсү, эми арабызда Нургүл жок. Бирок артында Нургүлдү кадырлап-сүйгөн жана эскерип жүргөн кишилер калды. Мындай кишилер ар дайым кала берет деп ишенем. Ошондуктан бул китепти жарыялоо эч качан кеч болбойт ко дейм.

Бул китептин мен жазган бөлүгү ошол жолугушуулардын таасири астында жаралды. Мында мен кыргыздар жана Кыргызстан тууралуу чыгармаларымды камтыдым. Андан тышкары китепке түркмөндөр тууралуу ар кыл мезгилде жазып жүргөн айрым аңгемелеримди

да киргиздим. Менимче, Нургүлгө дал ушундай долбоорлонгон китеп сөзсүз ынамак.

Кадырлуу окурман, бул китепти барактап окуп көрүңүз. Китептен түркмөн жазуучусунун кыргыздар жөнүндөгү ой-толгоолорун жана түркмөн турмушу жаатындагы айрым аңгемелерин, кыргызстандык залкар кардиохирург, академик И.К.Ахунбаев жөнүндөгү Нургүл Эсенкул кызы жазган макаланы, маркум жары тууралуу анын күйөөсү Тынчтыкбек Кадырмамбет уулу, бир катар журналисттер, тарыхчылар жана башка замандаштар жазган чакан эскерүүлөрдү, ал эми тиркемеден - анын атасы Эсенкулдун кыргыздын фольклордук мурасына, накыл кеп, насаатына ширелген термелеринен үзүндүнү жана Нургүлдүн өмүр жолу тууралуу чакан маалыматты окуй аласыз.

*Худайберды Халлы, түркмөн жазуучусу
Hudayberdi Hally, türkmen ýazuwçysy.*

* * *

Алгы сөз
(Түркмөн жазуучусу
Худайберди Халлы тууралуу)

Боордоштук сезими – адамзаттын улуу сезимдеринин бири. Жубайым Нургүл Эсенкул кызы Дыйканалиева (13.2.1957 – 17.9.2012) бул дүйнө менен мезгилсиз кош айтышканда, мага канат-бутак болгондордун бири – Чехияда байырлаган ар кыл улуттан куралган досторум, кесиптештерим, агайындарым болду.

Алардын ичинен бараандуу өкүлү – түркмөн элинин чыгаан кулуну Худайберди Халлы (Hudaýberdi Hally) агай.

Интернеттеги ачык энциклопедияларда баяндалгандай, Худайберди Халлы (мурдагы советтик доордогу тегаты – Халлыев; латын графикасында түркмөн тилинде - Hudaýberdi Hally; чех тилинде - Chudajberdi Challyjev) – заманбап түркмөн жазуучусу, публицист, журналист, котормочу, коомдук ишмер. Учурда мекениндеги авторитардык түзүлүшкө каршы сын пикирлерин ачык жазган диссидент. 20-кылымдын соңундагы жана 21-кылымдын башындагы түркмөн адабиятынын көрүнүктүү өкүлү. Түркмөн тилинде жазат. Чыгармалары, макалалары жана маектери эне тилинен

тышкары орус, англис, чех, кыргыз жана башка тилдерде жарык көргөн.

Худайберди Халлы мырза 1947-жылы 17-апрелде советтик Түркмөнстанда туулган. Ал Түркмөн мамлекеттик университетинин түркмөн филологиясы факультетин аяктаган.

1970-жылдарда “Адабият жана көркөм өнөр” (“Эдебийат ве сунгат”) гезитине анын туңгуч аңгемеси (“Bir arbasysdan”) жарык көрүп, чыгармачыл тушоосу кесилген. Андан соң анын чыгармалары басма сөздө арбын жарыялана баштайт.

Жазуучу “Совет адабияты” журналында да эмгектенди. Бир катар жылдар СССРдин борбору Маскөө (Москва) шаарында жашады.

М.С.Горбачев жарыялаган “Кайра куруулар” доорунда Худайберди Халлы Түркмөнстандагы демократиячыл маанайдагы саясий иш-чараларга жигердүү катышат. 1989-жылы сентябрда “Ынтымак” Демократиялык элдик майдан (“Агзыбирлик” / “Agzybirlik” Demokratik Halk Hereketi) деп аталган бейрасмий демократиячыл уюмду түзүүгө катышып, анын жетекчилеринен болгон. Бул уюм Түркмөнстанда жумурияттын Компартиясынын жетекчиси Сапармурат Ниязов жарыялаган кош тил саясатынан баш тартып, жалгыз гана түркмөн тилин мамлекеттик тил макамын берүү

талабын койгон. (Эске сала кетсек, 1989-жылы 23-сентябрда Борбордук Азиядагы башка бир жумуриятта – Кыргызстанда кыргыз тили гана мамлекеттик тил макамын алган жаңы мыйзам кабыл алынган болчу).

Пост-советтик Түркмөнстандын алгачкы жылдары Худайберди Халлы өлкөсүндөгү демократиячыл күчтөрдүн ишмердигине жигердүү катышуусун улантты. Өлкө башчысы Сапармурат Ниязовду (“Түркмөнбашыны”) авторитардык башкаруу ыкмасы үчүн сынга алуусун эч токтоткон жок.

1995-жылы анын оппозициячыл маанайдагы ишмердигине нааразы болгон ошол кездеги Түркмөнстандын диктатору Сапармурат Ниязов эркин жазуучуну жана коомдук ишмерди камоого буйрук берет. Эл аралык коомчулуктун талабы менен Худайберди Халлыев үч күндөн кийин боштондукка чыгат, бирок бийлик өкүлдөрү аны шаардын сыртына күч менен алып чыгышып, ур-токмокко алышып, коркутуп-үркүтүшөт. Ушундай кооптуу кырдаалдын айынан ал өз атажуртун таштап кетүүгө мажбур болот.

Ал оболу Маскөө шаарына келип, андан соң Чехиянын ордо шаары Прагага келет. Ошентип, 1997-жылдан азыркы тапка чейин ал Чехияда

бозгундук өмүр сүрүп, бирок толук эркиндикте байырлоодо.

1990-жылдардагы куугунтуктар жана ар кыл кысымдар анын эркин эч майтарбады. Ал көркөм жана публицисттик чыгармалары аркылуу пост-советтик Түркмөнстанда демократиялык реформалар жүргүзүү чакырыгын билдирип келет.

Атажуртуна жакын бара албай жүргөн учурунда, 2009-жылы август айында, Худайберди ага боордош Кыргызстанда (Бишкек шаарында, Ысык-Көл, Нарын аймактарында) сапарда болуп, кыргыз жазуучулары, журналисттери, коомдук ишмерлери, саясатчылары жана нечендеген карапайым атуулдар менен жолугушту. Ал түгүл Теңир-Тоо койнунда Ийри-Суу капчыгайында бугу коругун көрүп маашырланды.

Түркмөн элинин ийилбес рухун жүрөк толтосуна сыйдырган жазуучу акыры Атажуртуна бараарынан үмүт кылып келди.

2013-жылы жазында Худайберди Халлы он чакты күнгө Ашгабат (Ашыгабат) шаарына барууга Түркмөнстандын расмий бийлигинен уруксат алды. Бирок түркмөн бийликтери жазуучуга өз кичи журтуна – туулуп-өскөн кыштагына барууга эч уруксат берген жок. Анын айтымында, ордо шаардагы өзү кезген

жерлердин бардыгында тыңчылар анын сары изине чөп салып ээрчип жүрүштү.

Худайберди Халлы дүйнөнүн бир катар адабий берметтери тууралуу түркмөн тилинде макалалар жазып, интернетте жарыялап келет. Публицист Худайберди Халлыев дүйнөнүн чыгаан жазуучулары, тарыхчылары, публицисттери жана коомдук ишмерлери тууралуу ар тараптуу маалымат менен түркмөн элин ырааттуу тааныштырып келет.

Маселен, кыргыздын чыгаан жазуучусу Чыңгыз Айтматовдун прогрессивдүү идеяларын түркмөн калайыгына кеңири жайылтууда Худайберди Халлы кыйла салым кошту.

Анын Чыңгыз Айтматов тууралуу пикири: “Кандай гана керемет инсан жана жазуучу! Ал өмүр сүрдү, күрөш жүргүздү, жаратып жатты. Эми мен бир гана нерсеге өкүнөм: анын бейитине “залкар кыргыз жазуучусу” деп жазып коюшту. Бирок Чыңгыз – жалпы бардыгыбызга таандык калемгер. Эгерде ал болбосо, анда түркмөн прозасы азыркы бийиктикке эч жете албас эле”.

Худайберди ага өзү терең урматтаган жана жакындан тааныш казак эл жазуучусу Мухтар Магауинди казак адабиятында гана эмес, жалпы түрк калктарынын адабиятында өз аты, өз ысымы бар чоң сүрөткер катары баалайт.

“Мухтар агай кең талаада жашаган элдин турмушун, кулк-мүнөзүн сүрөттөп, элибиздин тарыхын чагылдырып жүрөт. Тарыхыбыздын айрым барактарынан көпкө чейин дээрлик беймаалым болуп келдик. Мисалы, 1930-жылдардагы ачарчылык жөнүндө көп айтылчу эмес. Совет өкмөтү элдин мал жандыктарын тартып алуу жараянын баштап, көптөгөн казактар, түркмөндөр кырылган. Биз ошол ачарчылык жөнүндө Мухтар Магауиндин китептеринен билдик. Ага чейин антип жазышчу эмес... Магауиндин чыгармалары казактар менен катар түркмөндөр үчүн да баалуу”, - дейт Худайберди ага.

Худайберди менен өмүрлүк жубайы Огулсапар Кулиева совет доорунда баш кошушкан. Огулсапар айымдын кесиби – дарыгер. Алардын үч кызы (Айна, Гүзел, Акнур) бар. Үчөө тең жогорку билимдүү.

Тун кызы Айна менен анын өмүрлүк жолдошу Сергей Данилочкиндин бир кыз, бир уулу бар. Айна түркмөн, орус, түрк, фарсы, чех, англис тилдерин билет. Худайберди аганын күйөө баласы (б.а. Айнанын жолдошу) Сергей Данилочкин «Эркин Европа / Азаттык Үналгысынын» Ирак кызматын жетектейт, эне тилинен (орусчадан) тышкары арап тилин суудай билет, англисче түш жоруйт. Гүзел

менен Акнур болсо түркмөн, орус, чех, англис тилдерин мыкты билишет.

Худайберди ага Чехияда байырлаган түркмөн, чех, словак, орус, казак, кыргыз жана башка улуттардын өкүлдөрү менен тыгыз карым-катнаш жүргүзөт. Алардын арасында – жогоруда учкай эскерилген Казакстандын эл жазуучусу Мухтар Магауин, кыргыз журналисттери Амирбек Азам уулу, Жаңыл Жусубжан, Венера Сагындык кызы, Улан Алымкул уулу ж.б. бар.

2013-жылдын 5-июнунда Худайберди ага өзүнүн журналист, жазуучу жана коомдук ишмер катары Борбордук Азия чөлкөмүндөгү демократиялык жүрүмгө кошкон зор салымы үчүн Эл аралык «Азамат Алтай» кайрымдуулук корунун Азамат Алтай медалы менен сыйланды (Бишкек, Кыргызстан). Сыйлык ага “Азаттык” үналгысынын учурдагы деректири Венера Сагындык кызы тарабынан ошол айдын этегинде Прага шаарында салтанаттуу тапшырылды.

Худайберди Халлы ондон ашуун ар кыл китепти, жүздөгөн макалаларды жарыялады. Анын түркмөнчө жана орусча жазылган чыгармалары башка бир катар тилдерге которулуп жарыяланган. Маселен, 2004-жылы анын “Үчкулактуу киши” (Hudaýberdi Hally,

“Trojuchý člověk”. Brno: Host, 2004. - Počet stran 90, brož. - ISBN 80-7294-125-9. [přeložili z turkmenštiny Aina, Gozel a Aknur Hallyjevy a Tomáš Reichel].) аттуу романы чех тилине которулуп жарык көрдү. Мында Түркмөнстандагы тоталитардык түзүлүш сынга алынат.

Худайберди ага котормо жаатында да эмгектенет. Маселен, 2002-2005-жылдары ал «Забур» китебин түркмөн тилине которууга өз салымын кошкон.

Ал кыргыздар жана Кыргызстандыктар тууралуу ой-толгоолор камтылган эсселер жыйнагын да 2013-жылы жайында жазып бүттү.

Худайберди ага бул китептин биринчи бөлүмүн түзгөн чыгармалар топтомун маркум жубайым Нургүлгө арнай турганын 2013-жылдын 8-майында Прага шаарында Нургүлдү эскерген кечеде калайыкка маалымдаган. Бул ишаарасы үчүн Худайберди Халлы агайга миң мертебе ыраазычылык билдирем.

Айтмакчы, 2000-жылы июлдун соңунда биз, жубайым Нургүл жана уулубуз Алмаз болуп, Лондондон Прага шаарына көчүп келдик. 2012-жылдын январь-февралында Прагадан кайра Бишкекке биротоло көчкөнүбүзгө чейин чехиялык турмушубуздун эң татына учурлары Худайберди агай, өмүрлүк жары Огулсапар эжеке жана алардын бала-чакасы менен бирге

болду. Аларды бизге 2000-жылы тааныштырган агабыз жана досубуз Амирбек Азам уулуна жана жубайы Зина Усмановага өзгөчө ыраазыбыз.

Негизи, башка да кыргыз, казак, орусиялык (анын ичинде маскөөлүк, түндүк кавказдык жана татарстандык), америкалык, чехиялык, словакиялык, мажарстандык, британиялык ж.б. досторубуздан тышкары, Халлыевдердин, Магауиндердин, Усмановдордун жана Чоротегиндердин үй-бүлөлөрү чакан чөйрөдө тез-тез жолугаар элек.

Албетте, башка казак, чех, черкес, тажик, татар, беларус ж.б. достор менен өз-өзүнчө дасторкондордо жолугушуп, той-торополордо болуп келдик. Бул кечелер Атажурттан алыста жүргөндөгү турмушубуздун көркү болду. Маселен, Эсенбай Нурушев Бишкекке кайтып кеткиче, 2013-жылы жайында көзү өткөн казак агабыз Абдыганы Жээнбай (Zhiyenbay) Алматыга көчүп кеткиче алар менен да катышып жүрдүк. Чехиядагы Кыргыз диаспора өкүлдөрүнүн ынтымагы, биримдиги азыр да кубандырбай койбойт.

Ал эми уулубуз Алмаз, кыздарыбыз Бегимай менен Айдина Худайберди Халлы аганыкына конокко барууну абдан каалашчу. Айдинаны агайыбыздын кичинекей жээни Анночка Данилочкина абдан эңсеп күтчү.

Нургүл экөөбүз үчүн да Худайберди аганыкына конокко баруу өзүнчө бир ыракат эле. Худайберди ага ичимдикти таптакыр оозго албаган менен, көп этностуу жана чех сырасы суудай аккан чөйрөдө абдан жайдары отуруп, кызыктуу аңгеме куруп берген инсан. Ыраматылык Нургүл аны өз агасындай, Огулсапар эжекени өзүнүн бир тууган эжесиндей көрчү.

Дал ушул саптар Худайберди агайдын Нургүлгө арналган эмгегинин жаралышынын инсандык кыртышын андоо үчүн окурманга огожо болду го деп санайм. Бул эмгекти ыракаттанып, кээде жылмайып котордум. Худайберди агай азил сөзгө күлүп тим болбостон, аларды көөдөнүндө сактап калганы мага өтө жагымдуу нерсе болду.

Болгонун болгондой айткан Азамат Алтай сыяктуу эле, Худайберди агай да көшөкөрлүктү, эки жүздүүлүктү жана жалганчылыкты дароо бетке айтып белгилеген “кырс” сынчы. Бул анын ыраматылык Чыңгыз Айтматовду эч көрбөсө да, анын “досу” катары маек курган айрым түркмөн замандаштарын кескин сындаганынан эле көрүнөт. Бизде да учурунда Ч.Айтматовду келекелеп, ал кайтыш болгон соң аны “биз өтө жакын достордон болчубуз” деп ай-асманга теңеген аткаминерлер бар экенин турмуш

чындыгы айгинеледи. Демек, Түрк-мөнстандагыдай көрпенделик булут Ала-Тоо асманында деле каалгып жүрөт.

Худайберди аганын чыгармасында ушул саптардын ээсине жана анын үй-бүлөсүнө карата жылуу сөздөр арбын учурайт. Арасында жумшак юмор камтылган сын сөзү да жок эмес. Ошондуктан аны кыргызчага которуу ушул саптардын ээсине кыйла оор болду. Ага карабастан, эне тилден (кыргызчадан) башка түрк, казак, уйгур, өзбек ж.б. түрк тилдеринде окуй алган жөндөмүбүз менен түркмөнчө түп нуска текстти салыштыруу мүмкүнчүлүгүбүздү жана өтө кыска убакытта бул чыгарманы которуу зарылчылыгын эске алып, өзүбүз эле Худайберди аганын чыгармасын шымаланып которуп кирдик. Колубузда анын орусча чыгармасынын сөзмө-сөз котормосу да болду, бирок сөздүн ширин жерин (айрым түркмөнчө түп нускасы да берилген макалдардан айгинеленгендей) Худайберди Халлы агайдын өз эне тилиндеги чыгармасынан баамдоого жана аны кыргызчага салыштырууга эмне жетсин!

Автордун айрым бүтүмдөрү, өзгөчө бизди мактаган жерлери, анын жеке өзүнүн көз карашы. Ага кайчы пикир айтчу замандаштарыбыз да аз эмес. Ошого карабастан, автордун жазганына редактордук кайчы

жолотулган жок. Айрым учурда гана “котормочудан” деген өтө чакан тактоолорду кыстарууга үлгүрдүк.

Ал эми Сизге карындашыңыз Нургүлдүн арбагы абдан ыраазы деп ишенем, Худайберди ага!

Калеминиз ого бетер курчуй берсин. Ден соолугуңуз бекем болсун. Үй-бүлөңүздүн, небере-чөбөрөлөрдүн жакшылыгын, ыраматын көрүңүз. Акыры Сиз болочокто демократия жолуна түшө турган Түркмөнстанга кадырлуу аксакал, чыныгы атуул, мизи мокобогон болот кылыч катары кайтып келээриңизге, ахалтеке аргымагына кайрадан минээриңизге толук тилектешпиз. Теңирден жана тагдырдан ушуну тилейбиз.

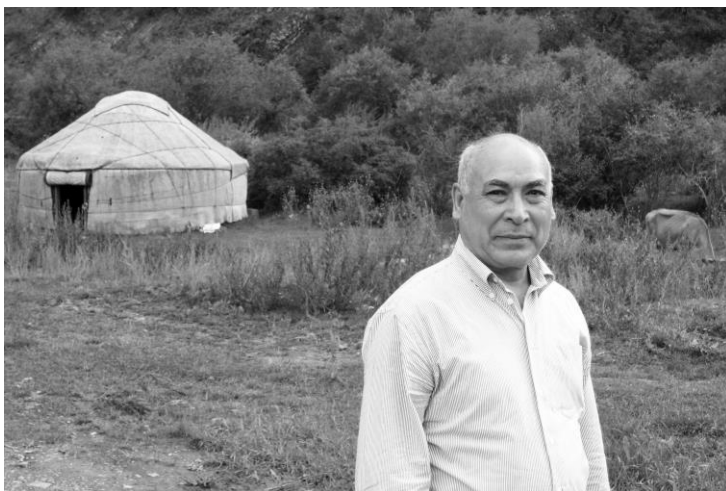
Ала-Тоодон Сизди жана үй-бүлөңүздү ар дайым сагына күтөбүз.

***Тынчтыкбек Чоротегин.
Бишкек шаары, Кыргызстан. 09.9.2013.***

* * *

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

ӨМҮР – АККАН СУУ ÖMÜR – AKAR SUW

«Мен – бакчамын» китебинен:

*(Кыргыздар тууралуу ар кыл ой-толгоолор
жана учкай баяндар)*

“Эркин Европа/Азаттык” үналгысында андагы кызматкерлер менен алардын үй-бүлө мүчөлөрүнө англис тилин үйрөнүү боюнча бекер сабак өтүп жатышты. Бул сабактар бизге мурдагы Чехословакиянын парламентинин имаратындагы бешинчи кабатта, чакан бирок ыңгайлуу бөлмөдө өтөөр эле.

2000-жылдын күз мезгилинин демейдеги күндөрүнүн биринде биздин топко жаңы окуучу айым келди.

Абдан татына, бирок көбүнесе унчукпай отурган айым менен оболу мугалим агай таанышты. Ал андан атын сурады.

- Нургүл Чороева, - деди ал абдан назик үнүн чыгарып.

- Кайсы өлкөдөн келдиңиз?

- Кыргызстандан.

- Сиз үчүн Чехия кичирээк болуп калбас бекен? Бул жакта сиздердегидей залкар тоолор, чоң көлдөр жок эмеспи. Сиз бул жактан тажап кеткен жоксузбу? – агай татаалыраак суроо узатты.

Ал болсо сөздөрүнүн арасында токтой калып, төмөнкү жообун айтты:

- Менин күйөөм менен уулум бар. Алар жанымда болсо, мен алардын жанында болсом, анда мен үчүн кайсы өлкөдө жүргөнүмдүн айырмасы жок. Чогуу болсок, мага капаланууга себеп жок. Тескерисинче, мага ар кыл өлкөлөрдө жүрүп улам жаңы кишилер менен таанышуу, башка өлкөлөрдү кезүү абдан жагат.

Бул сөздөр мени абдан кубандырды.

Негизи, бардык студенттерге ушундай суроо узатылаар эле. Орто жаштагы жана андан улуураак студенттер адатта мындай суроого өтө кайгыруу жана атажуртун сагынуу сезими менен жооп кайрышаар эле. Айрымдары ал түгүл өз өлкөсүнүн аты эскерилгенде эле көзгө жаш алаар эле. Нургүл болсо суроого өтө сабырдуу жооп кайырды.

Анын мындай жообунан соң Нургүлдүн көзүнчө Атажурт эскерилгенде кейип-кепчүү ыңгайсыз болуп калды.

2000-жыл.

* * *

Атажуртка сагыныч өзгөчө кубаттуу болгон алгачкы учурларда биз өз «боордошторубузга» ык койдук да, кыргыздар жана казактар менен тааныша баштадык. Алар – Амирбек Азам уулу менен Зинагүлдүн үй-бүлөсү, андан соң

Абдуганы Жээнбай жана Загила, кийинчерээк Тынчтык менен Нургүл болду. Урматтуу агабыз Муктар Магауин - төрүбүздөгү жамыбыз сыйлаган аксакалыбыз болчу. Анын келини – Алтын жана уулу Эдиге (Едиге) дайыма ал-акыбалыбызды сурап турушаар эле. Алар дайыма үй-бүлөлөрүбүздү тойлоруна жана кечелерине чакырып, өтө урмат менен тосуп алып, сый конок катары төргө чыгарышаар эле. Дайыма сый конок катары бизге союлган койдун башын тартаар эле. Алардын бала-бакырасы бизди өзгөчө ызаат менен учурашып тосуп тураар эле.

Биздин үй-бүлөбүз алар менен өтө көп убакытты чогуу өткөрдү. Чөйрөбүз улам кеңейе берди, Атажуртубуздун аймагы да алда канча кеңейе түштү. Биздин туулуп-өскөн жерибиз казактын даркан талааларына жана кыргыздын Ала-Тоосуна чейин узарды.

Алар менен чогуу отурганымда, мен, атаганат, ушулардын биринен болуп калсамчы, деп ойго төнгөн учурларым болду. Алар болсо менин көөнүмдөгүнү туйгансып:

- Сиз – кыргызсыз. Сиз бизге абдан окшоп баратасыз, - дешчү.

Бирок тээ жүрөгүмдүн толтосундагы туйгум менин түркмөн экенимди эске салып турчу.

Эмне үчүн Жараткан Алла-таала Көктү жана Жерди ушунчалык ар башкача кылып жаратты экен? деген суроо улам ойго түшпөй койбойт.

Сыягы, кишилер кандайча ар кыл болоорун аңдоо жана салыштыруу үчүн Жараткан баары жоктун бардыгын ар кыл кылып жаратса керек.

* * *

Кишинин начардыгын билүү үчүн аны менен чогуу иштегенге жана мамилелешкенге убакыт талап кылынат.

Ал эми кишинин жакшы экендигин аңдоо үчүн аны менен көрүшүүнүн деле кажети болбос.

* * *

Окумуштуулардын бүтүмүнө караганда, дүйнөдөгү эң көп колдонулган сөз – «жок» деген сөз экен.

Бул сөз дүйнөнүн алты миң тилинде колдонулуп келген, азыр да жандуу колдонулуп жатат, болочокто да колдонула бермекчи.

Эгерде бул «жок» деген сөздү коргоосуз, муктаждыкта калган жана жакын кишилерибизге карата канчалык азыраак

колдонсок, атаганат, ошончолук мыкты болбос беле!

* * *

Англис тилинде **chairman** деген сөз бар. Ал «төрага», «башчы» деп которулат. Бирок бул сөздү сөзмө-сөз которсоңуз, анда бул сөздүн мааниси турмушубузда көбүрөөк учураарын көрөт элек. Аны сөзмө-сөз которгондо «отургуч-киши», «күрсү-киши» деп окулат. Анткени, кызматка (орундукка) жетээри менен киши бул орундукка отурат да, анда бекем отуруп калат.

Алардын жана кызмат дегенде ичкен ашын жерге койгон башкалардын оюнча, кызмат деген – баары жоктун баары. Кызмат (орундук) – бул кадыр жана даңк. Кызмат (орундук) – бул байлык. Кызмат (орундук) – бул бийлик жана өкүмдарлык. Эгерде кызматың болсо, анда аны коргоп, бар күчүң, ал-жаның менен сактап, ажал жеткиче аны колдон чыгарбооң керек. Эгерде кызматың (орундугуң) болбосо – анда сенде эч нерсе жок.

Илимпоздордун айтымында, кызматта алты айдан ашуун убакыт отуруп калган киши бул орундукта түбөлүктө отуруп калууга ниеттене баштайт. Бардык учурларда, учакта баратабы, унаада баратабы, ал түгүл кайсы-бир башка

жерде отурса да, киши өз орундугунда отургандай сезет. Ал түгүл бул киши кызматынан айрылса да, ал өзүнүн мурдагы орундугунда кала бергендей жүрүм-турумду уланта берет. Менин бир таанышым жетекчи кызматта өтө аз убакытта болду. Бирок бүткүл өмүр бою көтөрүлүп сүйлөп жүрдү. Ал түгүл болбогон бир иш тууралуу сөз кылса да, доошун өтө маанилүү жана олуттуу деңгээлде чыгарып тураар эле.

Деги эле мындай орундукту өз ыктыяры менен калтырып, андан соң тиричилигин, башкалар менен баарлашуусун уланта билүү, карапайым кишилердин жамаатына кайта билүү – инсандык өзгөчө жетишкендик жана каармандык катары кабыл алынат. Англисче **chairman** сөзү дал ошондой оош-кыйыштуу сөз.

* * *

Кыргыздар түркмөндөргө салыштырмалуу өтө шайыр калк. Алар ыр жандуу келишет. Эгерде ыр баштоо керек болсо, алар ойлонуп отурбастан ырдап киришет.

Биз, түркмөндөр, ыр угууну көбүрөөк самайбыз. Бир түркмөндү «ырдап кой» деп кыйнап көрүнүзчү! Ой-бо-ой! Мындай кишини оболу көпкө чейин мактоо абзел, анын алдына

жаздык төшөп, дасторконго татынакай чайнек менен чай сунуу абзел. Андан тышкары алдына эки табак коюп, бирине палоо, экинчисине чүчвара салуу керек. Ошондо гана ал ырдашы ыктымал.

Кыргыздарга болсо ырдоо үчүн ыңгайлуу учур болсо жетиштүү. Эсиңизде бардыр, Чыңгыз Айтматовдун дүйнөгө таанымал «Жамийла» повестинде Дүйшөн арабанын жанында ырдайт эмеспи. Бул – жаштык менен сүйүүнү даңазалоо үчүн жазылган көркөм мисал эмес, турмуштун нагыз өзү. Муну мен кыргыздарды учуратып, алар менен баарлашкан соң түшүндүм. Эгерде ыңгай жаралса эле, кыргыз ырдабай тура албайт.

Досум Тынчтыкбек Чоротегиндин үйүндө атайын ыр топтолгон китеп бар. Ырдай турган учур келээр замат, алиги китепти ортого чыгарышат.

Мындай обондуу ыр жыйнактары бизде да тээ 1960-жылдары жарыяланган. Менде да ошондой китеп бар болчу. Бирок ал китеп каякка житкенин, кантип жоголгонун билбей калдым. Мен кайсы-бир түркмөн ошол китепти ачып, ырдай баштаган учурду эч эстей албай турам. Тынч болсо бул китепти Түркияда жүргөн чагында да, Лондондо байырлаганында да, андан соң Чехияга келгенинде да колунан түшүрбөй жүрдү.

Кыргыздар кымыз менен жашайт. Кымыз болбогон чакта ыр ырдашат. А кымыз алдында турса, алардын ыры ого бетер шаңдуу чыгат.

Тун кызым Айна Чехиянын Карл университетин аяктап, дипломго ээ болду.

Бул университет – Европадагы эң эски жогорку окуу жайлардын бири. Университет өзүнүн илгертеден келген салтын сактоо аракетин жасап келет. Атайын салтанаттар учурунда анын профессорлору эскиден калган салтанаттуу кийимдерин кийип, азем учурунда латын тилин колдонушат.

Биз, Айнанын ата-энеси катары, диплом тапшыруу жөрөлгөсүнө бардык. Салтанаттуу жыйын учурунда мен Айнанын кичинекей кызын карап турушум керек болуп калды. Оболу мага чүрпө менен залда отурбашыңыз керек дешти, андан соң, залдын артында отурууга уруксат беришти. Анткени зал толуп-толбой, эң артындагы катарга башка да ымыркайлары, кичинекей балдары бар ата-энелерге отурууга уруксат беришкен экен. Албетте, буга мен абдан кубандым.

Жөрөлгөнүн тиешелүү сааты да келип жетти. Биз чакырган кишилерден Нургүл Чороевадан башкасы толук келишти. Ар ким өз ордуна отурду. Каалгалар жабылды. Эң эски жыйын залындагы органда студенттик гимн

жана жумурият гимни ойнолду. Бардыгы орундарынан турушту.

Анан биздин арт жагыбыздагы бир эшик ачылды. Органда ойнолгон музыканын коштоосунда залга алтын аса таякты салтанаттуу алып киришти. Бул аса таякты университетке айтылуу падыша Карл Төртүнчү өзү белек кылган экен.

Андан соң өтө олуттуу жана жай жазыкта баскан профессорлордун, декандардын жана башка университеттин маанилүү кишилеринин салтанаттуу музыканын коштоосундагы жүрүшү башталды. Алар, өздөрүнүн сиңирген ишине ылайык, кара же ачык саргылт-кызыл тасма курчанып алышкан. Ар бири тээ орто кылымдарда профессорлор башына кийчү бурчтуу калпак кийип алышкан. Алар төшөлгөн кызыл килемди басып, эмен жыгачтан жасалган кафедра менен трибунага жай ыргакта көтөрүлүштү.

Бул жүрүштүн соңунда алтын топчулуу саргылт-кызыл тасма оронгон, жакасы кымбат баалуу жаныбардын жумшак кылдуу териси менен кооздолгон мантиялуу ректор басып келе жатты. Анын артынан... биздин Нургүлүбүз келе жаткан экен. Атайылап ойлоп табылгандай, Нургүл ректордун мантиясына түспөлдөш костюмчан экен.

Кечирээк келип калып, жыйын залына кире албай калган Нургүл эптеп жол таап, ректордун артынан ээрчип залга кирген тура. Ал ректордун артынан түшүп, анын кыймыл-аракетин бүт туурап келе жатты. Демек, ар бир бешинчи секундда улам бир кадам таштап, салтанаттуу музыканын коштоосунда алга жылып отурду.

Оболу мен бул окуяга абдан таң калдым. Андан соң мага бул учур абдан күлкүлүү көрүндү. Бул окуя эмне менен аяктаар экен деп, абдан кызыгуу менен байкоо сала баштадым. Нургүл болсо ректордун артынан туура эле трибунаны көздөй кадам таштап келе берди.

Салтанат маалында жаныбыздагы эшикти ачкан көмөкчү кыз бул эшикти кайра жапкан соң, төрдү көздөй баскандардын артынан чуркады. Ал Нургүлгө жетти да, анын алдынан тосуп, алдыдагы бош орундуктардын бирине отургузду.

Деги Нургүл кантип профессорлордун тобуна кошулуп, жыйын залына атайын эшик аркылуу киргенине айран таң калганымды айтпаңыз.

Бул окуя мага кызымдын диплом алганына кошул-ташыл шаттык ыроологон учур болуп калды.

* * *

Мен шаардагы коомдук унаада баратып, кимдир-бирөөнүн бутун тепсеп алган учурумда, дайыма улуу муундагы кесиптештеримдин сөзүн эске түшүрөм.

Бир ирет карыя болуп калган, бирок өзүн сергек алып жүргөн жазуучу өзүнүн курбалдашына кайрылып:

- Деги сен качан карый баштаганыңды билесиңби?

- Албетте, жалпысынан түкшүмөлдөп билем. Карый баштагандыктын бир нече белгиси бар.

- Карый баштагандыктын өтө маанилүү бир белгиси бар. Бул – коомдук унаада жаш кыздар сага өз ордун бошото баштаган учур. Анан сен бул орундукка отурасың да, уялгандан төмөндү карай тигилип каласың.

Азилге айландырылып айтылган бул сөздө канчалык өкүнүч камтылганын мен эми аңдап турам. Эми мага жаш кыздар түгүл, орто жаштагы айымдар да орун бошотуп калышты.

Албетте, жаш жигиттер ордунан козголбой отура беришет. Алар карылык деген эмне экендигин аңдашпайт. Албетте, алар качандыр-бир кезде карыя боло турганына да ишенишпейт. Аялдар болсо алда-канча сезимтал келишет. Алар, сиздин жашыраак көрүнгүңүз келгенине жана тумшугуңузду бийик

көтөргөнүңүзгө карабастан, сиздин
акыбалыңызды дароо түшүнүп, эч ойлонбостон
орундарынан козголушат.

Прага шаары, 15.5.2006.

Карыялардын баарлашуусунан:

- Сен эртең менен отуруп-тура аласыңбы?
- Отура алам. Тура албайм.

* * *

Бул окуя Лондон шаарында болгон экен.
Тарыхчы жана публицист Тынчтык Чоротегин
ар кыл сапарларынан соң акыры Лондонго
келип, Би-Би-Сиде иштей баштаптыр.

Кыйла дурус маянаны алгач колуна
алганда, Тынчтын маанайы жакшыра түшкөн
экен. Англиянын айлык маянасы анын
Кыргызстандагы профессордук жылдык
маянасынан көбүрөөк болчу. Ал уулу Алмаз
менен Лондондун көчөлөрүндө сейилдеп жүрдү.

Сейил маалында алар жерде отуруп,
тилемчилик кылган кайырчыны учуратышты.

Тынчтык оюна дароо: «Мен деле жакында
ал сыяктуу жакыр элем. Ага көмөк кылайын», -
деген ой кетти. Саал ойлонуп, ал колун
чөнтөгүнө салды.

Кайырчы акча алганына кубанып:

- Мен тээ алыстан келатканыңызда эле мээримдүү жана берешен киши экениңизди туйгам. Жүзүңүздөн улам өтө адамгерчиликтүү экениңиз көрүнүп турат. Уулуңуз да өзүңүздөй татыктуу жана мээримдүү инсан болот. Жүзү жарык бала экен, - дейт жер тиктеген бойдон.

Тынчка чет жерде, атажуртунан алыста жүрүп мындай жагымдуу сөздү угуу абдан жакты. Ал кайырчы менен андан ары сүйлөшкүсү, ага өзүнүн байыркы жана каарман эли тууралуу айткысы келди.

- Эгерде биз кайсы өлкөдөн келгенибизди таба алсаңыз, анда сизди ресторанга чакырам, - деп Тынч кайырчыга сунуштады.

Кайырчы болсо башын көтөрбөй туруп жооп кайырды:

- О-оо, мырза, Сиз Жапониядан келдиңиз да. Сиз нагыз самурай экенсиз.

Тынч болсо өкүнө жылмайды.

-Жапондор биз сыяктуу жөнөкөй калк эмес.

- Аныңыз чын. Балким, Сиз Брунейден келгендирсиз?

Тынчтык башын чайкады.

- Токтой турсаңыз. Мен бүдөмүк сезип турам. Сиз Улуу дубал курулган өлкөдөн келген чыгаарсыз?

- Жок.

- Түштүк Кореядансызбы?

- Жок.

Кайырчы Тынчтын бут кийимине тигилип, аны Вьетнамдан келди го деп айтуудан саал жазганды. Табылса, бир аптада бир кой этин жеген, табылбады дегенде бир айда бир койдун этин жеген Тынч эч бир вьетнамдыкка окшобой турду.

Кайырчы иренжий ээрдин тиштегилеп, жер чапчып, бирок эч таба албай койду. Өзүнүн сунушу куру сөз эмес экендигин тастыктоо үчүн Тынчтык да беркиге жол көрсөтүүгө далаалаттанды.

- Сиз Борбордук Азиядагы мамлекеттерди билесизби?

Кайырчы, албетте, Азия деген эмне экенинен кабардар болчу, бирок Азиянын борбордук жагы, четки жагы тууралуу түшүнүгү жокко эсе эле.

- Дал ошол Борбордук Азиянын түштүк-чыгыш жагында бир тоолуу өлкө бар. Эгерде ошол өлкөнүн аталышын айтсаңыз, сиз менен чогуу дароо ресторанга жөнөйбүз.

Капысынан кайырчынын ачуусу мурдунун учуна келе түштү.

- Эмне үчүн мени эл кымгуут учурда иштен алагды кылып жатасың? Мына, уулуң экөөңө алагды болуп жатканымда канчалаган бай

кишилер жаныбыздан өтүп кетти! Жумуш убактымда эч кандай ресторанга барбайм. Мындайыраак турчу! – деп кайырчы одоно талап кылды.

Бул окуяны Тынчтан уккандан кийин көп узабай мен да кайсы-бир тилемчиге жакшылык кылууну эп көрдүм.

Прагада метро бекетинен чыгып, үч кошкон жерден колун сунуп турган бир көзү азиз кишиге жакындадым. Ал жолунан адашкан го деп ойлоп, ага келдим да, колунан тутуп:

- Өз жолуңузду таба албай жатасызбы? – деп сурадым.

- Кайдагы жолду айтасыз, мырзам. Мен акча таба албай жатам, - деди ал колун мурдума кезеп.

Мен андан жаа бою качууга далбас урдум. Көзү жакшы көргөндөр да мени ал сыяктуу таамай таба алмак эмес!

* * *

Бул аңгемени да Тынчтыктын оозунан уккан элем.

Ал бул окуяны башка борбордук азиялыктан укса да, анын өзүнө байланыштырып айтып келем.

Кыргызга Лондондо жашоо абдан жаккан экен. Иши – кызыктуу, эч тажатма эмес. Бирок азык-түлүк жаатында көйгөйлөрү да жок эмес.

Бул өнөр жайы мыкты өнүккөн, кыйла илгерилеп кеткен өлкөдө баары жоктун баары табылса да, козу этин табуу кыйынга тураар эле. Албетте, козу этин таба аласың, бирок козу этин бул жакта майда келки кылып кесип, синтетикалык баштыктарга салып сатышат. Мындай кесим эт кайсы кыргыздын моокумун кандырсын? Биздин Тынчтык койдун жаңы союлган этин эңседи.

Англиялык мыйзамга ылайык, өз алдынча мал союуга уруксат жок. Бул иш-аракет атайын уруксаты бар жайда гана жүзөгө ашырылат. Малды гумандуу жол менен союу үчүн атайын кагаз, уруксатнаама жана башка бир топ маалымдама тилкаттар керек. Ошондон кийин гана сиз мал союуга кирише аласыз.

Акыры эт көксөгөн Тынч өз алдынча аракет кылууну чечкен экен. Бир казак досу менен чогуу кой баккан дыйкан чарбага барган экен. Досу экөө бир кой сатып алууга беленденген тура.

- Биз Борбордук Азияданбыз. Койду абдан жакшы көрөбүз. Балдарыбыз да козуну сагынышты. Жаңы жылдык балатыбыздын жанында бир козу болсо экен деп каалап

жатабыз. Бизге бир козу сатыңыз. Биз балдарыбызды кубанткыбыз келет, - дешиптир алиги эки дос.

Дыйкан чарба ээси аларга Селвия деп аталган бир семиз козуну көрсөтүп, ага баа бычты. Козунун баасы орточо базар баасынан төмөн чыкты. Көп маалкатпастан, берки достор бул баага макул болушту да, сатып алган козуну машинеге жүктөштү. Бир маалда алиги дыйкан өз үйүнөн бир кагаз алып чыкты.

- Селвия таңга маал жана кечкурун сейилдөөнү жакшы көрөт. Мына бул кагазды да унутпасаңыздар, - дыйкан аларга дагы бир барак кагаз сунду. – Мына бул витаминдерди Селвия абдан жакшы көрөт. Бул витаминдерди эртең менен, анын жанындагыларды кечкурун берүү керек...

- Жакшы болот. Биз сөзсүз түрдө сиздин эрежелериңизди эске алабыз. Биз да козу сейилдеткенди жакшы көрөбүз. Козуга витамин бербей койбойбуз. Бизде мындан да мыкты витаминдер бар, - дешип, эки дос жолго чыгышыптыр.

Андан соң канжолдон чакан бир жолго бурулуп, алар жылуу-жумшак жай табышты. «Чынында да мыкты козу экен. Аны кыйнаган болбос», - дешип, дароо козуну союп жиберишти. Этин тепетең бөлүп алышты.

Эртеси күнү жубайы күйөөсүнүн койго баргандагы кийимдерин тазалоо үчүн камынат. Чөнтөгүн кагып жатып, бир кагазды таап алат. Окуюн дейт, окуй албайт.

- Бул эмне кагаз? – деп сурайт Нургүл.

- Булбу? Ал – биз колдонушубуз керек болгон витаминдер. Бул жакта күн анча жакшы тийбейт эмеспи. Эртең менен бирин, кечинде башкасын ичип туруу керек.

Жөндөнжөн дары ичкиче, уу ичкенге даяр Нургүл күйөөсүнө тик бага карап:

- Бул витаминдерди сөзсүз колдонуш керек бекен?

Эгерде биз кечээкиге окшоп тез-тез жаңы эт салып жеп турсак, анда витамин жештин эч кажети жок, - деп көп нерсе билген кишидей Тынч жооп кайырды.

* * *

Прага шаарында Тынч менен Нургүлдүн үйүндө жайыл дасторконунун четинде көп жолу болдук. Бардыгы бул үйгө жыйылып, эркинче баарлашаар эле. Бардыгы сүйлөй баштаганда дасторкон чети күүлдөп калаар эле.

Чехиялык Ива деген кызыбыз кыргыз тилин билбегендиктен, кээде жалпы сөзгө катыша албай, жагымдуу жылмая, башкаларды тыңдап

отуруп калаар эле. Өтө жароокер жана мээнеткеч Ива «Эркин Европа/Азаттык» үналгысынын Кыргыз жана Тажик кызматтарында катчы болуп иштечү.

Капысынан Тынч Ивага карады да, чех жана орус сөздөрүн аралаштыра кайрылды:

- Эх, Ива!.. Сени бир кыргыз жигити ала качып кетсе кандай сонун болоор эле.

Бул азилди Ива түз кабыл алды.

- Эмне үчүн мени ала качышы керек? Мен – эркин инсанмын. Өз маселемди мен өз алдымча чече алам, - деди чех айым.

Тынч каткырып тим болуп калды.

(Котормочудан: Акыры Ива карындаш да бул юморго көнүп: «Оболу Тажикстанга барып, аны кезип чыгайын. Андан кийин гана Кыргызстанга келейин. Болбосо Бишкектен мени дароо ала качып кетишсе, анда Дүйшөмбү шаарын эч көрө албай калам», - деп азил менен жооп берип жүрдү).

Күлкү жана өзүнүн кемчилигине өзү күлүү – элдин өзгөчө мүнөзү менен тыгыз байланышта. Кээде бир элдин тамаша сөзү башка элде өөн учурашы, ал түгүл тескерисинче кабыл алынышы да ыктымал.

Мен университетте окуп жүргөнүмдөгү ар башка элдин улуттук мүнөзүндөгү айырмачылыктар тууралуу бир талкууну эстеп калам. Баарлашууну жакшы көргөн бир

окутуучубуз бар эле. Дал ошол агай улуттук мүнөздөгү айырмачылык тууралуу айтканы жадымда:

- Мен орус филологиясы бөлүмүндө түркмөн тилинен сабак бергенде, бир түркмөн азилин айтып калам.

Бойго жеткен бир кыз кудуктан суу алып жатканда, жанына сакалы куудай болгон карыя келип, суу ичкен экен. Кыз абышкадан каяктан келе жатканын сураптыр. Ал өзүнүн уулуна колукту издеп бүт дүйнөнү кезип жүргөнүн айтат. Кыз болсо: «Деги колукту табуу аракетиниз натыйжа бердиби? Жакшы кабарыңыз барбы?» - деп сурайт. Абышка болсо башын чайкап, алигиче ылайыктуу колукту табыла электигин билдирет.

Анда кыз «биз тарапты деле аралап көрсөнөр» деп, колуктуну өзү жашаган көчөдөн издөөнү сунуштайт.

- Бул анекдотту уккан соң, орус кыздар үн-сөзсүз отуруп калышат. Мен болсом: «Мунун акыркы сабын уккан соң силер каткырып күлүп же аргасыздан жылмайып калышыңар керек болчу», - десем, орус кыздар жооп кайырышат: «Бул азилдин эмнеси күлкүлүү? Тиги кыз туура эле сунуштап атпайбы». Ошентип, алар азилди сөзмө-сөз угуп, андагы юмордук маанини кабыл ала алышкан жок.

* * *

Ошол кеп курган маалдан бери кырк жыл өтүп, мен Прага шаарында башка бир кырдаалга туш болдум.

Бир учурда «Азаттыктагы» ишимден айрылып калдым. Жумушсуз калып, чех тили курсуна бара баштадым.

Бир маалда чех тилин үйрөнүп жаткандардын ичинен Түштүк Америкадан келген, абдан сыланып кийинген бир сулуу айымды тактага чакырып калышты. Ал чехче сүйлөм жазууга тийиш эле.

Ошол эле континенттен келген бир киши аны алдыга өткөрүп жатып, кайсы-бир ырды созолонтту да, анча-мынча бийлеп да жиберди.

Биз эч нерсеге түшүнгөн жокпуз, анткени ал португал тилинде ырдап-сүйлөдү. Анын жүрүм-турумуна биз айран-таң калдык.

А берки айым ортодогу тактага эч нерсе болбогондой жайдары чыкты да, мындайча баяндады:

- Буга менин көчүгүм жагып калыптыр. Ошондуктан ал ырдап кирбедиби, - деп айым кабагым-кашым дебестен түшүндүрүп берди.

(Котормочудан: Мында кайсы-бир элде табу болгон тема башка элде ээн-эркин сөзгө алынганы тууралуу жүрүп жатат. Чыгыш кыздары үчүн эрге чыккысы келгенин ачык

айтуу уят катары саналат, ошондуктан жогорудагы азилде кыз «биз жакты деле аралап көрсөңүз» деп өзүнө кыйытып атканы чагылдырылган. Ал эми Борбордук Азияда жана Европада калайык алдында айымдын дене мүчөсүнүн айрым бөлүгүн сөзгө алуу одоно кабыл алынса, Латын Америкасынын айрым коомдорунда муну эрөөн-төрөөн көрө беришпейт).

* * *

Өрүкзар алдында чай ичүү

Кайсы-бир окуядан улам биздикине көп казак достор келип калышты.

Эркектер сыртка чыгышып, үйдө аялдар жана чуру-чуу түшө ойногон балдар калды. Өрүк багынын алдына отургуч койдук да, ага чай, тамак-аш алып келдик.

Бир жашы өтүп калган конок өрүк багында салаңдап турган мөмөнү көпкө чейин карап туруп:

- Бул эмне? – деп сурады.

- Бул – өрүк.

- А-а, муну билем, билем, - абышка баш чайкады. – А бул эмне деген чөп?

Мен өстүрүп жаткан картөшкөнү “чөп” деп атаганы мага анчейин жага берген жок, себеби түркмөн тилинде “чөп” деп кургап, какшып калган таякты айтышат. Бирок сыр бербестен, сылык жооп узатууга аракеттендим.

Бир аздан соң жашыраак башка бир коногубуз башын өөдө көтөрүп, өрүк багын көрсөттү:

- Бул эмне?

- Бул – өрүк.

Анан конок айымдардын бири да жакындап келди. Сөөмөйү менен көрсөтүп, бул даракта эмне өсүп турганын сурады.

Мен жооп кайырдым:

- Бул – өрүк, - деп дароо жооп кайырдым. – Ал эми аркы жакта өсүп турган чөп – картөшкө.

Коноктор сый көргөн соң, кетүүгө камынышты. Алиги аксакал киши кайра мага келди да, өрүк багын көрсөтүп:

- Мобул даракты кайсы мөмөбак дедиң эле? – деп сурады.

* * *

Чай ичүүнүн жети шарты

Түркмөндөрдө чай ичүүнүн жети шарты бар, - деп бир түркмөн түшүндүрүп калды. – Алардын биринчиси – чай өзү тээ Кытайдан алынып келиши керек. Анткени ал «куш тырмагы» деп аталат. Экинчиден, чайды булак суусунда, сөксөөл табына кайнатуу керек. Анын үстүнө, чайды кытай чайнегине кайнатып, кытай чыныга куюу керек. Алдыңызда сарык кийизи

төшөлүшү абзел (анын жүнү арбын, ошондуктан жумшагыраак келет). Бул кийиз күзүндө кыркылган койдун жүнүнөн жасалышы керек. Чайнектин жанында сары түстөгү набат коюлушу керек. Эң башкысы – жетинчи шарт. Чай алдыңа коюлган соң, сага аялыңдын үнү угулбай турушу шарт. Болбосо чай ичүү эңсеген натыйжанды камсыз кыла албайт.

- Деги сен чайды так ушундай кырдаалда ичкен түркмөндү жолуктурдуң беле? – аны угуп турган бирөө суроо салыптыр.

- Мен чайды кантип ичип жатышкандыгы жөнүндө айтып жаткан жокмун. Мен кантип ичүү керектиги жөнүндө гана сөз козгодум.

* * *

Казак калкынын «Көкмойноктун үйүрү» («Көкмойнактын үйүрі») аттуу музыкалык дастаны бизге, түркмөндөргө, абдан жагат. Бул чыгарманы Элдос Эмил (Елдос Емил) мырза домбуранын коштоосунда аткарат. Бул заманбап дастан Казакстандын батышында Мангышлак жарым аралында пайда болгон. Аны биздин «Көр-Оглу» дастаныбыз сыяктуу эле сүйүп аткарышат.

Бул дастанды сөзсүз түрдө түркмөн тилине которуу абзел.

* * *

Түркмөндүн заманбап жаңылмачы

Түркмөнбашы өлкөдөгү басылмалардын жана сыналгы-үналгы компаниясынын башкы редакторлоруна төмөндөгү тапшырмасын улам-улам кайталап айтып тураар эле:

Сиздер карапайым калайыктын аң-сезимин токмоктосоңузда да токмоктолуп турушу керек, токмоктобосоңузда да токмоктолуп турушу керек. (Түркмөнчөсү: «Siz garamaýak milletin aýyny tokmaklasaňyzam tokmaklamaly, tokmaklamasaňyzam tokmaklamaly»).

* * *

Турмушта таң каларлык мыйзамдар өкүм сүрөт. Аларды андоо кээ бир кишилер үчүн Ом же Ампердин мыйзамын түшүнүү сыяктуу эле мүшкүл иш. Маселен, айрым жаман кишилерди сөзгө алалык. Алардын бир даарынын анык бир жумушу деле жок, тутунган көз карашы деле бүдөмүк, бирок алар көп дос күтүп, ар түркүн кишилер менен оңой-олтоң тил табыша алат. Алар каалаган эшигин тээп кире алат, башчыны күтүп, кабылдамада эч качан күтүп отурушпайт.

Алар бийлик төбөлдөрү менен баарлашуу үчүн оңой-олтоң тема таба алышат, төбөлдөр менен чай үстүндө эч кыйналып-кысталбастан баарлаша алышат.

Алардан айырмаланып, нукура таланттуу жана жөндөмдүү көптөгөн кишилер көбүнесе коргоосуз калып, өздөрүнүн дүйнөсүндө жападан-жалгыз кала беришет.

Чынын айтсак, бул теңирден тетирисинче болушу ылаазым эле. Кубаттуу жана таланттуу кишилердин тегеретесинде көптөгөн достор чогулуп, ал эми мажүрөө жана начар кишилерден замандаштары жаа бою качышы абзел эле.

Бул маселенин башка да өңүтү бар. Таланттуу инсан дүйнөдөн өткөн чакта, капысынан анын өтө көп «досу» пайда болот. Эгерде киши эч нерсеген турбаса, анда анын достору анын көзү тирүүсүндө эле көздөн кайым болушат. Мындай кишилердин өздөрү да, тааныштары кызматынан айрылган чакта, алардан жаа бою безип кетүүгө ыктап турушат.

Дал ушундай ойго чөгүп жүргөн чагымда кыргыздын залкар жазуучусу Чыңгыз Айтматов дүйнөдөн кайтканы тууралуу кабар келип жетти. Деги Чыңгыз Айтматовдун көзү тирүүсүндө достору көп беле, аз беле, так айта албайт экенмин. Албетте, анын тааныштары арбын

болчу. Аны менен баарлашкан же кызматташкан кишилер эсепсиз болгону түшүнүктүү. Бирок тааныш деген дос эмес да.

Чыңгыз Айтматов дүйнө салганда мен «Эркин Европа/Азаттык» үналгысынын Түркмөн кызматы үчүн маданият жаатында берүү даярдап жаткан элем. Мен ошондо Чыңгыз Айтматов каза болгондон кийин анын досторунун саны кескин өскөнүнө абдан таң калдым. Мен деги эле түркмөндөрдүн арасында Айтматовдун ушунчалык көп досу бар экендигин баамдаган эмес экенмин. Эми менин укканыма караганда, Чыңгыз өзү «мага дос болчу» деп өтүнүп кайрылган кишилер болгон тура. Беркилери болсо ага «жок, ансыз да ишим чачтан көп» деп жооп узатышчу тура. Чыңгыздын жаңы чыгармасын чет өлкөдө туруп жарыялоонун камын көргөн түркмөндөр да болгон имиш.

Дагы бир күлкү келерлик иш: кээ бир түркмөн жазуучулары дал өздөрү Чыңгыз Айтматовдун нагыз досторунан болгонун саймедирлеп айтып чыгышканы болду. Айрымдары тим эле мындайча билдирип жатышты: «дал ушул мен Чыңгыздын нагыз досу болчумун». Акыйкатка келсек, алардын бар экендигинен Чыңгыз Айтматов кабардар деле эмес болчу. Бирок алар анын чыныгы досу

болгонун азыр да кайталап айтып келишет. Кантсе да, алардын достугунун күбөсү эми бул дүйнөдө жок эмеспи.

Деги, мындай «достуктан» кандай пайда болмок эле деп да ойго баттым. Эгерде Чыңгыз тирүү болсо, анын накыл сөзү же кеп-кеңеши сага огожо болоор беле. Эми ал бу дүйнөдө жок да. Менимче, эч нерсеге жарамсыз кишилер дүйнөдөн узап кеткен залкарлардын даңкынан да жеке өзүнө пайда тапкысы келет көрүнбөйбү.

Ошентип, кызматы чоң досторунун пайдасын адатта пейили тар кишилер көбүрөөк көрүшөт. Мындайлар көзү өткөндөрдүн да өлбөс даңкынын илебине жылынып турушат.

*2008-жылдын башоона
(август) айы.*

* * *

Бештин айынын (декабрдын) 12си

Бул күн – залкар кыргыз жазуучусу Чыңгыз Айтматовдун туулган күнү. Ошол 2008-жылы жылы ал сексен жашка толмок болчу. Ал мааракесине болгону алты ай калганда дүйнөдөн кете берди.

Мен түркмөндөрдүн «Азатлыг» үналгысында дал ошол жылы залкар жазуучунун

урматына он бөлүмдөн турган берүү даярдап жаткан элем. Берүүгө катышууга ынтызарлардын саны арбын эле. Угармандар үчүн мынчалык көп кишини угуу оор болот ко деп чочулап, мен берүүнү саал кыскартууну чечтим. Чыңгыз кандай гана мыкты инсан жана жазуучу эле. Ал жашап, күрөшүп, жаратып келди.

Азыр мен бир гана нерсеге өкүнүп турам: анын мүрзөсүндө «көрүнүктүү кыргыз жазуучусу» деген сөздөр жазылган. Бирок Чыңгыз бардыгыбызга таандык жазуучу да! Эгерде ал болбосо, анда заманбап түркмөн прозасы азыркы жогорку сереге көтөрүлбөс эле.

Албетте, кыргыз эли аны «өзүбүздүн жазуучубуз» деп атоого толук татыктуу. Аны кыргыз жергеси бөпөлөп өстүрдү. Жазуучунун урматына Кыргызстанда бүтүндөй бир жылды «Чыңгыз Айтматовдун жылы» деп аташты. Жазуучунун сегиз томдук чыгармалар жыйнагын жарыялашты. Азыркы тапта анын ысымын түбөлүккө калтыруу аракетин көрүп жатышат.

Менимче, кыргыз айдыңдарынын эч бир өкүлү бул жүрүмдөн сыртта калбайт. Кыргыз журналистери жазуучунун туулган күнүн өзүнүн жеке туулган күнүндөй майрамдап келишет.

Анткени бул жазуучу, чынын айтканда, алардын бардыгы үчүн өзгөчө залкар ишмер.

ЭЕ/АҮ Кыргыз кызматы – «Азаттык» үналгысы – залкар жазуучунун мааракеси болгон күнү сый тамак уюштуруп, конок чакырышты. Ар кыл улут өкүлдөрүнөн болгон коноктор бул мааракеге келип, залкар жазуучу тууралуу жылуу сөздөрүн айтып жатышты. Бул сөздөрдү ыракаттанып жана толкунданып угуп жаттык.

Кече соңунда мен дасторкондо жайнаган боорсоктон алып, жумуш ордума кайттым. Бир кесиптешиме жолугуп калдым.

Тойго катышпай калган алиги кесиптешим мыскылдай жылмайып, мындайча суроо узатты:

- Силер коммунист жазуучунун туулган күнүн майрамдап жатасыңарбы?

- Ооба.

- Ал деген өмүр бою коммунисттерге кызмат өтөгөн да.

- Анын кызматын көргөн коммунисттер – биз болчубуз.

Ырас эле, биз дал ошол коммунисттерден элек. Ал кезекте коомубуздун көпчүлүк жана алдыңкы бөлүгү, анын ичинде Чыңгыз өзү да, коммунисттерден элек. Анын атасы Төрөкул да коммунист болчу. Аны башка коммунисттер эч кандай тергөөсү, соту жок эле атып салышкан.

Мага кайрылган алиги кесиптешим өзү коммунист болбогону менен, анын атасы да коммунист болчу, антпесе ал башкалардын саясий көз карашына мынчалык терең маани бермек эмес. Чынында да чөнтөгүндө коммунисттик күбөлүктү сактап, өз эли үчүн ачык жол жана куткаруучу нук издеген, бул мүдөө үчүн ак дилинен күрөшкөн инсандар арбын болгон. Алардын арасында чөнтөгүндөгү коммунисттик белетке таянып алып, жазыксыздарды аттырган пенделер да чыккан. Ошондуктан кишилерди кайсы партияга таандыктыгы үчүн эмес, иш жүзүндө эл үчүн кандай кызмат өтөгөндүгү үчүн баалоо керек. Чыңгыз өзүнүн бардык таланты менен жөндөмүн адамзатка кызмат өтөөгө жумшады. Бул – өтө оор мүшкүл, бирок ал тар жол – тайгак кечүүнү жеңе алды. Бул кызмат бардык адамзатка арналгандыктан, бул кызматтан көө темгилин табуу үчүн алпурушкандар да чыкты. Элибиздин накыл сөзүндө айтылгандай, мөмөлүү бакка таш атылбай койбойт (түркмөнчөсү: «miweli бага daş atylýar»).

Кейиштүүсү, бүт дүйнөгө, бизге оң таасир тийгизе алган улуу жазуучу биздеги ойрондогучтар менен өзүмчүлдөргө оң таасир тийгизе албаптыр.

2008-жылдын соңу.

* * *

Ким эмнеден чочулайт?

Сапармурат Ниязовдун өлүмүнөн соң Түркмөнстанда жаңы өкмөт куралды. Кыргызстандын өкмөттүк делегациясы чоң үмүт менен Түркмөнстанга жол тартты.

Делегация менен кошо журналисттер да жөнөштү. Ашгабат шаарында алар өздөрүнүн суроосуна жооп узата алган бир да расмий өкүл таба албай шайы ооду. Ашгабаттагы имараттарды сүрөткө түшүрүү менен чектелүү, тиешелүү булакка таянып репортаж даярдабастан же жаңылык таппай туруп үйгө кайтуу алар үчүн өөн иш болчу.

Анан кыргыз журналисттери башкача айла-амал колдонууну чечишти. Алар калган ишти өз ара бөлүшүп алышты да, бир жоош журналист кызга мындайча кайрылышты:

- Сен карапайым кишилер менен жөнөкөй суроолор жаатында баарлашуунун устаты экенсиң. Сен Ашгабат көчөлөрүнөн шаар тургундары менен жолугуп, репортаж даярдасаң.

Ал кыз Ашгабат көчөлөрүндө күнү бою тызылдап жүрүп, кечинде куру кол кайтып келди.

Алар Бишкекке кайтканда Ашгабат жолугушуулары тууралуу атайын маалымат жыйыны өткөрүлдү.

- Эгерде кимдир-бирөө түркмөндөрдүн ушундай өзгөчөлүгү бардыгын алдын-ала айтса, мен ага эч ынанбас элем. Түркмөндөр өтө жөнөкөй журналисттерден абдан чочулдашат экен, - деп алиги журналист кыз саймедирлеп кеп салды. – Түркмөндөр журналисттерден ушунчалык коркооруна абдан таң калдым. Ал түгүл алар жанымдан качып кетип жатышты. Мен көчөлөрдө күнү бою кыдырып жүрүп, мага бир ооз сөз айтууга жараган эч бирөөнү учурата алган жокмун.

Күндөрдүн биринде кыргыз боордошубуз Тынч жаңы батирге көчүп кирди.

Батирдеги азырынча бош бөлмөдө ардактуу төрдө пианино турат. «Циммерман» пианиносу немис колунан жаралган. Эскилигине карабастан, арбап алчудай татынакай доош чыгарат. Аны дагы далайга колдонууга жарамдуу.

Тынч аны уулу Алмаз музыка сабатын арттырсын деп сатып алган. Музыкант болбой калганына карабастан, уулу кимдир-бирөө пианинодо ойногонун жакшы көрчү.

Келген коноктор пианино кишилер отура турган диванга ылайыктуу жерге

жайгаштырылганына таң калышчу. Муну байкап калып, Тынч жылмайуу менен конокторго түшүндүрдү:

- Пианиного жазуу үчүн керектүү аспаптарды, кагаз-калемди коюу абдан ыңгайлуу. Өзгөчө анын үстүнө кулап кетпей турган буюмдарды, маселен, гүлдесте салынган вазаны коюу ылайык. Бир гана ыңгайсыз жагдайы бар: пианино абдан оор. Аны бир орундан башка жерге которуштуруу өтө мүшкүл.

Кийинчерээк да Тынчтыктын үйүнө келгенимде үстүнө башка нерселер үйүлгөн пианиного көзүм чалдыгаар эле.

Биздин жүрүм-турумубуз ушундай. (Музыка доошун чыгаруу үчүн) кол учун гана тийгизе турган назик нерсеге төөгө жүктөгөнсүп жүктүн баарын жыйып салабыз.

06.09.2008.

* * *

Кыргыз руху

Сыртынан багып карасаңыз, кыргыздар катаал жана олуттуу сыяктанышат. Бирок алардын ички дүйнөсү жазындагы роза гүлүндөй

кооз. Алардын ички татынакай дүйнөсү, эгерде алар ажайып сөз угушса, же сонун нерселерди көрүшсө, ошончолук чексиздикке кеңейет.

Бизге кыргыздар конокко келишти. Саламдашып бүткөн соң, мен аларга суу сунуштадым.

Тынчтык мага тандана карап:

- Агай, Сиз тамашалап жатат көрүнөсүз, - деди.

Жок, бул тамаша эмес болчу. Мен дароо кечирим сурап, чех сырасын сунуштадым. Чех пивосу ичилип, коноктор андан да кубаттуу ичимдикке өткөн соң, Тынчтын жүзү жайдары болуп калды.

Эми мен жолдон келген кыргыздарга суу ичкиле деп сунуштоо канчалык ыңгайсыздык жаратаарын дурус билип калдым.

Буга байланыштуу Тынчтыктын бир азили бар.

Отуруштарда күйөөсү ашкере кетип калып жатканына аялы наалып калат.

Эри да бул сынга макул болот.

- Болуптур. Эгерде мен аша чаап кетип баратсам, мага белги берип койсоң. Маселен, үстөл астынан бутумду ныгыра басып кой. Бул мага мындан ары ичкиликти токтот деген ишаара болот, - деп күйөөсү убада кылат.

Конокто эри кайрадан көп иче баштайт. Аялы анын туфлисин канчалык ныгыра басса да, берки эч маани бербейт.

Ачуусу келген жубайынын айрычасы колунан түшүп кетет. Аны үстөл астынан алуу үчүн эңкейген айым караса, эри бут кийимин чечип, аялы жакка жылдырып, ошондуктан анын ойо басканын эч туйбай жаткан экен.

Биз дайыма Тынчтыкка бул анекдотун эскертип айтып калаар элек:

- Тынч, туфлинди чечип, жакшылап чечилип отурсаңчы.

Ошол эле учурда, анын үй-бүлөсүнө башка бир анекдоту жагаар эле.

Ачуусу мурдунун учуна келип жаалданган күйөөсү үйгө келип, кире бериште туруп айкырат экен:

- Катын, бул үйдө деги ким кожоюн?!. Мына ушуну билгим келип турат!..

Анын аң-таң болгон жубайы ашканадан чыгып келип, назик үнү менен айтат экен:

- Деги сага эмне болгон? Жыйырма жыл чогуу жашап жатып, үйдө ким кожоюке экенин эмгиче билбейсиңби?

Аялын көрөөр замат, эри дароо жоошуй түшүптүр:

- Мен жөн эле дагы бир жолу тактап алайын деп жаткам, - деп эри мукактана айыптуу жылмайган тура.

* * *

Жакасыз көйнөк

Чехия Европанын жүрөк толтосунда жайгашкан эмеспи. Ошондуктан бул өлкөдө баарлашуу жеңил. Мында азык-түлүк үчүн бардыгы бар, кийим-кечек да ар кыл. Каалаганыңды кийе аласың.

Маселен, жаштардын кайсы-бири жакасыз көйнөк кийип жүрөт. Жаш чагыбызда бизде да тээ 1960-жылдары ушундай көйнөктөр бар болчу. Апабыз бизге дал ошондой жакасыз көйнөк тигип берээр эле. Биз да аны кийгибиз келчү эмес. Ал кезде биз жакасы жайкалган көйнөк кийүүнү эңсечүбүз. Ал учурда бизге мындай көйнөк – моданын барып турган жогорку чекити сезилчү.

Азыр деле Батышта болобу, Азияда болобу, кээ бир диниятчы лидерлер ушул сыяктуу жакасыз көйнөк кийип жүрүшөт. Бизде деле жаштардын ушундай көйнөктөрү бар. Жакасыз көйнөктөр модага ылайык болбосо да, Нургүлгө жагып калган экен.

Тынчтыктын жакасы сүзүлүп кеткен бир көйнөгүн Нургүл оңдоп, жакасын эптүү кесип, тигишин жакшылап жымсалдап тигип чыккан экен. Нургүлдүн сөзүнө караганда, дурус мизилдетип, кооз оңдоптур. Ал ансыз да иши чачтан көп күйөөсүн бул эмгеги менен кубанткысы келген окшойт.

Тынчтык болсо жубайы даярдаган жакасыз көйнөктү кийүүнү каалабай койот.

- Албетте, мен эми «Азаттык» үналгысынын деректири эмесмин. Эми мен ал жерде редактор катары гана иштеп жатам. Эгерде бул ишимден айрылып калсам, эч нерсе эмес, койчу болуп иштеп кете берем. Ошондо гана бул көйнөктү кийип берем.

Өзүңүздөр боолгологондой, жакасыз көйнөктү жактырбаган — жалгыз мен эмес экенмин.

*2010-жылдын жетинин
айы (ноябры).*

* * *

Мен Тынчтыкбек Чороевдин кызматтан алынганын угуп калдым. Буга абдан капа болдум. Ал абдан жакшы жетекчи болчу. «Эркин Европа/Азаттык» үналгысындагы анча чоң эмес кызматта (редакцияда) ал 45 кишиден

турган журналисттик тармак уюштурууга жетишкен. Бишкек шаарында абдан чоң бюро иштеп калган. Бул бюродо жалаң гана кыргыз журналисттери эмес, коңшу өлкөлөрдүн журналисттери да эмгектенишкен.

Булардан тышкары, Тынч өзү абдан жайдары жана жагымдуу инсан. Мындайлар абдан сейрек кездешет. Ал чын-чынында бардык кишилер менен баарлаша алчу. Улуулар менен улууларча, кичинекейлер менен кичинекейлерче, өтө карапайым жана жеңил сүйлөшчү. Бул – нагыз Тынчтык эле. Өзү болсо тамашалаганды жакшы көрчү. Өзүн азил бутасына алышса, ага да жеңил жана ачык күлүп берээр эле.

Бир жолу кайсы бир кечеден кайтып келе жатсак, Тынч жайдары маанайынан жазбай айтып калды:

- Эгерде кылт этип алсам, дароо ырдагым келип кетет. Бирок ырдай баштасам, Нургүлдүн ачуусуна тийип алам, - деп ал жубайын тамашага чалды.

Буга карабастан, ал, албетте, ырдап турчу. Ал дасторконго кайсы бир күчтүү ичимдик коюп алып достору менен ырдаганды жакшы көрчү. Ал - турмуштун теменедей кубанычынан да чоң ыракат ала билген киши. Анын үстүнө, ал абдан мээнеткеч инсан.

Анын үйү жумушуна өтө жакын жайгашкан, ошондуктан анын кесиптештери ал дайыма эмне окуя болуп турганына кабардар экенин айтышчу. Аны көп учурда күнү-түнү ишинен көрүшчү. Анан дал ошол кишини кызматынан алышты.

Калайыктын айтымында, аны иштен кетируүнүн шылтоосу – Кыргызстандагы 2010-жылдын июнундагы этностор аралык кагылышуу болуп калгандай. Ал ошол учурдагы убактылуу өкмөттү сынга алган маалыматты бербей койгон имиш.

Ал эми Тынчтыктын өз сөзүнө караганда, этностор аралык жаңжалдын себептери жана тамыры азыр деле ачыктала элек жана түшүндүрүлө элек. Ошондуктан кайсы бир тарапты гана айыптап, беркилерин актап-жактоо туура эмес жана мындай кадамга эртелик кылат. Эң башкысы – күнөөнү бир гана тарапка оодара салуу таптакыр чеки кадам болоор эле. Кейиштүүсү, ошол тапта ал өзү баамдаган чындыкты жетекчиликке жеткире алган жок. Андан соң Тынч эгерде өзүнөн ката кетирилди дешсе, кызматын таштай турганын айтууга мажбур болду.

Ал үчүн бул – жападан-жалгыз жана туура кадам болчу.

Албетте, Тынчтыкты алмаштырып, жетекчи болуу үчүн ар дайым киши табылат, бирок анын жетекчилик жөндөмүнө тиешелүү көңүл бөлбөй коюшту. Мына ушул жагдай өкүндүрбөй койбоду.

Эгерде ал өз кызматынан айрылбай калуунун айласын көрүп, жогортодон ага берилген буйруктун бардыгын аткара берген болсо, мунун айынан эл тагдыры тууралуу убайым чекпей, акыйкатты айтпай калса, анда ага кызматынан айрылгандагыдан алда канча мүшкүл жагдай жаралмак.

Эгерде ал өз өлкөсү, өз эли үчүн эмес, ар күнү чындыкты издөө үчүн эмес, жөн гана өзүнүн жетекчилик кызмат ордун сактап калуу үчүн иштеген болсо, анда ал жөн гана өлүмгө кириптер болмок.

Азыр ал кызматсыз калды. Бирок адамгерчилиги, кадыр-баркы өзүндө калды. Кызматтан башка эч нерседен ал айрылган жок.

Көптөгөн пенделер кызматтан кол жууган соң эч ким болбой калышат. Ал болсо, тескерисинче, кызматтан кетээри менен ого бетер барк алды.

*2010-жылдын жетинин айынын
(ноябрынын) 17си.*

* * *

Биздин досубуз, ачык-айрым Тынчтык Чоротегин «Азаттыктагы» жетекчилик ишин аяктаган соң, эл-жерине кайтууну чечти. Бул – өтө кайраттуу чечим болчу. Ким эле өз ыктыяры менен бул радиодогу ишинен кетип жатыптыр? Ким эле «Азаттыктан» азаттыкта болууну каалап жатыптыр? Анын үстүнө, жакында эле Прага шаарында ипотекага батир сатып алып, мойнунда банктын чоң карызы бардыгына жана балдары өтө кымбат мектепке барып жатканына карабастан, маянасы дурус жумуштан баш тартуу - жеңил-желпи эместир.

Муну андоо – абдан кыйын. Мындай кадамга баруу – андан да кыйынга турат.

Дал ошол кыйчалыш маалда Нургүлгө жолуктум, андан мындай чечимге кантип келишкендигин сурап калдым.

Ал көпкө чейин ойлонуп калды. Андан соң кут шөкөттөлгөндөй жообун узатты:

- Тынчтык мага «эми бул мекемеге батпай калдым» деп айтты. «Бул беш кабат эбегейсиз чоң имарат эми мени кысып калды» деди. Ал муну бир айтты, анан улам кайталап айтты. Ошондон кийин мен аны түшүнө алдым. «Сенин чечкениңдей болсун. Сен кайсы жакта жашасаң,

мен ошол жакта байырлайм», - деп ага жооп бердим. Биз ошентип дал ушул бүтүмгө келдик.

Алардын чечими өтө оор болду. Прага шаарындагы алардын батири өтө арзан сатылды. Акыры алар өз буюм-тайымдарын чогултуп, Кыргызстанга көчүп кетишти.

Кишинин чечимдери жана мүдөө-максаты анын колундагы ар кандай байлыктан, жеңилдиктерден жана бакыбаттыктан жогору болууга тийиш.

*2011-жылдын беештин
айы (декабры).*

* * *

Ушул баш-аламан, чаташкан турмушта, эч үмүтсүз кырдаалдарда жол издеп, мен башымды ташка урган учурлар болду. Анын айынан таш деле быркырап жарылып кеткен жок, башым деле жарылып калбады.

Сыягы, Жараткан Эгем менин маңдайымды таштан жаратса керек.

* * *

Үйүбүздө дагы бир кечеге чогулдук. Кызым жээндеримди ээрчитип келип калды.

Мен өз бөлмөмө кирип, намаз окууга камындым. Ошол маалда жээндеримдин туну Анна мага жакын келди. Аннага четке чыгып тур деп айттым.

- Таята, сиз намаз окуган жатасызбы?
- Ооба, айланып кетейин.
- Анан Теңир сиз айткандын баарын угабы?
- Албетте, угат.
- Андай болсо Кудайдан сурап көрөсүзбү,

«биздикине Айка келсинчи», деп.

- Макул, садагаң болоюн.

Кичинекей жээним кубанып, андан ары ойноо үчүн чуркап кетти.

«Айка» деп жээн неберем айткан кыз – Нургүл менен Тынч асырап алган Айдина Чороева эле. Ал абдан сүйкүмдүү кыз. Ал комузда да ойной билчү. Сыягы, кичинекей жээндерибиз аны сагынып жатышса керек.

Бирок эми Айка алардан абдан алыста жашайт. Тынчтык өзүнүн «Азаттыктагы» ишин аяктаган соң, Атажурту Кыргызстанга көчүүнүн камылгаларын көрө баштады. Ал оболу Айдинаны Бишкекке жөнөттү, анын тезирээк

үйгө жетип, мектептеги окуусун үзгүлтүккө учураптоосун камсыздады.

Намаз окуган соң, Кудайга ушул өтүнүчтү айтып кайрылдым.

Ылайым Жараткан Эгебиз өзүнө кайрылгандардын өтүнүчүн канааттандырса экен, зар болгондордун бардыгына чүрпө берсе экен!

*2011-жылдын аякоона
(сентябрь) айы.*

* * *

Кечээ абдан жылуу, өтө жагымдуу күн болду. Асманда бир да кылайган булут болбоду, жели да, жамгыры да болгон жок. Балким, бул күн – 2012-жылдын эң соңку күнөстүү учурудур?

Түн бир оокумдан соң, акырындап таң кылая баштаган маалда, жел жүрүп, жамгыр төгө баштады. Жаратылыш кубулушу - биздин тагдырыбыздын сыңарындай эле; болчу нерсе болбой койбойт. Тек гана анын качан жана кантип жүзөгө ашаарын так биле бербейсиң.

Тагыраак айтсам, албетте, шейшемби күнү өтө жылуу болоору, шаршембиде кыйла салкындай тургандыгы алдын-ала белгилүү болчу. Тек гана кечээки ысык күндөн кийин

бүгүнкү салкынды каалабас элек. Бирок башка
ылаажы деле жок эмеспи.

Ошол күздүн жып-жылуу күнүндө абдан
сүйкүмдүү жана жароокер Нургүл Чороева
арабыздан кетти.

Бүгүн, шаршембиде Бишкектен келген суук
кабарда «анын түбөлүк жайга берилгени»
айтылды.

Буга ишенүү абдан азап. Бүгүн көргөнүн
эртең жок. Элдин накыл сөзүндө айтылгандай,
өмүр – аккан суудай (түркмөнчөсү: «*ötmür – akar
suw*»). Ай арман ай, биздин элибизде өмүр
ушунчалык тез агып жатабы дейм!

*2012-жылдын аякоона
(сентябрь) айынын 19у.*

* * *

Эми арабызда Нургүл жок. Оболу Тынчтык
арабыздан кетип, Кыргызстанга барып байырлап
калган. Эми ошол күндөрдү эстесем – той-
торопосу, келим-кетими көп абдан көңүлдүү
учурлар болгон экен. Өмүрүбүздүн эң
кубанычтуу учуру – жаңдуу, шаттыктагы мезгил
артта калган сыяктанат.

*2012-жылдын бештин
айы (декабры).*

* * *

Киши оболу **кара күнүн** кечирип (тирилик деп) чапкылайт. Андан соң **кара таш** үчүн (көргө кете электе байлык топтоп) азап чегет. Акыры (ыймансыз урпагынан улам) **кара бактысы** үчүн жанын отко жагат. (Түркмөнчөсү: «Adam başda **gara günü** için ser-sepil bolýar, soňra **gara daş** için azap çekýär, ahryrynda **gara bagty** için janyny ýakýar»).

* * *

Ар бир кишинин чыгармачылык менен алектенүүгө мүмкүнчүлүгү жана даремети бар. Бул жөндөм айрымдарында айрыкча ачылса, калганында бүдөмүк калат. Менимче, өз күчүнө ишенбестик жана өз дареметин азайтып элестетүү өз талантына тушоо кылдырат.

Ал эми Нургүлдө мындай жөндөм болгонун баса айтуу керек.

Бир ирет биз баарлашып калганыбызда:

- Сенин урук-туугандарыңдын арасында акындар бар беле? – деп сурап калдым.

- Эмне үчүн минтип сурап жатасыз? – деп ал таң кала суроо узатты.

- Силердин ысымдарыңар бүт кооз экен. Балдарыңардын ысымдары да татынакай. Алмаз, Бегимай... Ушунчалык жакшынакай аттар.

Сиздердин киши аттарыңыздар деле начар эмес ко.

Эх, биздин киши аттарыбыз анчалык деле татына эмес. Сиздерде ысым «бек» деп аяктаган жерде, бизде «кул» деп аяктайт. Эгерде сиздерде Алмазбек болсо, бизде аны Алмазкулы дешет. Сиздерде Сейитбек делсе, бизде Сейиткулы делет. Бизде ал түгүл Өвлүягулы (Öwlüýäguly, б.а. Олуянын кулу), Хожагулы (кожонун кулу) ысымдары бар. Өтө аянычтуу ысымдар – аялзат аттарына таандык. Кыздарына Дойдук («Тойдук»), Бесдир («(Мынча Кыз Эми) Жетишерлик»), Маман («Жаман»), Гызсоңы («Кыздардын Соңкусу»), Огулгерек («Эми Уул Керек») деген сыяктуу ысымдарды койо беришет.

- Мындай ысымдар бизде деле бар, - деп Нургүл улутуна жооп кайырды. – Кыздарына Жаңыл, Бурулкан деген ысымдарды койгондор да бар.

- Бирок сиздердин үй-бүлөнүздөрдөгү ысымдар абдан татынакай. Андан улам тукумуңузда акындар болгонбу деп сурап жаткандагым.

- Агай, бизде ар бир кыргыз табиятынан акын жаралган. Акын болбогон кыргыз жок чыгаар.

Албетте, бул – жалпылаштырган бир жооп болду. Кийинчерээк Тынчтыктан укканыма караганда, Нургүлдүн атасы ыр жазчу экен. Анын ырлары кагазга түшүрүлүп, бирок жарык көргөн эмес экен.

*Худайберди Халлы.
2010-жыл, жетинин айынын (ноябр) 17си.*

* * *

Сүрөттө: Кызыл аянтты кезүү маалында. Орусия. 2004-жыл.

Сапар элестеринен

Сүрөттө: Нургүл орус жана ханзу илимпоздору менен.
Ордос жергеси, Ички Монголия, Кытай. 30.7.2009.

КЫРГЫЗ КҮНДӨЛҮГҮ

Сапарнааме

*Өзүң жеп-ичкендин бардыгы - өзүңдүкү,
Көргөн-уккандарыңды – бардыгына айт.*

(Элдик накыл сөз)

Бабаларга саякат

Мен Кыргызстанга саякатка келдим десем, үстүрт айтылган сөз болоор. Чынында, өзүң мурда эч болбогон жана көрбөгөн жерлерди кезсең, саякатка чыктым деп айтууга болот. Мен болсо мурдатан эле Кыргызстанды билчүмүн

жана азыр андагы тааныштарымдыкына келе жаттым. Демек, «Кыргызстанга конокко келе жатам» деп айтуу менен өзүңдү көкөлөтүп калып жатпайсың-бы. Өз досторундун жана туугандарың-дын үйүндө өзүңдү конок эсептей албай-сың.

Балким, мен ал жакка зыяратка чыгып жаткан- дырмын? Дал ушул аймакта, азыркы Бишкек-тин тегерегинде, Чүй өрөөнүндө байырлап, түркмөндөр андан батышка журт которгон эмеспи.

Менин досторум ким? Дал ошол досторум мени Кыргызстанга алып келе жатышпайбы. Алар мени үйлөнүү тоюна чакырышпады беле. Мен бул жакка абдан мыкты эки инсандын – Марат менен Саадаттын тоюна катышуу үчүн келе жатам. Бул – менин эң башкы мүдөөм.

Сыягы, мында бир нече жагдай дал келгендей көрүнөт. Өлкөнү бир гана мүдөө менен кезүүгө болбостур. Менин Кыргызстанга келүүмдүн бир нече себеби бар эле.

Дал ушундай ар кыл ойлорго төнүп, мен Кыргыз жергесине кадам таштадым. Түн бир оокум болгонуна карабастан, шашкедегидей үп болуп турду. Коюу түн. Акырындап таң кылаюуга жакындап жатты. Таң атаарга бир сааттай калды. Андан соң аба майданында бизди тосуп алгандар менен учурашып, анча-мынча

чай-пай ичкенибизден кийин аба майданынан шаарга чыкканыбызда, таң да атты, күн башталды. Менин сыртынан билген таанышым жана мени кабыл алып жаткан конок ээси Абибилла Пазылов оболу мени өз үйүнө алып барды. Мен Кыргызстандан кайра узап кеткиче анын үйүндө турмакчымын. Менде негедир өзүмдүн өтмүшүмө, жаш кезиме, ал түгүл тестиер бала чагыма кайтып жатканымдай бир сезим пайда болду.

Биз Абибилланын үйүнө келген соң, кайрадан дасторконго отуруп, анын үй-бүлөсү менен жакындан таанышууну уланттык.

Абибилланын жубайы Салтанат менин балалык чагымды эске салды. Бала кезде мен “Салтанат” деп аталган көркөм тасма көрсөм керек эле. Бул тасманы түркмөн айылдарында байма-бай көрсөтүшкөнү эсте. Тасмада эрки күчтүү Салтанат аттуу айым, анын ачуусу чукул күйөөсү Аалы, тоолуу айылдагы алардын үйүр жылкы баккан турмушу жөнүндө баяндалат. Анын үстүнө Аалынын ролун белгилүү түркмөн актеру Алты Гарлыев (Карлиев; 1909-1973) аткарган.

Мен Абибилланын жубайы Салтанатты көргөндө, дал ошол “казак” тасмасындагы кайраттуу Салтанатты эстедим. Мен бул

тууралуу эске алганымда, Абибилла абдан таң калды:

- Жок, бул казак фильми эмес, кыргыздыкы. Бул – турмушубуз чагылдырылган экинчи тасмабыз болчу, - деп Абибилла биздин маекке кулак төшөп турган аялына кол жаскады. – Мына, анын аты Салтанат. Кыргыздар ошол тасмадан кийин төрөлгөн кыздарынын атын Салтанат деп да коюшчу. Менин жубайымдын аты да ошондон улам.

Мен аң-таң болдум, бирок чынында да ушундай болсо керек ко деп санадым. Кишилер көркөм тасмадагы Салтанат сыяктуу чечкиндүү жана кайраттуу болсун үчүн өз кызына анын ысымын беришсе керек.

Дал ошондой болгон экен.

Мен тасманы көргөндөн кийин жарым кылымдай жашаган соң, дал ошондой Салтанаттын үйүндө конок болом деп үч уктасам түшүмдө көрбөс элем.

Биздин турмушубуз – биздин кыялыбыз тура.

* * *

Чүй өрөөнү

Ак мөңгүлүү бийик тоолордун койнунда жайгашкан бул өлкөдө кооздугу көз жоосун

алган керемет жерлер арбын. Бирок Чүй өрөөнү өзгөчө айырмаланып турат. Бул өзгөчөлүк – анын кооздугунан же молчулугунан эместир. Саягы, бул жер адамзаттын бешиги сыяктуу жай болгондондур. Түркмөндөрдүн белгилүү бир тобу дал ушул өрөөндөн чыккан. Орто кылымдардын эрте мезгилиндеги арап географы Мукаддаси бул тууралуу учкай эскерет. Ошондуктан түркмөндөр үчүн Чүй өрөөнү ыйык жер саналат.

Көөнө булактарда айтылгандай, бул өрөөндө Орду деген чакан шаар болгон. Ал – түркмөндөрдүн байырлоо чордону катары жоромолдонот. Мен убактымдын тардыгына байланыштуу бул шаар калдыгын жана анын айланасын кыдырып чыга албадым.

Эгерде мен бул шаарды кезсем дагы, албетте, түркмөндөрдүн эч бир изин таппас элем, анткени андан бери миң жыл өттү да. Бул шаар Мерке шаарынан түштүгүрөөктө жайгашкан. Орду шаарында чеп болгон. Чептин айланасы суу толтурулган чуңкур менен курчалган. Шаар тургундары суу үстүнө саман төшөп коюшкан. Мары (Мерв) менен Лебаптагы коргон жай – чептер да ушундай усул менен курулган болчу.

Орду чебинин ичинде аксарай жайгашкан. Түркмөндөр акырындап байый беришкен.

Алардын үйүрүндөгү мал саны көбөйгөн. Өрөөн капчыгайлары алар үчүн тар боло баштаган. Ошондуктан алар өздөрүнө жаңы, алда канча кеңири жайыт, журт издешкен. Обогу алар азыркы Казак талаасына бет алышкан. Андан ары азыркы Каракумга жетишкен. Көч маалында алардын байлыгы жана маданий салт-тажрыйбалары сакталып калган. Маселен, мал чарбасы, кышка чейин отун алып, эгин жыйуу, кышкы жана жайкы жайыттарды колдонуу, жана башкаларды атоого болот.

Айтмакчы, “кыштак” сөзүнө да токтоло кетейин. “Кыштак” бул кыш мезгилинде байыр кылынчу жай. “Жаздоо” – жазгы (көктөм) мезгилде колдонулчу журт. Түркмөнстандын батыш тарабында жана Амударыянын өрөөнүндө жашаган түркмөндөрдө казак же кыргыз тилинен кирген сөздөр арбын. Маселен, “инек”, “гынажын” (кунаажын), “бордак” сыяктуу сөздөр бизде диалект сөздөрү катары кабыл алынат. Үй-бүлө жана тууган-урукка байланыштуу көптөгөн сөздөр бизде диалектке таандык деп каралат. Алар болсо кыргыз менен казак элинде жигердүү колдонулган сөздөргө жатат. Кейиштүүсү, алардын бардыгы бизде тиешелүү изилдөөгө алына элек.

Эми болсо, Чүй өрөөнүн кезген түркмөн катары мени ажайып кооз жерлерди көргөндөгү

кубанычтуу сезим эмес, тескерисинче, кыялда калган арман, коштошуу, сагынуу сезимдеринен улам келип чыккан көңүл чөгүү бийлеп турду. Бир кезде көчүп кеткен атажуртту көрүү – бул көптөгөн кишилердин ишке ашпас арманы. Балким, бул – таптакыр башка сезимдир? Балким, бул – мындай кооздукту алгачкы жана акыркы жолу көрүп жаткандыгыңды туйган сезимдир? Ким билсин?

Айлана-чөйрө чындап эле ажайып кооз экен. Бийик тоолор менен курчалган бул өрөөндө жүздөгөн өзөндөр бар. Кыргыз тилинде чакан өзөндү “суу” деп коюшат. Окумуштуулар “Чүй” сөзү да “суу”, “чакан өзөн” сөзүнөн келип чыккан деп жоромол кылышат.

Көөнө замандарда бул аймакта ар кыл уруулар байырлаган. Алардын эч бири өз мамлекетин кура албагандыктан, алар абдан алсыз болушкан. Түркмөндөр болсо суусу мол, салкын жерде кала бербестен, өз журту катары кумдуу чөлдү тандаган экен.

Деги эмнеси мыкты? Өзөндөрү көп өрөөнбү же чөлдүү талаабы? Биле албайм. Менимче, муну ошол доордогу түркмөндөр деле биле беришпесе керек. Саягы, алар алдын-ала билген болсо, анда алар чөлгө караганда климаттык шарты алда канча катаал болгон башка жайга көчүшөөр беле? Эмнеси болсо да, тагдыр

ушундай. Өтмүштү эскерүүгө болоор, бирок ага кайрылып келе албайсың.

Бийик теректер, булактар, өзөндөр, түшүмдүү кыртыш, чалкайган тоолор – булардын бардыгы көңүлдөн эч кетпес таасир калтырат экен. Бул тоолордун этегинде күнөстөө, саргылт дөңсөөлөр суналып жатат. Кейиштүүсү, бул дөңсөөлөрдү кыдырууга ансыз да тар убактым жетпеди.

Бардык саякаттар жүзөгө ашпай калган жагдайларга эгедер: же сенин акча каражатың тартыш болуп калат, же убактың тар болуп калат.

* * *

Баласагун

Биз Карахандар мамлекетинин ордо шаары Баласагундун чалдыбарына да жеттик.

Карахандар мамлекети өзүнүн гүлдөп-өскөн учуруна X кылымда жетип, анын батыш чек арасы Аму-Дарыяга чейин созулган. Ал учурда бул мамлекеттин курамына Бухара жана Самарканд сыяктуу шаарлар да убактылуу кирген. Бирок Баласагун шаары мамлекеттин

борбору болуп калган. Бул – өз доорундагы ири шаарлардан болгон.

Тарыхта орчун из калтырган мамлекеттин борбору, тагыраак айтканда, ордо шаардын борбордук чебинин калдыгы азыркы тапта топурак астында калган. Эми бул шаар чалдыбарында эч ким жашабайт.

Биз Бурана шаар чалдыбарын кездик. Баласагун шаарынын чеби биз тараптагы чептердей эле техникалык усул менен салынган. Саягы, орто кылымдардын эрте мезгилинде шаарлар бири-бирине окшош мөмөрчүлүк усулду колдонгон усталардын эмгегинен жаралса керек. Бул шаар чалдыбарында археологиялык казуулар жүргүзүлгөн экен. Андан соң урандыларды кандай болсо, ошол кебетесинде калтырып коюшуптур. Балким, алардын археологдору деле биздикиңдей сыяктанат: казуу жүргүзүшөт, изилдешет, текшеришет, андан соң өз калыбында сактап коюшат.

Кейиштүүсү, бизде тарыхый эски жайларды жана эстеликтерди бузулуудан сактап калуунун техникасы иштелип чыккан эмес же кеңири жайылтылган эмес. Маселен, биздин кыштагыбыз байыркы Мерв шаарынын таманында жайгашкан. Ал жерде дүйнөгө таанымал археолог М.Е.Массон казуулар

жүргүзгөн. Айың-кептерге караганда, ал шаар чалдыбарынан өтө кымбат баалуу заттары бар казына тапкан имиш. Бирок казуу жүргөн булуң-бучкактар кандай жагдайда калса, ошондой эле калтырылган, эч бир бузулуудан сактоо чаралары жүзөгө ашырылган эмес. Ал түгүл даңазалуу археологдор да бузулуудан сактоо өңүтүн көз жаздымда калтырышкан. Бала чагымда мен ачык асман алдында калтырылган казуу жайлары кантип үстөккө-босток казылып жатканын, мунун айынан казууга дуушарланган жер ого бетер бүлгүнгө учураганын өз көзүм менен көрдүм. Ал эми мен жогоруда сөзгө алган жайга келсек, Баласагундун ордунда казуу жүргүзгөндөр деле жалпы коргон жайдын андан аркы бузулуудан сакталышы үчүн кам көрүшкөн эместей.

Эмне үчүн улуу Карахандар мамлекети ойрон болгон? Бүткүл кудуретин менен даңкың бар болгону эки жүз жыл ичинде эле эрип жок болуп, кумдай упурашынын сыры эмнеде? Баласагун шаары кантип кыйроого учурады экен? Кантсе да, замандаштарыңдан болгон Бухара жана Самарканд шаарлары эмдигиче жашап келет эмеспи. Ал түгүл бир мамлекет башка мамлекет тарабынан каратылып, жок кылынган учурда деле, шаарларды ойрон кылуунун эч зарылчылыгы болбос эле да. Ал

түгүл дүйнөнү каратып алган Чыңгыз-хандын аскерлери да бул шаарды кыйраткан эмес. Тескерисинче, аны Губалык, б.а. “Жакшы шаар” деп аташкан. Ошондуктан бул шаар монголдордун учурунда да жашаган.

Эгеде ушундай жоромолго таянсак, анда шаар жашай берүүгө тийиш болчу. Тарыхта деле миң жыл бою шаарлар улам башка колго өтүп, улам жаңы мамлекеттердин ордо шаарына айланып, өз жашоосун уланткандыгы тууралуу өрнөктөр көп эмеспи. Бирок Баласагун шаарына кумга айлануу тагдыры буюрган экен.

Балким, мунун өзөгү биздин мүнөзүбүздө болуп жүрбөсүн? Эгерде кайсы-бир нерсе кыйрай баштаса, биз аны биротоло ойрон кылмайынча жөн жатпайбыз.

* * *

Бурана

Абдан кымгуут жана бай турмушту баштан кечирген соң, бул шаар кумга айланды да, өзүнүн артынан көзгө басар жайды — жамы мечитке таан-дык мунараны калтырды. Мезгил өктөмү мечиттин өзүн да ойрондогону менен, аны жа-

раткандардын ой-мурасын, усталык өнөрүн биротоло жок кыла албаптыр. Чынында да мунара четинен урап, эскирсе да, толугу менен ойрон болбоптур.

Миң жылды багындырган бийик мунара жалгызсырап сороюп, акырындап батыш тарапка кыңайып турат. Бул мунара ушул өрөөндөгү гана эмес, жалпы эле Борбордук Азиядагы биздин күнгө сакталып жеткен эң эски имараттардын бири.

Мунара такыба мусулмандарды намазга чакырган азанчылар үчүн гана кызмат өтөбөстөн, Баласагун шаарынын кубаты жана улуулугу даңазаланган өрнөк катары да рол аткарган. Улуу жибек жолунун таманы менен сапар тарткан кербендер үчүн бул бийик мунара багыттоочу жай катары да кызмат аткарган. Саягы, бул мунараны алыстан көргөндө саякатчылар абдан кубанышса керек, анткени бул багыт – алдыда чоң шаар жана цивилизация очогу күтүп турганын, өздөрү туура нукта келе жатканын аларга тастыктап турган. Мунарага чыгып алсаң, тим эле алыстагы чет мамлекеттерди көрүп турганыңдай туюлат. Мунара башка да ар кыл жолдорду көрсөтүп турат.

Балким, ушул мунарага чыгып алып, Самарканд менен Бухаранын мунараларын, ал

түгүл Көөнө Үргөнчтүн эң бийик мунарасын да көрүүгө болоор деген кыял тим эле жүрөктү туйлатып жибергенсийт.

Албетте, бул – тек гана кыялдануу. Кишинин рухунан сезимтал, жан-дүйнөсүнүн желаргысынан тез эмне бар? Эгерде кишинин руху шыктанып-толкунданбаса, анда ушунчалык бийик мунараны курууга болот беле? Эгерде кишинин руху куш сымал көкөлөгүсү келбесе, анда киши көк асманга талпынбас эле, өз атажуртунан сырткаркы бөтөн жерлерге саякаттоого умтулбас эле. Ар бир имарат кайсы бир мүдөөнү көздөп салынат, ал эми жамы мечит мунарасы болсо рухтун залкарлыгын даңазалоо үчүн курулат.

Сыягы дал ушундан улам ушул ажайып курулуштардын бардыгы жергиликтүү элдердин тагдыры менен ширелишип, алардын тил казынасында из калтырышса керек. “Мунара” – арап сөзү. Ал бара-бара “Бурана” болуп өзгөрүүгө учураган. Эми “Бурана” деп мунаранын өзүн гана эмес, анын жанындагы кыштакты жана айлана-чөйрөсүн атап калышты.

Бийик курулуш жайлары бир нече максатта курулган. Бийик имараттарды куруп жатканда, ал өзүнүн бийиктиги жана көркөмдүгү менен чет жакасындагы кооз эмес чөйрөнү көрккө салат деп күтүлгөн. Дал ушул максатка жеткенде гана

имарат даңазалуу курулушка айланган. Ошондуктан кубаттуу мамлекеттер өзгөрүп турушу мүмкүн, мезгил өтө бериши мүмкүн, бирок бийиктик бийиктик бойдон кала берет.

Бурана, сыягы, болочокко үмүттүү карайт. Тарыхый эстеликтер - ар кандай өлкөнүн башкы белгиси. Алардын кайталангыстыгы жана уникалдуулугу баарынан жогору коюлат. Кытай үчүн Улуу Кытай дубалы ошондой болсо, пирамидалар – Египет үчүн, Афина акрополу – Грекия үчүн дал ошондой баага ээ. Ал эми Кызыл аянт болсо жалаң Маскөө эмес, бүтүндөй Орусиянын символу. Ар бир өлкөнүн өтмүшү бул өлкөнүн мурдагы тарыхый баскычтарынын күбөсү. Мына ошондуктан, балким, Бурана өтмүштө таптакыр кыйратылбаган чыгаар; демек, бүгүнкүгө чейин сакталып жеткен соң, эми болочокто да заңкайып кала берээр.

Көзгө илээшпеген бийиктик

Бул өрөөндө Баласагундун заңкайган бийик мунарасынан тышкары руху андан да бийик бир нерсе бар болчу. Ал кубулушту демейдеги көз менен көрүп ылгай албайсың. Эгерде дааналап баксаң, аны алыстан эле байкоого болот. Мындайлардын эң алдыңкы саптагысы жана баарынан залкары, албетте, Жусуп Баласагын.

Анын залкар турпатын алыскы Түркмөнстандан да көрө аласың.

Окумуштуулар далилдегендей, дал ушул шаар улуу энциклопедиячы Жусуп Баласагынга таасир тийгизген. Ал шаар демин өз канына жуурулуштуруп алган сыяктанат. Бир кыргыз илимпозунун айтымында, Жусуп өз рухунун бир бөлүгүн Баласагун шаарында калтырган, дал ушул шаардын бир бөлүгүндө анын киндик каны тамган.

Болочокку даанышман акын жана илимпоз ушул Баласагун шаарында 1015-жылы жарык дүйнөгө келген. Бул – Карахандар сулалеси өкүм жүргүзгөн доор болчу. Дал ушул аймакта анын балалык жана жаштык чагы өттү. Бул жерде ал таалим алды. Сыягы, дал ушул шаардын мунараларынын бийиктигине ал абдан шыктанса керек. Дал ушундай залкар имараттарды карап, ал чыныгы ой, билим жана талант эмнеге татый турганын аңдаса керек. Ошондой эле ал айлана-чөйрөгө жапыз жайдан эмес, бийиктиктен карап ой жүгүртүүгө болоорун аңдаса керек. Сыягы, дал ошондуктан ал жеткинчек чагынан тартып эле илимге жана билим берүүгө чоң көңүл бөлгөн чыгаар. Ал жалгыз өзү гана эмес, бүткүл эли асман мелжиген мечит мунарасын кургандар сыяктуу билимдүү, өнөрлүү, чебер жана жогорку өнүккөн деңгээлге жетет деп кыялданса

керек. Дал ушул шаарда ал руханий дүйнөсүн, сабатын, маданий деңгээлин ийине жеткирген, ошондуктан ал эмне үчүн “Баласагуни” адабий ысымын алганын түшүнүүгө болот.

Жусуп Хас Хажып Баласагын (Баласагуни) түрк тилдериндеги адабияттын жана маданияттын негиздөөчүлөрүнүн бири саналат. Анын калеминен “Кутадгу билиг” (“Кут билим”) китеби жаралган. Бул эмгек - түрк элдеринин өтмүшүндөгү залкар адабий эстелик. Бул адабий чыгарма түрк элдеринин гана тунгуч адабий жана жазма мурасы болуп чектелбестен, жалпы адамзаттын баалуу жазма эстелиги болуп саналат. Насаатчылдык (дидактикалык) усулда, осуят, кеңеш берүү нугунда жазылган бул чыгарма, андагы акыл казынанын аркасында, бардык түрк калктары үчүн таалим берүүнүн булагы болуп калган.

Кийинки доорлордогу акындардын бардыгы, анын ичинде улуу Навойи да, дал ушул Жусуп Баласагындын чыгармасынан билим, акыл жана осуят ойлорун өздөштүргөн.

“Арапта, тажикте китептер арбын,

Биздин тилибизде бул жазмам – жалгыз”.

Бул саптарды жазып, Жусуп Баласагын түрк тилинде илимий адабияттын тартыштыгын жана түрк тилинде трактаттар жазуу керектигин кошумчалайт. Анын жазганына караганда, илим

– кишилердин дүйнө чабытын ачат жана кеңейтет.

Укуш кайда болса улуглук булур,
Билик кимда болсо
бээүклүк алур. (154-кош сап).

Котормосу:

Акыл кайда болсо, улуктук болоор,
Билим кимде болсо, залкарлык алаар.

Кимиңде укуш болса эсли болур,
Кайуда билик болса беглик булур
(301-кош сап).

Котормосу:

Кимде акыл болсо, ал эстүү болоор,
Кимде билим болсо, ал бек болоор.

Укушсуз өлүг ол, укушлуг тириг,
Укуш мунча тэңлиг азыртлар эриг
(1839-кош сап).

Котормосу:

Акылсыз – өлүккө тете, акылдуу – тирүү,
Акыл тең кылып айырмалаар эренди.

Жусуп Баласагындын накыл сөздөрү эл арасында макал-лакап катары да жайылып кеткен. Маселен, бизде төмөндөгүдөй макалдар учурайт:

Акылдан артык байлык ёк.

Кыргызчасы:

Акылдан артык байлык жок.

Акыл гүйч берер, гүйч хем йүрек.

Кыргызчасы:

Акыл күч берээр, күч болсо – жүрөктүүлүк.

Багтлыны ызлама, багт ёлуны ызла.

Кыргызчасы:

Бактылууну ээрчибе, бакыт жолун изде.

Кандай болсо да, Жусуп Баласагындын билим-таалим алуу чакырыгын биз жетишерлик андабастан, анын осуятын чала-чарпыт аткарып келдик. Ошондуктан биз узак замандар бою жакыр жана аянычтуу абалда кала бердик. Түркөйлүктүн айынан биз жакырданууга, алаамат кырдаалга жана аскердик жанжалдарга кептелүүгө дуушарландык. Талап-тоноо жана зордук-зомбулукка кириптер болуп келебиз.

Акыры жүрүп отуруп кыргыздар бул осуятты аткарууга өтүштү. Өткөн XX кылымдын соңунда Кыргызстан интеллектуалдык кадрлары арбын советтик жумуриятка айланды. Маселен, Чүй боорундагы Кемин ооданына эле жети академик жетилди. Мурдагы кыргыз президенти Аскар Акаев өзү да академик болчу. Ал эми

Кемин сыяктуу оодандар Кыргызстанда көп эмеспи!

Айтмакчы, мурдагы «Биринчи айым» Майрам Акаева да окумуштуу айым болчу. Мен Бурананы кезген чагымда өлкөнүн болочокку жетекчилери да илимпоздордун арасынан чыгат деп эч ойлогон эмес элем. Билимдүүлүк – кыргыздар сыймыктанчу касиеттердин бирине жатат.

Ар бир кыргыз капчыгына Жусуп Баласагындын сүрөтү тартылган миң сомдук банкнотту канчалык арбын салгысы келсе, ошол сыяктуу эле биздин ар бирибиз анын «Кутадгу билиг» чыгармасын жүрөк толтобузда сактап, андагы осуятты аткаруу аркылуу өз кутубузга жетүүгө умтулушубуз керек.

Биздин жармачтыгыбыз – биз залкар жана ажайып нерсени көрө алабыз, бирок анын акыбетин көрүүгө чабалдык кылабыз.

*Худайберды Халлы, түркмөн жазуучусу.
Hudayberdi Hally, türkmen ýazuwçysy.*

Сапар элестеринен

Сүрөттө: Улуу Кытай дубалын кезүү.
25.7.2009.

Сүрөттө: Ички Монголиянын борбору
Хух-Хото шаарындагы кечеде Нургүл
кыргызча ырдап жаткан учур. 29.7.2009.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ.

Жароокер жан эле...

ИСА АХУНБАЕВ – ХХ КЫЛЫМДЫН УЛУКМАНЫ

Бүткүл өмүрүн жана эмгегин өзүнүн сүйүктүү элине арнаган кыргыздын чыгаан уулу Иса Ахунбаевдин туулганына быйыл (2008-жылы) 100 жыл толду.

1940-50-жылдары азыркы кыргыз медицинасынын башатында туруп, аны кыйла бийик сереге көтөргөн окумуштуу дарыгерлердин бирден-бири, алтын скальпель хирург уулу менен эли сыймыктанат да, шум ажал мезгилсиз алып кеткени үчүн күнү бүгүнкүгө туталанат...

Дал ушул эки сезим менде да бар. Мүмкүн, мендеги сезим башкалардыкынан өзгөчөрөөктүр, себеби, Иса Ахунбаев мен үчүн ата-энемден эле кийинки эле орундагы адам болуп калган. Анткени менин кызыл жүгүрүктөн жабыркаган жүрөгүмдү айыктырган профессор Иса Ахунбаев эле.

1970-жж. башында менин абалым начарлап, оорукана, санаторияда үч-төрт айлап жата баштадым.

Ошол кезде жүрөктү хирургиялык жол менен айыктырып жатышыптыр, оорулуу какыс сакайып кетет экен деген кептер улам көбүрөөк

айтыла баштады жана биз да ынтызарлана угуп калдык.

Москвалык хирургдар жылыга келип, Фрунзеде Ахунбаевдин клиникасында операция күтүп жаткан оорулууларга операция жасап кетишет экен деп угабыз.

Көрсө, профессор Иса Ахунбаевдин демилгеси жана мамилеси менен Москвадагы Александр Николаевич Бакулев клиникасынан ысымдары дүйнөгө белгилүү профессорлор Владимир Иванович Бураковский, Виталий Алексеевич Бухарин, Георгий Иосифович Цукермандар баш болгон топтор жылыга келип, өз тажрыйбаларын бөлүшүп, көрсөтмө операцияларды жасап, биздин адистерди дасыктырып жүрүшчү турбайбы..

Ал эми 50-жылдары, СССРде жүрөккө биринчи болуп операция жасаган А.Н.Бакулевдин ийгиликтерине шыктанган хирург Иса Ахунбаев Кыргызтанда да ошондой бөлүм ачып, жашоодон үмүтү өчүп бараткан оорулууларды сактап калсак деп аракет кыла баштаган экен. Кесиптештери анын долбоорун колдобогон соң, Ахунбаев СССР медициналык ИАнын алдындагы жүрөк-кан тамырлар хирургиясы институтуна барып, алардын иштери менен таанышып, иликтеп, операцияларга катышып көрөт да, А.Н. Бакулев менен кеңешет.

Кесиптешинин ой-максатын уккан профессор А.Н. Бакулев аны чын дилинен кубаттайт.

Чоң устаттын колдоосунан канат күткөн Иса Ахунбаев кайра Фрунзеге келип, бышып жетилген долбоорун жетекчиликке түшүндүрүп, ынандырып, жолдомо алууга дээрлик эки жыл короткон экен. Анан иштин көзүн жакшы билген Ахунбаев ошол маалда жагдайды талдап-түшүндүрүп, кажет болуп турган “Көөдөн хирургиясын” Жалпы хирургия бөлүмүнөн ажыратат.

Акыры, Иса Ахунбаев бүтүн бир бригада шакирттери менен Москвага аттанат. Ал жерден оорулууга туура диагноз коюудан тартып, операциядан кийинки эң жооптуу учурда кантип багуу керектигине чейин дыкаттап үйрөнүшөт.

Жүрөк операциясына профессор Иса Ахунбаев адегенде жардамчы катары катышса, кийин өз алдынча да ийгиликтер жаратат. Бригада Кыргызстанга жеңиштүү жана ишенимдүү кайтат, колдон келишинче хирургиялык аспаптарды, жабдыктарды ала келишет.

Ошентип, төрт ай бою жалындап окуп-үйрөнүп, шымалана ишке киришкен адистер 1959-жылы май айында Орто-Азия жана

Казакстан аймагында биринчи жолу жүрөккө операция жасап, оорулууну айыктырышат.

Кыргыз медицинасындагы бул зор ийгилик учурунда бүткүл өлкөгө дүңк эткен чоң сенсация болот, клиника дарыгерлерине дем берсе, сандаган оорулууларга үмүт жагат.

Бирок, ошол замат эле жүрөк хирургиясы өркүндөп өсүп кеткен экен деп айтуу, албетте, кыйын. Көздөгөн ийгиликке жетпей калган учурлар да болгон. Анын бир себеби, менимче, оорулуу операцияга барууну эң эле арга калбай калганда чечкени болгон. Антип оору өтө күч алып алган кезде сыркоо адам алдан абдан тайып калган болот, айыгуу шансы да эң эле тайыз болот.

Коллективди тынбай чыңдоо менен кийинки жылдары Иса Ахунбаев жалындаган жаш адистер Хаким Бебезов, Нелли Ахунбаева, Аспандияр Маралов, Сейтхан Жошубаев, Эсенбек Станбеков, Мамбет Намазбеков, Алла Шерова, Исхак Фунлоер жана Людмила Янковскаяларды ишке алган. Алардын алтоону Ала-Тоодон Москвага, Бакулев институтуна, атайын аспирантурага жөнөткөн жана алардын баары окууларын ийгиликтүү аяктап, кандидаттык диссертацияларын коргоп кайтышкан.

Болжогон максаттарына карай жигердүү жаштар тайманбай киришкен. Ар бир татаал операциядан кийин аны талкуулап-талдашкан, кийинкиге туура жол тандашкан. Улам жаңы, улам дурус чечим менен жыйынтыкташкан. Аспаптарын, жабдыктарын да улам өркүндөтүшкөн.

Ал эми кээ бир татаал операциялар жүрөктү токтото турууну талап кылат. Ан үчүн ошол учурда канды жасалма жол менен, атайын аппарат (АИК – аппарат искусственного кровообращения) аркылуу айландырып туруу керек.

Мурда оорусу татаалыраактар Москвага жөнөтүлүп, Бишкекте жеңилірээктери операцияланса, 1973-жылдын май айынын тартып жергиликтүү хирургдар дээрлик баардык операцияларды Бишкекте эле жасоого толук жетишкен.

Ошол жылы москвалыктар кетээри менен эле, апрелде Нарын районунун Эмгекчил айылынан Орозбек Капаров абдан оор абалда клиникага түшөт. Ал кикишини операция жолу менен гана аман алып калууга болоору айдан ачык болуп турган. Анын жүрөгүнүн кабылдап, чоюлуп кеткен митрал клапанын кесип алып салып, ордуна протез клапан тигүү керек эле. Кардиохирургдардын сунушун оорулуу кабыл

алат жана мындай татаал операцияны профессор Иса Ахунбаев өз алдынча биринчи жолу жүзөгө ашырат.

Операция ийгиликтүү өтүп, Орозбек айыгып чыгат. Айылына кайтып, акырындап тыңып, соо адамдарга кошулуп, сантехниктин окуусун бүтүрүп, үй-бүлө күтүп, эмгектене баштаган. Оштон Жарматов деген киши да келип, операциядан кийин айыгып чыкты.

Ошол 73түн жазында москвалык хирургдар келип, жалаң татаал операциялар жүрүп жатканда оорулуулар арасында биздин Галя Вороновская деген курбубуз да болуп, көз көрүнөө айыгып кетти. Биротоло оңоло албай жүргөн биз үчүн бул жакшылыктын чоң жышаанасы болду, үмүттөр тутанды.

Ошол жаздын аяк күндөрү мени агаларым кудабыз Асан Жайлообаевге көрсөтүштү. Ал киши терапевт, анда неврология бөлүмүн жетектейт эле.

Менин абалымды көрүп, Асан Жайлообаев операция жолун сунуштады жана өзү келип, Иса Коноевичке көрсөтүп кетти.

Хирургия жолу калыптанып жаткан маалда, адистер ортосунда ар башка пикир күч эле, мисалы, жүрөк операциясына каршы болгон терапевт, педиатрларды көп көрдүм. Алар хирургдардын дарылоосу орой, ооруга үстүртөн

карап эле шартылдатып операцияга киришет деп айткандарын угаар элем.

Бирок Асан Жайлообаев менен Вера Ахмедовна Амановалар медицинадагы жаңы оперативдик жолду колдоп, оорулууларды багыттап турушту.

Бул врачтар Иса Ахунбаев сыяктуу эле сырκοо адамдын көңүлү үчүн ичкен ашын жерге коюп, иштеби-эс алуудабы, жолдобу-үйдөбү, айтор оорулуунун жардам күтүп турганын билсе, баарына кайыл болуп, колунан келгенин жасашканы үчүн аларга кайрылгандардын баары ыраазы.

Вера Ахмедовна операциядан кийинки балдарды санаторияга алып, тыңытып чыгара баштады.

Мени 1973-жылдын күзүндө Охмадеттен Ахунбаевдин клиникасына которушту. Мен Маралов Аскен Нисеновичтин палатасына түштүм.

Ал жерден мен дароо эле хирургдардын орой эмес, чечкиндүү дарылаганын көрдүм.

Адегенде оорулууну туш тарабынан карап, башы-көзүн, кулак-мурдун, ичин-тишин, өпкө-боорун бүт текшерип, дарылап, операциядан кийинки опурталдуу мезгилде кабылдап кетпесин деп бардык коркунучтун алдын алышаар эле.

Врачибыз, Аскен Маралов “Чыпалагыңардын учу ооруса да айткыла, биз билишибиз керек, операция алдында эч бир кынтык калбашы керек” деп айтчу.

Ал клиникада дүйшөмбү, жума күндөрү профессордук обход болот. Ошол күндөрү таңдан тарта бүткүл клиникада кымгуут, палаталык врачтар оорулууларынын таржымалын, акыркы күндөрдөгү өзгөрүүлөрдү профессорго толук баяндоого даяр турушат.

Медсестралар оорулууларды обходго даярдап, ар биринин тумбочкасын текшерип, үстүнө рентген сүрөттөрүн коюп чыгышат, “баарың тең, сөзсүз, койкаңарда болгула” деп эскертип кетишет.

Иса Коноевичтин кыдыруу (“обход”) маалындагы элеси менин эсимде артыкча калды. Демейде профессор коридордон көрүнө калса, апкаарый түшүп, четтей берет элек. Жаныбыздан өткөндө сүрдөп, учурашканга араң жарап калчубуз.

Ал киши басып келатса, алп келаткандай, бүтүн коридор солкулдап тургандай туюлат эле.

Мага операция жасаган ошол алтыммыш беш жаш курагында профессор Иса Ахунбаев элүүдөгүдөй тың, күч-кубаты толукшуп турганы бүткүл турпатынан, үнүнөн сезилип турган экен.

Операциядан кийин мени жүдөткөн кара ой өзү эле кетти, турмуш жаңыдан вашталды.

Жалпы кыдыруу болгондо палатадагылар дымып, дем алганыбыздан башка тыбыш да чыкпай, күтүп калаар элек.

Мына, эшик ачылып, Иса Коноевич Ахунбаев баштаган жана экинчи профессор Б. К. Шубладзе, доценттер Ү.Байзаков, М.Мухаммедзиев, анестезиологдор М.Г.Фингер, Мунькин, Г.Е.Зольманн, врачтар А.Маралов, С.Жошубаев, Э.Станбеков, М.Намазбеков, Ү.Калиев, Ш.Жумадылов, А.Романов Л.Янковская дагы башкалар жана сестралар коштогон жоон топ кирип келет. Топтун аягы сыртта калат, бирок мында ар бир мааламат олуттуу, ичкери карай моюн созуп, ар бир оорулуу тууралуу элестүү кабар алышат. Алдыга, профессордун жанына палата врачы чыгат да, ар ким жөнүндө тез-тез баяндап берет.

Иса Коноевич ар баянды кунт коё угат да, оорулуунун тамырын угат. Бардык маалыматты билип тургандыктан, кээ бирине гана “Акыбалың кандай?” деп, суроосу дайым кыска.

Кудурети жеткен оорулуулар профессордун өзүнө каткан суроосун берип, же ыраазылыгын айтып калышаар эле. Ал кишиден жооп алгандар дароо айыкканга тете көңүлдүү болуп, далайга кеп кылып жүрөөр эле.

Оорулуулар арасында профессор тууралуу легендалар айтылчу.

Алардын биринде, бир опереция маалында Иса Коноевич жүрөктүн асты жагына колун жиберип, салаалары менен эле бул жүрөктүн астында да кемтик бар экенин сезиптир да, ал кемтикти да четтетиптир деп айтылчу.

Экинчисинде бир чет элдик абдан бай адам биздин профессорго келип операция жасатыптыр да, акысына очойгон алтын берип кетиптир деп айтылчу, жана анын уландысы да бар.

Ал кезде клиниканын имараты түптүз гана бир төрт бурчтук, сол тарабындагы блогу курулуп бүтпөй турган эле.

Андан ары кеп ошол курулушка такалчу: Ахунбаев клиникасын чоңойтуп, көөдөн хирургиясынан жүрөк хирургиясын өзүнчө бөлөйүн десе, жетекчилик курулушка каражат бөлбөй коюптур. Анда Ахунбаев жанагы алтынды сарптап, ишти бүткөрөйүн десе, куруучу бригаданы жибертпей коюптур деп айтышчу.

Бул – тек уламыштар, ал эми төмөндө болгон окуялардан улуу инсан, окумуштуулугу жагынан орустун атактуу Ломоносовундай келген изденгич, талапкер, өжөр, Иса

Ахунбаевдин боорукердиги, чексиз адам-герчилиги көрүнөт.

Операциядан айыгып чыккандарды хирургдар кийин кайра чакырып, текшерип, керек болсо дарылап, эч качан жардамсыз калтырышпайт. Бир жолу жатканымда мурда Иса Ахунбаев айыктырган торуайгырлык бир эжеке менен палаталаш болдум. Ал Иса Ахунбаевдин келини экен. Ал эжеке кайнагасы тууралуу туугандары, айылдаштары эң жылуу пикирде экенин айтып, “Атпай журтубуз менен сыйлаарыбыз ошол акем эле” деп, анын боорукерлиги тууралуу муну айткан эле.

1970-жылы май айында болсо керек, Улуу Жеңишти белгилөө алдында Тору-Айгырдын борборуна Ата Мекендик согушка кетип, кайтпай калгандарга эстелик орнотуп, митинг өткөрүшөт.

Сөз Иса Ахунбаевге тийгенде ал киши жаштыгында курман болгон курбуларын эстеп, көзүнөн мөлтүрөп жашы чууруп, такыр сүйлөй албай коюптур.

Профессор И.К.Ахунбаев көздөгөн максатын шайкештирип, пландуу койгон окумуштуу болгон экен, анын Кардио-хирургияны өз алдынча чоң институт кылуудан башка да бир чоң тилеги бар эле. Ал максатын Иса Коноевич 1974-жылы күзүндө КТРде

уюштурулган жүрөк тууралуу программада элге айткан. Ал программада академиктер И.К.Ахунбаев жана М.М.Миррахимов бул аймактагы жагдайды, жетишкендиктерди, айтуу менен келечек иши тууралуу да ой бөлүштү.

Иса Ахунбаев өз сөзүндө жүрөктүн порогунун (иш кемтигинин) түрү жүздөн ашык экенин, эл арасында операцияга муктаж адамдар көп экенин, жардам сурап кайрылгандардын баарынан эмгегин аябасын айтып, иш өндүрүмдүү болушу үчүн сегиз жылдан бери жүрүп жаткан клиниканын жаңы бөлүгү бүтсө болот эле деди да, бир далайдан бери борбор четинде Москвадагыдай кардиологиялык санатория ачтыруу үчүн аракеттенип жатабыз. Буйруса санатория да болот. Ошондо операциядан кийин оорулуулар хирургияда көп кармалбай, ал жакка жөнөтүлүп, тыңып чыгып турушат. Себеби оор операциядан кийин оорулуу дарыгердин көзөмөлүнө узагыраак муктаж, өзгөчө алыскы райондордон келгендер үйүнө барганда кыйналып калышат, анын үстүнө хирургия бөлүмүндө башка оорулууларга учурунда керебет бошотуу маселеси да турат, - деп айткан.

Кийин, 1980-жылдары Воронцовканын (Таш-Төбөнүн) үстүндөгү Малиновкадагы Кыр-

гызстандын XX жылдыгы атындагы эс алуу үйү кардиологиялык санаторий болуп кайра түзүлдү.

Мен аны көргөндө дароо “И.К.Ахунбаевдин тилеги ишке ашкан экен” дедим, бирок ал санаторий эмнегедир кардиохирургия үчүн иштеген жок.

1975-ж. январдын башында бүткүл кыргыз эли үчүн, совет медицинасы үчүн оор жоготуу болгон. Ал трагедиянын залакасы көп жылдар билинип турду, бирок даанышман Иса Ахунбаев татыктуу мектеп түзүүгө үлгүргөн экен, анын баштагаган ишин шакирттери улап жүрүп кетишти.

Кийинки жылдары абдан күрдөөлдүү жылдар болду. Хирургдар улам жаңы бийиктикти алып, улам татаал операциялар жасалып жатты. Коллективге жаш адистер кошулду.

Алардын бири жүрөктүн коштолгон кемтигин («порок») операциялоо адистигин үйрөнгөн хирург Медер Исаевич Ахунбаев эле.

Эми Кыргызстанда бир операция менен жүрөктүн эки-үч, төрт порогун оңдой башташты.

Маркум Медер Исаевичтин оорулууларга жасаган мамилеси өзгөчө деп, анын палатасына туш болгон оорулуулар аны пир тутушчу.

Ошо күндөн ушу күнгө кыргыз Кардиохирургиясы мурунку Совет өлкөсү бонча алдыңкылардын катарында.

Былтыр ден соолугум саал начарлап, Прага шаарындагы айтылуу Мотол ооруканасынын кардиология бөлүмүнө түшүп калдым, бирок бат эле айыгып чыктым.

Оболу чех дарыгерлери мени көрүп эле, жүрөгүмө салынган клапанды тез арада алмаштыруу керек деп айтышты. Мындай клапандарды бул жерде 15-20 жыл мурун бүт жаңы түрүнө алмаштырышкан экен.

Көптөгөн текшерүүлөрдөн кийин чех кардиологдору мендеги клапан жакшы иштеп жатканын ырасташты да, “Мындайды биз күткөн эмеспиз” деп айтышты.

Мен аларга “Бизде Ахунбаев деген улуу хирург болгон. Ал Дүйнөлүк дарыгер эле” дедим.

Мен ал кишини орустун улуу окумуштуусу Михайло Ломоносов менен салыштырам. Ал экөө бирдей прогрессивдүү болгон. Экөө тең элет жеринен чыгып, сабатка, илимге умтулуп, аралыктарды тоскоолдук көрбөй, билим чордонуна жөө жетишкен жана анын бийик сересин багындырышкан.

Кыргыз Улуттук Медицина Академиясына президент Курманбек Бакиевдин жардыгы

менен академик Иса Ахунбаевдин ысымынын ыйгарылганын угаар замат, кыргыз өкмөтү жана кыргыз эли атактуу уулун барктап жатканына абдан ыраазы болгонумду кошумчалап айта кетейин.

**Нургүл Дыйканалиева,
Прага шаары. 25.9.2008.**

Эскертүү:

Иса Ахунбаев тууралуу Нургүл жазган макалалардын бир варианты 2008-жылдын 23-сентябрында «Кыргыз Туусу» гезитине жарыяланган (№ 71. – 16-бетте). Ал учурда гезиттин баш редактору Кыяс Молдокасымов болчу. «Мен Иса Ахунбаевдин колунан дарылангам» деген аталыштагы бул макаланын интернеттеги дареге: URL: http://www.presskg.com/tuusu/08/0923_16.htm

* * *

Прагада жаңырган күүлөр

2001-жылдын апрель айындагы Чех жергесинин маданий турмушунун бир кечесине Кыргызстан менен Казакстандын да тийешеси болду. Прагадагы Орусиянын билим жана маданият борборунда пианисттер - кыргыз кызы Клара Чотоева-Фрей жана казакстандык Темиржан Ержанов өз өнөрлөрүн чех коомчулугуна тартуулашты. Бул фортепиано дуэтинин программасында атактуу композиторлор А.Диабел-

линин, М.Н.Глин-канын, И.Ф.Стравин-скийдин жана В.А.Гаврилидин төрт колдоп жана үч колдоп ойноо үчүн жазылган чыгарма-лары чоң чеберчилик менен аткарылды. Уккулуктуулугун арттыруу үчүн атайын ансамблге арнап чыгарылган бул музыка үнү аткаруучулардын көзгө илээшпеген манжалары астынан куюлуп чыгып, залды шаңга бөлөдү. Концерт ага баргандардын көңүлүн эргитип, Алыкул жарым кашык музыканы эмне себептен дүйнөнүн башка ыракаттарынан артык көргөнүн туюнткандай болду. Угуучулардын жан дүйнөсү узакка азык алды десек жаңылбаспыз. Ага концерт соңундагы бир далайга чейин калган тамшануулар, өз ой-пикирин, ыраазычылыгын айтып калууга ашыгуулар күбө болду.

Бул концерт тууралуу «Азаттыктын» кызматкери Жаңыл Жусупжан кызы да атайын берүүсүн уюштуруп, обого чыгарды.

Ал эми прагалык мектеп мугалими, теги англиялык А.Фиилд (А. Field) айым пианисттердин чебердигинен чоң таасир алганын жана өзүнүн бул концерттен калып калбаганына абдан сүйүнүп жатканын айтты. Ушундай эле алкоосун Чехиядагы теги орус ишкер Павел Морозов да билдирди. Түркмөнстандык саясий бозгун, жазуучу Худайберди Халлыевдин жубайы Огулсапар Кулиева болсо дегеле кыргыз

өнөрпоздорунун мындай саамалыктары өзүн суктандыраарын мындайча айтып берди:

- Мурда ички турмушу бизге беймаалым болгон кыргыздар тууралуу биз эми Чех жергесинде көп кабардар болдук. Ушул эле жарым жыл ичинде Кыргызстан жөнүндө билимибиз арта түштү. Күзүндө элдик өнөрпоздор Нурак Абдрахманов менен Бакыт Чытырбаев биякка 2000-жылдын соңунда каттап, кыргыздын элдик чыгармачылыгын, салтын тааныштырып, комузда, кыл кыякта ойноп, ырын-күүсүн тартуулашып, чоң кызыгуу жаратышты эле. Кечээ-жакында болуп өткөн эл аралык даректүү фильмдер фестивалында да кыргыздын кино өнөр тармагы, Кыргызстан турмушу тууралуу маалымат алып, режиссер Замир Эралиевдин чыгармачылыгы менен тааныштык. Эми минтип өнөрдүн башка бир жаатында элди ыракатка бөлөгөн чеберлердин келиши суктандырат.

Концертте Казакстандан жана Кыргызстандан Прагага келген коноктор да болушту. Алардын бири – дагы бир ирет тайэне-тайата болуп жетине албай жүрүшкөн бишкектик Эсенаман Тойгонбаев аба менен байбичеси Жибек эже болду. Эсенаман аба музыканттарга абдан ыраазы болуп:

- Биздин балдардын минтип чет жерлерге чейин чыгып, ажайып күүлөрдү ойноп көңүл гана эргитпестен элибиздин маданияты менен да тааныштырып жатышканы бизге чоң сыймык. Өркөнүнөр өссүн, - деп алкады.

Ырас эле, илгеркидей чоң мамлекеттин алкагында маданият министирлиги, өкмөт тарабынан атайын алдын ала чечилип, кам көрүлүп, иреттүү түрдө жүргүзүлчү иш-чараларды ошол бойдон жүргүзүп кетүү кайра жаралган мамлекет үчүн оңой эмес экен. Мындай жаңы тирдик заманында башка тармактардай эле маданият жааты да өзгөчө өксүгөнүн жашырууга болбойт. Ушул мезгилде бардыгына кайдыгер карап, эл көргөндү көрөөрбүз деп отуруп калбай, тынбай эмгектенгендер гана, чарбачылыкта болобу, өндүрүштө болобу, өз демилгесин суутпай, жаштык жылдарын, күчүн сарптап жыйнап-терген тажрыйбасынын, билиминин баасын түшүрбөстөн, андан ары өркүндөтүп, аракеттенип-изденип эмгектенгендер гана мурдагы жетишилген деңгээлди болушунча сактап келатат.

Совет доорунда жалпы элге энчиленген байлык - билим болгон. Алган билиминин алдында кесиптик парзды сезип, улам жогору максатка умтулган адамдарга Клара менен

Темиржан да кирет. Өсүү деп жалаң гана изденип өзүндү өстүрүү жана башкаларды угуу эмес, музыкант болгон соң эмгегинди элге көрсөтүп, сындан өтүп туруу абзел. Өз кесибин сүйгөн бул эки музыкант ортодогу аралыктын тоскоолдугуна карабастан, акыркы кезде биргелешип да иш жүргүзүшүүдө. Аракеттери текке кетпегени алардын 1999-жылы декабрдагы Бишкекте өткөн биринчи концертинен эле көрүндү. Андан кийин концерттер Лондондо, Швейцарияда, кайрадан Бишкекте, Москвада болуп өттү. Айта кетчү дагы бир жагдай - бул дуэт эки эл ортосундагы биринчи саамалык.

Концерт соңунда пианисттер менен дилмаек да болду. Окуучуларга ошол маегибизди сунуш кылабыз.

- Клара менен Бишкектеги концерттеринер жөнүндө кыргыз коомчулугу радио жана телекөрсөтүүдөн тышкары, гезиттер аркылуу да аздыр-көптүр тааныш болуп калды. Темиржан сөздү сени тааныштыруудан баштасак. Өзүң тууралуу айтып берсең.

- Мен Алматыда туулуп-өстүм. Өстүм деген менен он жашымдан тартып Москва экинчи үйүмө айланды, себеби андагы айтылуу жөндөмдүү балдардын борбордук мектебине өтүп калдым. Ошондон тартып музыка дүйнөсүндөмүн. Азыр П.И.Чайковский

атындагы Москва мамлекеттик консерваториясында профессор Михаил Сергеевич Воскресенскийдин алдында иштеймин. Кызматым - ассистент. Кылым карыткан биздин окуу жайдын турмушу абдан кызык. Кээ бир аты таанымал болуп калган студенттерибиз да бар. Мугалимдик кесип өзүмө абдан жагат.

- Эл аралык конкурста лауреат болуп, алтын медаль уткан экенсиң, ал кайсы жерде болгон?

- 1993-жылы... Германияда өтчү Роберт Шуман атындагы пианисттердин эл аралык конкурсунда. Мындай конкурстарга катышуу чоң шык берет.

- Прагага бир аз гана күнгө келген соң, тегерек-четин жакшылап кыдырып көрүүгө деле мүмкүн болбой калды. Шаар жактыбы?

- Дүйшөмбү күнү, бүрсүгүнү кайра ишке чыгышым керек. Ара-чолодо минтип башка өлкөгө барып келе калгандын өзү да жакшы. Прага мага абдан жагат. Бул жерде мурда да болгом. Өзгөчө музыканттар үчүн көрөөр жери арбын калаа экен. Өз учурунда Вольфганг Амадео Моцарт бул жерде жашап кеткен. Ал белгилүү «Дон Жуан», «Титонун мээримдүүлүгү» деген чыгармаларын Прагада жазган. «Дон Жуан» операсынын премьерасы

граф Франтишек Антонин Ностиц-Риенектин каражатына салынган айтылуу Ак сөөктөр (“*Сословие*”) театрында 1787-жылы коюлган. Улуу композитор турган үй азыр эң кызыктуу музей.

- Темиржан, кесибинди аркалап чет өлкөлөрдө көп болсоң керек?

- Франция, Германия, Италия, Грекия, Кипр, Англиянын концерттик залдарында ойнодум. Батышта концертке келген элдин музыкалык даярдыгы күчтүү болот. Ар бир чыгарманы андап угуп, талдап отурушат.

- Темиржан, Прагадагы кездешүүлөрдө барып-барып эле азыркынын ырбап турган маселеси - тил жагдайына токтолууга туура келди. Казакча неге сүйлөбөйсүң? Орус тилинде сүйлөсөң сени менен тил табыша албайбыз, - деп кесе айткан туугандар да болду. Тил тууралуу өз оюңду айта кетсең.

- Эне тилимди орус тилине теңдеш алып жүрө албаганыма өзүм деле өкүнөм. Биз бала чакта калаалык казактар жапырт эле орусча сүйлөп калган. Ал кезде мектептер Алматыда жокко эсе, болгону экөө эле. Ал эми ал мектептердин маселеси да көп эле. Он экинчи нумурлуу ошондой мектепке окууга киргем.

- Түшүнүктүү, андай жагдай Бишкекте да болгон. Баласын кыргызча окутууну каалаган

ата-энелер шаардын аяк-башынан түрүлүп келип, борбордогу бир-эки мектептен эки-үч нөөмөт менен окутуп, абдан убара болушаар эле.

- Эми ал кездеги карапайым эл деле, интеллигенция деле ал жагдайга каршы эч сүйлөбөгөнүн баарыбыз билебиз, азыр болсо тескерисинче, тил - түгөнбөгөн сөз, чакырык болуп, бирок иш аз болуп жатат. Биздин муундун балдары эне тилди үйрөнүүгө чектелген мүмкүнчүлүктүн азабын тартып калганын мен абдан эле сезем. Буга менин кенедей чагымдан тартып, Москвада болуп калганым да кошумча болду. Бирок мен казак тилине, турмушуна эч кайдыгер эмесмин. Мекенимде болгон ар бир жаңылыкты билип турууга умтулам. Мен күйсөм мекеним үчүн күйөм, бирок аны айгайлагым келбейт. Тил тууралуу сөз болгон соң, айта кетейин: «Боёкчу, боёкчу! - десе, сакалын боёйт» дегендей, терминдерди жаңыртканда аша чабуулар көп. Өзүм алектенген тармак боюнча гана бир-экөөнү айтайын: музыка - «саз, музыкант - «сазгер» деп кабыл алынышы чаташууга алып келет. Ал эми фортепианону “күй-сандык” деп атоону кандай десек болот? Домбыраны башка тилдерде да домбыра деп гана атаганы туура эмеспи. Мындай жол менен эне тилди тазартып, сүйлөбөгөндөрдү сүйлөтүп алалбайсың. Деген

менен Казакстандын өзүндө туруп, казакча билбегендер канча. Менимче, аларды жекирип тилдеп, четке түртпөстөн, кайра имере тартыш керек. Казак тилин үйрөнүүнү Казакстандан баштоо керек деп ойлойм.

- Клара , Темиржан, эми экөөңөргө бир суроо. Биргелешип ойноонун кандай өзгөчөлүгү жана түйшүгү бар? Программалар жаңырып турат экен, аны кандай чечесиңер?

- Эч кандай түйшүгү жок. Бирге иштегенге убакыт гана табылса болду. Чогуу иштеген абдан кызыктуу. Ич-ара да милдеттериң артат, музыканы баалаган сезимдер бир бүтүн болууга жетишүүң керек. Программаны дайыма жаңылап туруу алдыга жылуу үчүн керек.

- Темиржан туура айтат, ар бир концерт жаңырып туруусу керек. Болбосо угуучуларга да кызыгы болбойт. Ал эми классика дүйнөсү - түгөнгүс казына. Жаңы чыгарманы макулдашып тандайбыз да, өз алдыбызча даярданабыз.

- Клара, эми бизди кызыктырган башка суроолор да бар. Николаус Фрей экөөңөр баш кошуп, швейцариялык бүлө болуп калдыңар. Ал өлкөдөгү өзгөчөлүктөр кандай? Тоолуу Кыргызстанды Швейцария менен көп окшоштуруп калабыз, буга кандай дейсиң? Андагы билим берүү тармагы, мектептери тууралуу бир аз айтып берсең.

- Адегенде окшоштугун айтайын. Аны байкоо мага да кызык болгон.

Чындыгында эле чоң окшоштук бар. Ал - кыргыздар менен швейцариялыктардын кулк-мүнөзү. Тоонун өз койнундагы элге берген таасири ушул деп ойлойм. Эки эл тең жөнөкөй жана өтө түз. Эч нерсени жымсалдабастан жана жаап-жашырбастан, өз оюн болгонун болгондой бетке айтышат. Эки элдин эмоциялары да көп окшош. Кезигишип бака-шака түшүп жаткан кишилерди көргөндө, кыргыздардын турпаты элестейт. Ал эми жашоо-турмушка келгенде, албетте, айырма өтө чоң. Бул таптакыр башка маданият. Швейцариялыктар немистер сыяктуу өздөрүнүн ар бир убакытын баалашат жана уюштура билишет. Өзгөгө да сый мамиле жасашат. Милдеттүүлүктү абдан сезишет. Үй-бүлөгө карата мамилелери өтө аяр болот. Үй ичиндеги жумушту меники-сеники деп бөлүшпөстөн, бири-бирине жөлөк-таяк болуп турушат. Ата-эне балдарынын тарбиясына жана билим алуусуна болгон мүмкүнчүлүгүн түзөт эмеспи. Бул өлкөдө билим берүү тармагынын деңгээли абдан жогору жана бекер. Мектептин программалары дээрлик бардык предметтер боюнча кенен жана терең. Мисалы, музыка сабагын эле алып көрсөк болот. Предметтин канчалык салабаттуу коюлганын окуу жылдары

ичинде эле баланын музыкалык сабатынын бийик деңгээлге жетиши көрсөтүп турат. Натыйжада, мектепти бүтүргөн ар бир баланын алдында кийинки өз алдынча турмушу үчүн кенен мүмкүнчүлүк өзү эле ачык болуп турат. Бул ири жетишкендик.

- Лондондо да кырдаал ушундай элеби?

Ал эми биз азыр жашап турган Англияда шарт башкараак. Лондондо ата-эне өзү иргеп, баласына мектеп тандоосу керек. Бакчалардын да түрү көп. Кызыбыз Жанин - Жансулуу азыр бакчага барат. Бакчабыз бизге жагат. Мында баланы кичине, ар нерсени анча ылгабайт, деп эле чогуусу менен башкара бербей, ар кимге өзүнчө киши катары мамиле жасашат. Ошол эле учурда эч бир баланы өз бетинче коюшпастан, тийешелүү окуу-тарбиясын беришет. Кызымдын бир кызыгын айтайын. Прагадан мурун биз Москвада бир ай болуп, чыгармачыл план боюнча иштеп келдик. Ал жерде кызымды бир бала бакчага жайгаштыра турдум. Жанин көңүлү менен барып жүрсө да, көп өтпөй бакчадагы балдарды аяй турганын айтпадыбы. Эмне үчүн экенин төрт жашар бала түшүндүрө албайт. Мен таң калып Лондондогу балдарды да аяйсыңбы десем: «Жо-ок, ал жакта балдар өздөрү каалагандай жүрө беришет!» – дейт. Аралашып эле бирге ойноп жүргөн балдардын

бир тарабы тардык кылып жатканын, аларга жекече инсандык эркиндик таңкыс болуп атканын кичинекей кызымдын туйганы мага күтүүсүз болду. Ал жерден орусча үйрөнүп, ырлар жаттап, көп дос күтүп кайттык. Кичинекей досторубуз «Москвага дагы келгиле» деп калышты, - дейт Клара.

Клара Фрей-Чотоева менен Темиржан Эржановдун дуэт катары чыгармачылыгы, жакында Лондон шаарында биргелешкен концерттин компакт-дискке жаздырышкан соң, ого бетер өз ышкыбоздорун таба алды десек болот. Прагада туруп эле, интернет аркылуу алардын бул компакт-дискин заказ кылып, сатып ала алдык. Ал эми «People.Sound.com» компаниясы чыгарган бул диск тууралуу бул дуэттин угармандары дүйнөнүн ар кыл булуң-бурчунан ой-пикирлерин, жылуу каалоолорун байма-бай билдирип жатышат.

*Нургүл Дыйканалиева.
12.05.2001. Прага ш.*

* * *

Нургүл тууралуу эскерүүлөрдөн (макала, маек, ой толгоо, пикир ж.б.)

Кыска, бирок нуска өмүр

Урматтуу замандаштарым!

Өмүрлүк жарым Нургүл Эсенкул кызы Дыйканалиева тууралуу чын жүрөктөн эскерген жылуу сөздөрүңүздөргө миң мертебе ыраазымын. Анын арбагы ыраазы болду го деп ойлойм.

Нургүл – нечендеген мээнеткеч, мээримдүү, жигердүү, интеллигент (айдың) жана карапайым кыргыз айымдарынын бири болчу. Ал 55 жашка

чыгып, кыска өмүр сүрсө да, өз жолу менен нуска жашады. Өмүрүнүн ар бир көз ирмемин баалай билди, акылы тетик айым катары абдан татыктуу жашады.

Миллиондогон карапайым айымдар ар кыл кайрымдуулук иштерин коомчулукка жар салуу үчүн жасабастан, ушундай жакшылык иш кылуу – ар бир эненин, өмүрлүк жардын, жөнөкөй айымдын кадыресе күнүмдүк милдети деп аңдап жасайт. Нургүл – ошондой мээримдүү жана мээнеткеч энелердин бири эле.

Чехиядагы мектептердин бирине кичүү кызыбыз Айдина бараар эле. Ошол мектеп андасанда ар кыл жармаңке же салтанат уюштурганда, ар элдин өкүлдөрүнө өз даам-татымдарынан алып келип көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк уюштурчу. “Бул мектептеги көп улуттуу жамаат да кыргыздар жана Кыргызстан тууралуу маалымат алып калсын”, - деп Нургүл өз демилгеси менен тамактын түрлөрүн жасап, дасторкон четине улуттук желегибизди, ар кыл сувенирлерди да коюп, улуттук чапан кийип, кээде элечекчен болуп конок күтүп жайдары тураар эле. Бул атуулдук иши үчүн эч кимге эч милдет кылбаган жер жүзүндөгү жүз миңдеген карапайым кыргыз энелердин бири – Нургүл болчу.

Чет жерде (асыресе, Прага менен Лондондо) кыргыздардын бир канча тойлорунда, аштарында болдук. Алыста ар кандай шартта жашап жаткандыгына карабастан, кыргыз энелер дасторкондорун жайнатып, учуру келген жеринде эне тилде ырдап, улуттук ыр-күүлөрүн жаңыртып, тушоо тоюндагы чуркамай сыяктуу жөрөлгөлөрүн көрсөтүп, башка тектеги досторуна салт-каадабызды ырааттуу тааныштырып келишет. Бул энелер мындай ишаарасы менен Кыргызстан деген ажайып мамлекет бар экендигин чет өлкөлүктөргө гана эскертпестен, эң оболу, Чыңгыз Айтматов атабыздын чыгармасындагы Найман эне сыңарындай болуп, өз урпактарына ата-бабадан калган терең тамырлуу улуттук маданият жөнүндө энелик сабак өтүп келишет.

Мындай кыргыз энелердин бир далайынын турмуштук сабагына Нургүл экөөбүз да Европанын бир катар өлкөлөрүнөн (Улуу Британиядан, Белгиядан, Германиядан, Орусиядан, Франсиядан, Швейцариядан, Чехиядан) күбө болгонбуз.

Үйгө кимди жана качан ээрчитип келсем да, Нургүл болгон ашын коюп, жаркылдап конок күтүп тураар эле. Очок куту эле. Бул жагынан да ал миллиондогон татыктуу кыргыз айымдарынын бир өкүлү болчу. Чет жерде

меймандос улутташтарыбыздын далайынын сыйын көрдүк. Башка ар кыл улуттагы далай замандаштарыбыз да бизди жадырап-жайнап коноктоп жүрүштү. Алардын да маданиятынын мыкты үлгүлөрүн көрүп маашырландык. Алардын айрымдары интернет аркылуу Нургүл тууралуу жылуу ойлорун, эскерүүлөрүн жазышкан экен. Кээлери телефон аркылуу көңүл айтып жатышты. Бул айымдарга жана мырзаларга: “Сиздердин айкөлдүгүңүздөр тууралуу да Нургүл абдан жакшы пикирде болчу! Сиздерге да ал ыраазы болчу!” – деп ысымдарын тактап атабастан туруп жалпы айтып өткүм келет.

2009-жылы июлда Кытайдын Ички Монголия автоном аймагынын ордосу Хух-Хото шаарындагы илимий жыйынга Нургүлдү чогуу ала барган элем. Бул – Эл аралык туруктуу алтаистика жыйынынын (ПИАК) Ички Монголия мамлекеттик университети коноктогон жылдык отуруму болчу. Сый тамактардын биринин учурунда ар элдин өкүлдөрү өз эне тилинде ырдай башташты. Нургүл да туруп барып, төргө (трибунага) чыгып, кыргыз элдик ырларынын бирин назик үнү менен аткарып берди. Кесиби ырчы болбогон инсандын мындай тайманбастык кадамы – ошол бөтөн жерде, чоочун элдин

арасында мукам кыргыз обону аркылуу өз улуту тууралуу шардана кылуу аракети болчу. Элдерди бири-бирине жакындаткан карапайым кишилердин дипломатиясы ушул сыяктуу кадамдардан куралат.

Карапайым кишилердин элчилиги – ырдан, көркөм өнөрдөн, кийинип барган улуттук кийимден, чет өлкөлүктөргө сунуштаган улуттук тамак-аштан, жакшы маанай тартуулаган сылык сөздөн куралат. Энелер аткарган фольклордук чыгармалардан жана башка обондуу ырлардан куралат. Бул жагынан да Нургүл жалгыз эмес. Андан алда канча мыкты ырдаган замандаштарыбыз бүт дүйнө жүзүндө кыргыз абазын тааныштырып келишет. Бирок ошол илимий жыйындын катышуучуларына берилген сый тамактагы Нургүлдүн өз демилгеси менен чыгып, эргип аткарган мукам ырын эч унутпайм. Ал жыйында Кыргызстандан биз экөөбүз гана өкүл элек.

Жубайым чет жердеги жана Ата Журтубуздагы ар кыл шеринелерде Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларынын биринин каарманы Илиястын арманын чагылдырган казак боордоштордун обондуу ырын да дили менен берилип аткарчу. “Таенеси казак болгон үчүн казакча да ырдачу го”, - деп жүрчү элем. Бирок кийинчерээк баамдашыма караганда,

анын бир туугандарынын эч биринин казакча ырдаганын көргөн эмес экенмин. Демек бул – Нургүлдүн өзүнүн гана боордош казак элинин маданиятын ыктыяры менен үйрөнүүгө далаалат кылган карандай эмгегинин мөмөсү экен. Эне тилинен тышкары казакча, орусча, англисче, чехче үйрөндү. Эске тутуу жөндөмү мыкты болчу.

Жубайым менин нечендеген илимий макалаларымды машинкада терип, библиограф катары мага көмөк кылып жүрдү. Кайсы бир терминдер жаатында мени сынга алып, сөз маанисин ар кыл сөздүктөн чогуу текшерип калчу. Мага пайдасы тийгенине абдан кубанып калчу.

Бир ирет (1988-жылдын бештин айынын этегинде) тост сүйлөп жаткан кайнагаларымдын бири: “Нургүл Тынчтыктын кандидаттык диссертациясынын оодук бөлүгүн бүтүрдү”, - дегенде ичимден чычалагансыганым эсимде. Кийинчерээк: “Доктордук ишимдин токсон пайызын Нургүл жазып берди”, - деп кайра өзүм тамашалап жүрдүм. Нургүл буга да ыраазы болуп күлүп калчу.

“Азаттык” үналгысынын интернет барагына атайын “Сөз таануу” деген куржун ачкан элем. Кыргыз терминологиясынын көйгөйлөрүнө арналган бул куржунга Нургүл үстүбүздөгү

жылдын 13-сентябрында (кызыбыз Бегимайдын туулган күнүндө) өзүнүн кезектеги пикирин жазган экен. Төрт күндөн кийин жубайымдын көзү өтөөрүн ал өзү да, ошол тапта Кытайда чыгармачыл сапарда жүргөн мен дагы кайдан билмек элек. Тек гана бул рубрикага ой-пикирин жазган жигердүүлүгүнө маашырланып, Нургүл үчүн өзүмчө сыймыктанып койгом.

(Караныз:

http://www.azattyk.kg/content/kyrgyz_term_study_forum_soz_taanuu_sherinesi/2303052.html)

Нургүл элет жеринде он бир балалуу карапайым үй-бүлөдө тарбияланды. Эмгек – ал үчүн эч убакта түйшүк болгон эмес. Беттеген ишин ал берилип жасачу. Маркум кайненемдин (Гүлай Чоң кызынын) эң мыкты сапаттарын Нургүл өзүнө сиңирип алса керек деп ойлойм.

Нургүл атасы Эсенкул Дыйканалы уулунун жазгандарын, анын ичинде айрым ырларын чогултуп, китеп кылып жарыяласам деп ниет кылып жүрчү.

Кези келгенде Нургүл өзү да макалалар, этюддар жазаар эле. Айрымдары кыргыздын мезгилдүү басма сөзүндө жарык көрдү, анча-мынчасы Би-Би-Синин Кыргыз кызматынын берүүлөрү аркылуу обого чыккан.

Болочокто анын жана атасынын жазгандарын алар тууралуу эскерүүлөргө жана

сүрөттөргө кошуп, китеп ирээтинде чыгарабыз, Теңир буюрса...

Нургүл өз бир туугандарын да, кайын журтун да, дос-тамырларын да ынтымакка ширелткен мыкты сапатка ээ инсан болчу. Биринин сөзүн экинчисине бузуп жеткирбей, ар кишинин өзүнө гана айткан аялуу сырын томуктай жүрөгүнө каткан, ар дайым аларды жалпы ынтымакка жетелетчү иш-аракетке чакырган айкөл инсан эле. Муну азыр да жалпы туугандарыбыз жана досторубуз саймедиреп айтып келишет.

Уулубуз Алмазды быйыл (2012-жылы) баш оона айында үйлөнткөндө Нургүл бардык камылгаларды тикесинен тик туруп ыракаттана жасады. Тилеги кабыл болуп, келинибизге ак жоолук салды. Батасын берди. “Неберелерибизди өзүбүз тарбиялайбыз” дечү. Аттиң, жазмыш дүйнө! Шум ажал энени “неберени бетинен сүйөм” деген ушул тилегине жеткирбестен күтүүсүздөн арабыздан жулуп кетти.

Нургүл 17-сентябрда таңга маал (кеңири инсульттун айынан дээрлик он бир сааттай эстен танган акыбалда – комада - жаткан бойдон) жарык дүйнө менен кош айтышты. Ошол таңда мен алыскы Бээжинде элем. Интернет аркылуу

Бишкек менен байланышып, суук кабарды уккан соң, үйгө шаштым.

Кытайлык кесиптештериме (анын ичинде Чен мырзага жана башкаларга) ошол кайгы баскан оор сааттардагы адамкерчилиги жана камкордугу үчүн миң мертебе ыраазымын. Алар дал ошол күнү эле Бээжинден Үрүмчүгө, анан Алматыга учуп, кечки саат 21де Алматынын аба майданына конуп калышым үчүн бар аргасын жасап, мен үчүн алдын ала пландалбаган каттамдан орун таап, шашылыш сапарымды уюштуруп жана каржылап, опол тоо гана көтөрө алчудай олуттуу адамкерчилик иш жасашты. Ал эми ошол аптада Үрүмчүдөн Бишкекке келчү кезектеги эң жакын учак каттамы шаршембиге (19-сентябрга) гана белгиленген.

Прагадагы тилектештерибиз Нургүлдү эскерип эки ирет чогулуп, өз алдынча Куран окушканын маалымдашты. Бишкектеги үйүбүзгө келип Куран окуган замандаштарыма, ошондой эле Венера Сагындык кызы “Азаттыктын” интернет барагына жазган жана “Де Факто” гезити жарыялаган күндөлүктүк макаланын (блогдун) этегинде жана Фейсбук сыяктуу интернеттик социалдык тармактарда аза бөлүшүп, Нургүл тууралуу өз пикирин жазган же телефон аркылуу үй-бүлөбүзгө көңүл айткан

ар бир замандашка таазим кылам, аларга үй-бүлөмдүн атынан терең ыраазычылык билдирем.

Биз үчүн Нургүлдү эскерген ар бир жылуу сөзүңүздөр мүрөк суусундай болуп калды.

Бар болуңуздар. Ата-бабанын арбагы колдосун. Теңир колдосун! Эл-жерибизде бейпилдик, ырыскысы кемибеген бакыбаттык, ынтымак, өнүгүү болсун!

*Терең урматтоо менен,
Тынчтыкбек Чоротегин.*

2012-жылдын аяк оона (сентябр) айынын 30у.

Бишкек шаары, Кыргызстан

Булак: “Де-Факто” гезити, 04.10.2012.

* * *

Жароокер жан эле...

Баарыбыз тең бул дүйнөгө келген конокпуз. Алдастап жүрүп аны унутуп калып бүткүл дүйнөгө түркүк болуп, колубуз жеткендин баарын ала кетчүдөй шашкалактайбыз, көр пенделикке алдырабыз, жалаң жакшылык жасаш үчүн келгенибизди барган сайын унутабыз.

Нургүл эже бул дүйнөгө конокко келгенин бир саамга да унутпады. Ар бир жашаган күнүнө, саатына, кездешкен адамга кызыгып, суктанып жашады. Кызыктуу деген китептердин баарын окуганга ашыкты. Адамзаттын эң

таланттуулары жараткан сүрөт, музыка, спектакль – деги кайсынысына убактысы, чамасы жетсе көрүп калууга куштарланды. Алардан алган таасирин башкалар менен бөлүшүп, өзү да абдан терең руханий азык алып, ошого каниет кылып жашады.

Кандай гана бактылуу жашоо сүрдү! Кандай гана керемет жерлерди кыдырып, кыялында самаган кооз нерселерди көрбөдү. “Аял жакшы – эр жакшы” деген сөз ага канча жолу айтсаң да жарашат. Анткени Тынчтыкбек Чоротегин жеткен зоболо, бийиктикке үйүң жылуу, дасторконуң кенен, кабагың жарык болбосо жете албайсың. Кызмат тепкичин айткан жокмун, канча киши кадырлап, урматтаарын айтып жатам. Жалаң Кыргызстанда эмес, Чоротегиндер бир кезде меймандап барган, же убактылуу жашап калган жерлердин баарын айтам.

“Азаттыктын” балдар-кыздары Нургүл эженин колунан далай ирет даам сызышты, “куттуу үйдөн куру чыкпайт” деп ар дайым белендеп турчу белегине арзышты. Прагадагы үйү бир ууч кыргыздар үчүн чакан Кыргызстан болуп калган эле. Эс алып кыдырып барганы, кыйналып көчөдө калгандары үчүн да эшиги ар дайым ачык, дасторкону белен эле.

Эмне дейбиз, ажал арабыздан ушундай эрте жулуп кетээрин билгенде жакшы сөздөрдү учурунда айтып калбайт белек. Сиздин бизге кылган жакшылыгыңыз, мээриминиз ар бирибизди бир аз болсо да тазартты, жакшы адам болууга умтултту. Мындан ары да ошентет. Калган өмүрүңүздү артыңызда калган уул-кызга берсин. Адамгерчилик касиеттериңиз ошолордо улансын.

*Венера Сагындык кызы. Прага ш.
Маалымат булагы: «Азаттык» үналгысы.
30.09.2012.Интернеттеги шилтеме:
http://www.azattyk.kg/content/kyrgyzstan_blog/24710852.html*

* * *

**“Азаттык” үналгысынын интернет
барагында жарыяланган
эскерүүлөр жана пикирлер**

Тынчтыкбек, кудайдын иши экен, сага жана балдарына терең кайгыруу менен көңүл айтам. Азаттыктын сайтына көптөн бери кире элек болчумун. Нургүлдүн сүрөтүн көрүп, таанып макаланын өткөн чакта аталышын окуп, жүрөгүм бир булкуп алгандай болду.

Жакшы адамдардын өмүрү кыска болот дегени туура го деп кетем... Нургүлдүн колунан

даам татып, чайын ичүү көптөгөн мекендештердин арасында мага да буюруп, өзүн күбө, Прагадагы үйүңөрдө мейман болгонум, анын аябай жөнөкөйлүгү, назик токтоо, ачык-айрым, ак көңүлдүүлүгү дасторконго баарын чачып сыйлаганы күнү бүгүнкүдөй эсимде... Кыргызымдын айкөл келиндеринен эле десем жаңылышпайм... Эми кудайым ичпей-жебей калган ырыскысын, жашабай калган өмүрүн силерге, уул-кыздарыңарга берсин... Жаткан жери бейиштен болсун, топурагы торко болсун, жашооң кургур ушундай экен, Тынчтыкбек, кайрат кыл, ишине ийгилик, балдарын менен бактылуу бол!

*Асатилла, Москва шаары.
04.10.2012.*

* * *

Суук кабарды угуп дагы да болсо ишене албай турам... Нургүл эже менен өткөн жылы Прагада Нооруз майрамында таанышкан элем. Ошондо эженин бийик зоболосу туруп, жөнөкөй мүнөзүнө, назиктигине таң калгам. Нургүл эже мен үчүн ар дайым ички дүйнөсү таза, назик, асылзат катары жашап кала берет...

Тынчтык байке, арты кайырлуу болсун, кайрат кылыңыздар!

Нургүл эженин жаткан жери жайлуу
болсун, акыреттен ыйман берсин!!!

Элнура, Брно шаары.
26.09.2012.

* * *

Кыз-келин, айымдардын баары ушу Нургүл айымдай болсочу!? Кандай гана жароокер, адамга камкор, акырын сүйлөгөн үнү жагымдуу жан эле! Сурасам, Прагадагы кыргыздардын балдарын топтоп алып, кыргызча окутуп жатам дечү. Айтор, Нургүлдөн үйрөнө турган көөп нерселер, асыл касиет-сапаттар, улуулук, сулуулук, акылмандуулук, терең билимдүүлүк бар болчу! Айта берсе бул асыл жандын улуу касиеттери аябай көп болчу! Арман ай, өмүрү узун болсо, не?

Тынчтык мырза, Алмаз уулум, кайрат кылыңыздар? Нургүлдү укканда жашыбаган адам болгон жок... Мендей эле аялым да чоочуп, жер силкингендей болду. Ылайым, жаткан жери жайлуу, топурагы торко болсун!

Ырысбай.
26.09.2012.

* * *

Нургүл эжени укканда муунуп калдым...Ишенгим келген жок. Жакшы адам

арабызда жүргенде түбөлүк жашачудай сезилет тура... Анан колдон жулдуруп ушинтип отуруп калат экенбиз. Нургүл эже баарыбызга үлгү болгудай жашап келиптир ойлосом... Өтө жароокер жан эле... Момун адам эле, назик адам эле, жер менен баскан, өйдө карап сүйлөбөгөн, терең ойлонгон жан эле.

Тан берип калганым, дайым акырын сүйлөчү, үнүн бир катуу чыгарганын укканым жок. Бирөө тууралуу жаман сөз да айтканын укканым жок, же бирөөгө бир туура эмес мамиле кылганын көргөн жокпуз. Ар бир адамга мээрим төгүп, үзүлүп түшүп турчу. Ушунчалык жөнөкөй, жарык, жароокер, үлбүлдөгөн назик адам кетти арабыздан...

Эгер бул дүйнөдөн ар бир күндү адам болуп жашап өтүш оор болсо, Нургүл эже бул дүйнөдөн дал ошондой болуп жашап өттү. Ар бир күнүн адам болуп жашап өттү. Ар бир күнүн!

Тынчтык байке, кайрат кылыңыз!! Нургүл эжебиздин элеси дайым жүрөгүбүздө!

Чолпон Орозобекова
25.09.2012.

* * *

Бул суук кабарды Нарындан уктым. Адатымча толтура гезит сатып алып апамдын

жанына олтуруп ал бышырган нанды жеп, окуган маалыматтарды бөлүшүп жатканбыз. Нургүл жеңенин сүрөтүн көрүп сүйүнүп кетип окуй калдым... Венера эже жазыптыр. Түшүнгөн жокмун, кайра окудум...

...Нургүл жеңе менен Прагадан тааныштым эле. Кыргызстанга кетерде жакшынакай көйнөк белек кылган. Назиктиги бар эле, абдан терең адам болчу.

Тынчтык агай, кайрат кылыңыз! Тынчтык агай, мендей атасыз кыздарга атадай мамиле кыласыз дайыма... Мен «Азаттыкта» иштеп жүргөн убакта сиз менен Нургүл жеңе туугандан да жакын колдоочу эленер. Ким билиптир мындай болоорун. Эми балдардын бактысына сиз аман болуңуз. Белек берип адамды кубанткан жагынан жеңе алдына киши салбаптыр. Аны да билген адам кылат. Сөз таппай турам. Жаратуучубуз бизге биз көтөрө алган гана кайгыны берет. Айла жок, тирүүлүктө бармак тиштеткен учурлар коп болот экен эми. Кайрат кылыңыз!

*Жаркын Ибраева,
Бишкек шаары. 24.09.2012*

* * *

Жакшы адамды чын эле кудай эрте алып кетет окшойт. Нургүл эже жөнөкөй, мээримдүү,

түшүнүктүү, жакшы адам эле. Тынчтык агай, Алмаз, кайрат кылыңыздар. Башка арга жок...

Бир нече жыл мурда Прагага барганда Азаттыктагы эки-үч жаштарды үйүнө чакырып, деле бир сыйлуу делегация келгенсип, аябай сыйлаган болчу. Кары-жаш, бийлик төбөлү же карапайым адам дебей баарына бирдей мамиле кылчу. Үлпүлдөп, өтө назик эле...

Мага белекке берген идишин себиме кошуп, азыр да колдонуп жүрөм. Нургүл эже мага окшогон жүздөгөн адамдардын эсинде, жүрөгүндө калат.

Айгүл Жунушалиева.
21.09.2012.

* * *

Нургүлүм... Ушул күндөрдө биз күтүлбөгөн, азаптуу, кайгылуу күндөрдү башыбыздан кечирип жатабыз...

Сен назик, ой толгоон терең, адамды көз караштан түшүнгөн жан элең. Сага өмүрдө, мейли кичине нерсе болсун, мейли чоң нерсе болсун маанилүү болчу. Ага акылың менен туура түшүнүп, акылың менен туура мамиле кылаар элең, ар убак акылдашып аяр элең...

Сен жөнүндө татынакай жагымдуу ойлорум көп... Тынчыкең менен узак жашап, Алмазың менен Берметиндин чайын ичип, небере жете-

лесен эмне? Азыр бардык бир туугандарың бозала болуп сенин өмүр менен кош айтышканыңа ишенип-ишенбей турушат. Кош бол, биздин бир тууганыбыз, жаткан жериң жайлуу болуп, топурагың торко болсун, жаның жаннаттан болсун! Бул мундуу саптар ойго келет: “Ал жайдагы Мээриминч тосуп чыгаар алдыңдан, Кайгырсак айла жок экен, Урматтуу Нургүл, кош эми...”

*Гулия,
Казыбек айылы, Ат-Баши.
21.09.2012.*

* * *

Нургүл менен 30 жыл бир тууган болдук эле, акылы терең, турмушка туура көз карашта жашаган, адамга керектүү сапаттарды баалаган өтө түшүнүктүү адам элең, биздин арабыздан кеткениңди ойлоп, бир мен эмес жалпы бир туугандарыңдын сай-сөөктөрү зыркырайт, адамдар жараткандын алдында алсыздыгыбызга өкүнөм, жүрөгүбүздүн тереңинде жашап, көз алдыбызга элесиң дайыма сакталат, жаткан жериң жайлуу, топурагың торко болсун, бир тууганыбыз!

*Макен,
Арча-Бешик, Бишкек.
21.09.2012.*

* * *

Урматтуу Тынч агай!

Мен Нургүл эже тууралуу Азаттыктан окуп алып, ушунчалык кайгыга баттым. Нургүл эженин адамгерчилиги, жумшак жүрөгү, таза пикири, адамдарга ак-пейил мамилеси дайым эсибизде калат. Темиржан, кызым Жанин угуп алышып да абдан жаман болушту.

Сиздер New Maldende, биз Southfieldsde жашап жүргөн кездерди эстедим. Прагадагы концерт койгон кездер да эске келди... Сиздерге конокко барганда Кыргызстанга туугандарыма барып боор батырып келгендей сезчүмүн.

Мына жакында эле Лондондо элчиликте акыркы жолу жолугушуптурбуз. Кыска убакытка жолуксак дагы, мен ыраазымын. Жүрөгүм сезгендей эле, Нургүл эже менен бир жолугушуп, боор батырып алайын деген экенмин да.

Агай, Алмаз жана Бегимай, баарыңарга кайрат. Нургүл эженин калган өмүрүн балдарына, сизге берсин. Жаткан жери жайлуу, топурагы торко болсун. Сизге чың ден соолук, кайрат тилейбиз. Сиз Алмаз менен Бегимайга эле эмес, бизге, Кыргызстанда жана батыш өлкөлөрүндө жашаган көп адамдарга керексиз.

Кайгыңызды тең бөлүшүп, Клара, Темиржан, Жанин.

***Клара Чотоева, Калифорния,
АКШ. 18.09.2012.***

* * *

Ушул мүнөттөрдө да эч эле ишене албай турам. “Мындай болбош керек эле, мындай жакшы адамдар эмне үчүн эрте кетет” дегенден башка эч нерсе оюма келбей турат.

Ушунчалык жароокер, мээримдүү, жумшак эже эле. Назик үнү азыр да кулагымда жаңырып турат. Прагада жүргөндө эң жакын сырдашым эле. Прагадан кетип баратканда “бул сенин себиңе менин кошумчам” деп салып берген белегин 3 күн мурда эле апам экөөбүз сандыкка салганбыз. Ошондо апама Прагадагы үйүнө барып, Нургүл эженин мага күрмө белекке бергенин, экөөбүз аш басканыбызды дагы бир жолу айтып бердим эле... Анан минтип 3 күндөн кийин ушундай суук кабарды угуп, селдейип отуруп калдым.

Тынчтык агай менен Нургүл эженин бири-бирине жасаган мамилесин көрүп, “а мен ушундай бийик мамилелерге даярмынбы” деп ойлоноор элем.

Тынчтык агай, Алмаз, кайрат кылгыла! Нургүл эженин арты кайрылуу болсун, ыйманы жолдош болсун!

*Зейнеп Мартбек кызы,
Бишкек шаары. 18.09.2012.*

* * *

Бул кабарды окуп алып, эмне кылаарымды билбей, буулугуп олтуруп калдым... Нургүл эженин нур төгүлгөн жүзү, элге болгон жумшак жана сый мамилеси көздөн уча түштү. Биз да Нургүл эженин колунан ысык чай ичип калганбыз. Анда да “куттуу үйдөн куру чыкпайт” деп кичинекей уулубузга көйнөк кийгизген эле. Ал көйнөктү андан кийинки төрөлгөн эки уулубуз да кийип чоңойду. Ушундай нерселерди ойлоп, Нургүл эжебизден ажырап олтурганыбызга абдан кайгырып олтурам.

Тынчтык агай, Алмаз иним, кайрат кылыңыздар! Нургүл эженин арты кайырлуу болсун, топурагы торко болсун! Кайгыңыздарды үй-бүлөөбүз менен тең бөлүшөбүз!

*Назгүл,
Лондон шаары.
18.09.2012.*

* * *

Тынчтык байке, Алмаз, кайрат кылыңыздар. Бул кабарды укканда Нургүл эжемдин баскан-турганы, элге кылган мамилеси, мага жана менин үй-бүлөмө кылган бардык жакшылыктары көздөн учту. Мындайда терең үшкүрүп, аттиң деп айткандан башка арга жок экен.

1999-жылы туулган күнүмдү белгилеп жатабыз. Жакын туугандарым куттуктап белектерин берип жатышат. Ошондо Нургүл эжем мага өз колу менен атайын топу түйүп белек кылган эле. Көпкө кийп жүрдүм. Туулган күнүмдү белгилеген сайын Нургүл эжемдин уникалдуу белегин эстеп, жылмайып койчу элем. Эми аргасыздан көңүл айтып отурабыз. Арты кайрылуу болсун!

*Эдил, Бишкек шаары.
18.09.2012.*

* * *

Тынчтык, кайрат кыл! Нургүлдой ары назик, ары аруу, ары сабырдуу жана жакшы нерселерди билүүгө куштар жандан айрылыш сен үчүн гана эмес, биз үчүн да кыйын болуп турат! Журналист катары күнүмдүк жаңылыктардын артынан кууп чамынган, шашма мен үчүн Нургүлдүн токтоолугу абдан суктантаар эле. Сел алып келатса да камырап койбой ар бир нерсени шашпай, өз орду менен жасоону жактырганы жана жаратылышты Кудай жараткан калыбында пайдаланууга ынтызарлыгы куштар кылаар эле.

Эсимде, Прагада бир күнү адаттагыдай эле Тынчтыктын үйүнө кыргыздар чогулуп, беш бармак жемек болуп дасторкон белеңдеп

жатабыз. Мен үлгүрбөй калабыз деп шашып, пияз менен сабиздин башын дароо кесип, аарчып кирсем Нургүл бир китептен окуганын жаай айта баштады. Ал китепте ар бир азык-түлүктүн өз энергия талаасы бар, аны жээрден мурун да жүрөгүнүн үшүн албас үчүн аярлап колдонуу керек экен. Ал үчүн маселен, сабиздин же пияздын, адегенде кабыгын аарчып, анан кийин башындагы керексиз жерлерин кесип тазалаш керек экен же такыр эле башын кеспей тамакка кошуп жасаса жемиштин бардык касиети сакталып, адамдын организмине толук жетет экен.

Азыр кайсы убак болбосун жер жемиштерди тазалай баштаганда Нургүлдүн ошол сөзүн эстей берчү элем. Эми мындан ары дагы көп эстейм го... Анан дагы бир жолу Тынчтыктар Бишкекке келгенде биздин жээнди жентектейбиз дешти. Биз аларды үйгө эмес кафеге чакырдык. Нургүл кафеге чоң бир идишке өстүрүлгөн өтө көп кактус гүл алып келди. Көрсө өзү гүл өстүрүп жаткан экен. Ошондон менде да болсун деп ала келиптир. Азыр ал кактустар дагы эле өсүп турат. Эми алар да Нургүлдү эстетип тураар...

*Бүбүкан Досалиева,
Бишкек шаары 18.09.2012.*

* * *

Тынчтык байке, Алмаз иним, кайрат кылыңыздар?! Жазуу буйрук ушундай экен да. Студент кезимде сиздердин үйлөнүү тоюңузда болуп, бирин-бирине төп келген кандай бактылуу адамдар деп суктанган элем. Жеңемдин колунан кимдер гана чай ичип, даамын сызбады!? Айкөл, жароокер, мээримдүү, назик жан эле. Өзүнчө эле жан-дүйнөсү ажайып китепкана эле. Тынчтык байкемдин терең болушуна жеңемдин салымы зор. Жаш кезимде мен дагы жеңемдей жар күтсөм деп тилек кылчумун. Жакында эле Алмаздын үйлөнүү тоюнда жадырап жайнап жүргөн элениз...

Жеңе жаткан жериңиз жайлуу болсун, калган өмүр жашыңызды балдарыңызга берсин! Жеңе, сиз бул дүйнөгө кайра Алмаздын кызы болуп кайра келесиз, деп өзүмдү сооротуп турам.

***Кабыл Макешов, Бишкек шаары
18.09.2012.***

* * *

Нургүл эжени мындан жети жыл мурда агай менен чогуу Прагадан Лондонго айылчылап келишкенде таанышканмын. Жанындагы адамдарга улуу-кичүү дебей баарысына энедей мээримин төккөн мээрман аял эле. Былтыр

Тынчтык агай экөө дагы келишип, биздин кеңсеге баш багып, чемоданынан өзү жасаган тоочун алып чыгып даам таттырган.

Андан соң Чехияга Франция аркылуу саякаттап барууга жол тартышкан. Мага Лондондо кантип жашаш керектиги тууралуу көпкө чейин кеп-кеңешин бергени эстен кетпейт. Ошондо Нургүл эже менен Тынчтык агай дүйнөлүк атуулдар болуп калыптыр деп ойлогон элем.

Эми минтип, дүйнөнүн туш тарабындагы кыргыздар эжебизди жоктоп олтурабыз. Тынчтык агай, Алмаз иним, арты кайырлуу болсун, кайрат кылыңыздар.

*Ибраим,
Лондон шаары.
18.09.2012.*

* * *

Нургүл эже, жылуу, акылга толгон мээримдүү жүзүңүздү эми көрбөйбүзбү? Адаттагыдан башкача маанай менен жазында Прагага келгениңизде коштошуп кеттиңиз беле?

Үр кызындай үлпүлдөгөн, чымынга да залалы жок сиздей керемет жанды эми кайдан табабыз? “Кудайдын да тизмесинин катасы бар” деген чын окшойт...

Кошуңуз, башка сөз айталбай турам!

Карамат, Чехия

17.09.2012

* * *

Мына жакында эле Тынчтык агай, Нургүл эже болуп Бишкекте жолугуп, Лондондо өткөн бактылуу күндөрдү, көңүлүбүз көкөлөгөн учурларды эстеп, бир чер жазып алдык эле.

20 жылдан бери келаткан санаалаштыгыбыз, достугубуз, тууганчылыктан артык эле. Нургүл эже, мага арнап айткан сөздөрүңүз, бизге болгон ак-пейил мамилеңиз эч качан эстен чыкпайт.

Агай, Алмаз, эмне дешти билбейм, кайрат кылыңыздар.

Акчолпон,

Лондон шаары.

17.09.2012.

* * *

Тынчтын жубайына жасаган мамилеси чын эле мени суктандырчу. Кыргыз жигиттер аялды аялдай барктай алабызбы деген суроо пайда боло калчу Чоротегиндин үйүнө киргенде.

2003-жылы Лондонго Би-би-сиге тажрыйба алганы барганда Тынч бир күнү мени ээрчитип алды, толтура соода жасады, эт алып, аны да ар

жеринен чаптырып алды. Эмнеге? - деп сурадым. Бир жумага Түркияга кетип атам, баарын камдап беришим керек дегендей жооп уктум. Кыргызчасынан “катын баакы неме турбайбы” деп ичимен жаман жагынан жорудум.

Нургүлдүн жүрөгү ооруй турганын кийин укканда анан барып түшүндүм. Үйүндө болдум башкалардай эле. Чоротегин Кыргызстандан келгендерди бир тууганын артык күтүп алат эле. Эгер аялы бу ким, неге апкелдин деп такаласа, кой-кокуй, ач кулактан тынч кулак деп коймок беле деп азыр ойлойм.

Жакында жандай көргөн досубуз каза болду, аны өлбөйт деп ойлочубуз. Ошондо бир шаабай сууду, атандын гана көрү-үү! Тааныган киши өткөн сайын селт этет экен киши - биз эмнеге келдик жарыкчылыкка? Дүнүйө-байлык жыйнаш үчүнбү? Бирөөнүн канына забын болуш үчүнбү? Бирөөнүн кабыргасын кайыштырып катуу сөз айтыш үчүнбү? Өлбөстөй көрүнгөн кишилер өткөндө баары бир мен да, сен да өлөөрүңдү сезем...

Өлүмдү да башты көтөрүп кабыл алуу керек окшойт, жердештер...

**Султан Жумагулов,
Бишкек шаары. 17.09.2012.**

* * *

Нургүл эженин арабыздан кеткени жөнүндө суук кабарды угуп, ичим эншерилип, такыр ишене албай турам. Былтыр так ушул маалда иним Бакыт экөөбүз Тынчтык байкенин Прагадагы үйүндө болуп, Нургүл эже менен таанышып, колунан жасалган даамдуу тамак-аштын даамын таттык эле...

Сиздин адамкерчилигиңизге ыраазы болуп, көпчүлүккө окшобогон өзгөчө касиеттериңизди бир көргөндө эле байкаганбыз. Бизди да куттуу үйүнүздөн кур чыгарбай, иниме көйнөк, мага жакшынакай жоолук ыроолодуңуз эле... “Прагадагы бир фермерден көптөн бери койдун сүтүнөн уютулган ушундай айранды сатып алып ичип жүрөбүз, кыргыз айранына окшош, жолдон ичип кеткиле” деп андан баштыгыбызга салып бердиңиз эле.

Эми минтип жоктоп олтурабыз. Адам суктанарлык ушул үй-бүлөгө сыйыбызды көрсөтүп, чогуу-чаран чайга чакыралы деген иним экөөбүздүн тилегибиздин көр тирилик деп алпурушуп жүрүп ишке ашпай калганына ичибиз ачышып турат. Мээримдүү, өтө аяр, бөтөнчө маданияттуу, жан дүйнөсү бай аялзатынын - Нургүл эженин орду эми бош калды.

Тынчтык байке, кайрат кылыңыз! Эми ЭЖЕНИн мээрими менен чоңойгон уул-

кыздардын бар экендигине каниет кылып,
алардын өмүрүн тилөөдөн башка арга жок.

Нургүл эжебиздин жаткан жери жайлуу,
топурагы торко болсун! Жаркын элеси ар дайым
жүрөгүбүздө сакталат!

*Жеңишгүл Эдигеева,
Бишкек шаары.
19.09.2012.*

* * *

Сүрөттө. Үйлөнүү тою маалында. Бишкек ш. 15.5.1982.

“Facebook” социалдык түйүнүндөгү өздүк баракчага жарыяланган эскерүүлөр

* * *

***Урматтуу айкөл жандар! Кадырлуу
агайындар! Замандаштарым!***

Асманым урагандай болгон ушул кайгы-мундуу күндөрүмдө аза бөлүшүп, көңүл айткан экенсиздер. Сиздерге миң мертебе ыраазымын. Нүкүнүмдүн арбагы ыраазы болсун.

Жубайым экөөбүз тең элеттен чыгып, элет жеринде капысынан таанышып, Бишкекте шерттешип, бүлөлүк бактылуу чыйырды 30 жылдан ашуун убакыттан бери басып келген элек.

Ийгилигибиз да, түйшүгүбүз да, бактылуу көз ирмемдер да, капалуу бир саамдар да, ой-тилегибиз да орток эле.

Өз кызыкчылыгынан менин кызыкчылыгымды жогору койгон, тагдыр жүгүн көтөрүүдө ТЕҢ болгон, мага туйдурбастан менин элчим болгон, калпыстыктан коруган сынчым болгон, "жат көздүн" кесепетинен сактаган сакчым болгон, ынтымакты чыңдоодо Акыл Карачачым, шеригим болгон, айкөл, аруу, жоомарт, акылгөй,

кең пейил, назик, сүйүктүү жарым орток дүйнөбүздү таштап кетти...

Опаасыз бул дүйнөдөн оболу өзүм кетсем экен, Нүкүнүм дагы далай жакшылыктарды көрсө экен деп самачу элем.

Дагы эле бул алааматтуу кайгы башыма түшкөнүнө эч ишенгим келбейт.

*Тынчтыкбек Чоротегин,
Бишкек шаары.
22.09.2012.*

* * *

Тынчтык агай, мен да ишене албай турам. Акыркы жолу телефондон сүйлөшкөндө менден Кыргызстандагы бою эң узун адамдын дайындарегин сурады эле. Анткени, ага Прагадагы атайын дүкөндөн бут кийим ала келген экен. Ошону Прагага кеткенче тапшырып кетейин деп далбастады эле. Ушунчалык жүрөгү таза, боорукер жана мээримдүү эжебиз бар эле. Эмне дээримди да билбей турам. Жаткан жери жайлуу болсун!

*Зейнеп Алтымышева,
Бишкек шаары.22.09.2012.*

* * *

Артка кайтпас долу ажал чамынып,
Алып кетти гүл өмүрдү сапырып.

Өмүрлөшү өксүп калды артында
Өмүр-дүйнө арман болуп айтылып...

Кайрат кылгын, боорум, башка арга жок,
Калган болсо бешенеге жазылып.

Бактылуу экен асыл зайып Нүкүнүн,
Аркасында дал өзүңө окшогон
Арман кылып жоктоор жары бар үчүн...

*Айгүл Элебесова,
Бишкек шаары.
25.09.2012.*

* * *

Тынчтыкбек мырза, терең кайгыруу менен оор жоготууңузга көңүл айтам! Абдан назик, нукура инсан, аялзат жана мээримдүү жубайыңыз болгон экен. Бир да жасалмачылыгы жок, адамдык ар намысы бар аялзат болгон тура. Ушундай аялзат сиздин жеңиштериңизге жеткирип, коштоп өзү да чогу өсүп келген аял экен. Сиздин газеталарга жазган эскерүүлөрүңүздү, элге айткан алкышыңызды көрүп - терең сүйүүңүздү сыйлооңузду жана кайгыңызды сездим! Мен сиз менен!

*Бурул Усманиева,
Бишкек шаары.
02.11.2012.*

* * *

Кыргыз кыздары үй-бүлөнүн куту экенин сезе билген өзгөчө сапатка ээ

Кыргызстанда тарыхый, саясий кырдаал зардабынан келип чыккан социалдык-экономикалык кыйынчылыктардын негизинен улам, эң оболу үй-бүлө институту оор кыйынчылыкка тушукканы айтпаса да белгилүү. Буга мисал, күнүмдүк жашоодогу кыйынчылыктардын кесепетинен бир кезде үйдүн куту деген аялдарды бала-чака, анан калса үй очогун тааптап жер кезүүгө аргасыз кылды. Жакшы жашоо издеп сыртка чыккан аялдар ар кандай сексуалдык, кулчулук сыяктуу зомбулуктарга туш болушту. Натыйжада, коомдо эне мээримин көрбөй чоңойгон, ушу тапта «социалдык жетимдер» деген расмий аталышка ээ болгон бүтүндөй бир жсоон топ муун өсүп чыкты. Мындай абал укумдан-тукумга өтүп келген улуттук баалуулуктар, анын ичинде үй-бүлө баалуулуктарын танууга чейин алып келди. Айрыкча, буга мисал катары аялдарга карата моралдык жана психологиялык басмырлоону айта кетсек болот. Коомдо мыйзам жол бербегенине карабай аял үстүнө бейрасмий токол алуу, же болбосо колунда болгон байлыгына чиренип жашы жете элек кыздарга үйлөнүү көнүмүш көрүнүшкө айланды.

Мындан улам, үй-бүлө туусун аял кармаган, коомдо башкаларга үлгү болчу өз орду бар, бир үй-бүлө түркүгүн 30 жыл түшүрбөй кармаган белгилүү илимпоз, тарых илимдеринин доктору, журналист Тынчтыкбек Чоротегин мырзаны кепке тартты. Эмесе АЯЛ, ҮЙ-БҮЛӨ, ИШЕНИМ тууралуу Батыш менен Чыгыш

маданиятын 30 жылдык үй-бүлөлүк турмушунда бирдей баштан кечирген Тынчтыкбек агай менен болгон маегибиз назарыңыздарда.

- Агай, алгачкы кепти мыйзам жол бербегенине карабастан, аялынын үстүнө токол алуу, же жашы жете элек кыздар менен никеге туруу сыяктуу көнүмүшкө айланып бараткан «заманбап тенденциядан» баштагым келип турат. Эң өкүнүчтүүсү, мындай жолго мыйзам билбегендер эмес, эң сонун билип-түшүнгөн «элита» барып жатышат да?

- Динге байланыштырып «Исламда бага алса, 4 аял алса болот, шариятта аялдан уруксат сурабай эле койсо болот экен» — деп өзүнө шарт түзгөн “билермандар” чыкты азыр. Аны баарыбыз көрүп-билип эле жүрөбүз. Секулярдык коомдо андайга тыюу салынган, биздин мыйзамдар ага жол бербейт. Мындайда мен бир кеп айткым келет: эгер ошондой кишилердин коомдо каалоосу аткарылбай жатабы, анын жарасы жеңил. Кыргызстандын атуулдугун тапшырып, Сауд Аравиясынын атуулдугун алышсын. Анан 4 аялга үйлөнө берсе болот. Бийликтин бир өкүлү болуп туруп, «мыйзамды керектүү учурда гана колдонобуз, биз каалагандай пайдаланабыз» деген мамиледе болгондордун жоругу бүгүнкү коомдун жүзүн

көрсөтүп турат. Анткени, мыйзам кедей-кембагалдар үчүн гана жазылган эмес. Андай болсо, адамзат тарыхында тескерисинче көп күйөөлүү аялдар (полиандрия) болгон матриархалдык доорду эске сала кетким келет. Ал коомдо балдар энесин гана билет, аял каалаган эркектен төрөп алууга болгон. Биздин коомдо болсо мыйзам аялга да, эркекке да бирден гана никеге турууга жол берет. Кыскасы, жалпы коом үчүн жазылган мыйзам көңүлүнө толбогондор бул өлкөдөн чыгып кетүүсү абзел. Мейли, аялдан уруксат алдым деген менен мамлекеттен уруксат жок да. Мындай көрүнүш орто жолдо балдарга аябай терс таасир берет. Балдар «менин апамдан бөлөк да токолу бар тура» деген өксүк түшүнүк менен жашабашы керек. Анда көрө ажырашып кетүү оң дээр элем. Атүгүл аялы күйөөсүнөн көп акча тапса, ошондон көйгөй жараткандар бар. Үй-бүлөлүк казына бир болгондон кийин турмуштук тажрыйбада ким канчалык эффективдүү колдоно билет, ошондон көз каранды эмеспи. Ошол эле мезгилде аялдары тапкан акчага токол алгандар да кездешет.

- Исламга жамынгандардын шарты түшүнүктүү. Тарыхчы катары, кыргыздын тарыхында, салтында динден көз каранды

болбогон аялга болгон мамиле тууралуу эмнелерди айтар элеңиз?

- Кыргыз коому башка ислам динин карманган коомдорго салыштырмалуу аялдарга карата алдыда болгонбуз десек болот. Анткени, көчмөн турмуштун аялдар эркектер менен тең эле иш кылып, жүк көтөрүп жүрүшкөн табияты менен эрежелери ушундай кадамга түрткөн. Мындан улам, аялдар менен кандайдыр бир тең укуктуу мамилеге жол берилген дээр элем. Экинчиден, өтө исламдашкан эмес. Теңирчилик доордон калган элементтер бар.

Ошол эле мезгилде аялдарды 2-деңгээлде кармаган салттарыбыз да болгон. Айталы, жүгүнүү, тергөө сыяктуу нерселер эмнегедир аялдарга гана тиешелүү кабылданган. Буга салыштыруучу бир мисал. 1940-жылдарга чейин каракалпак жана кээ бир түркмөн урууларында аял өз фамилиясында калса, ал эски үй-бүлөдө калды деп эсептелген. А эгер күйөөсүнүн фамилиясына өтсө, анда кайнатасынын атын айтып алуу коркунучу турган. Андыктан, аялдарга фамилиясы катары күйөөсүнүн аты берилгендиги белгилүү. Ал эми исламдын татаал эски эрежелерин кабыл алган жерлерде болсо, аялдардын орду өтө оор ахвалда калган. Мисалы, түркмөндөрдүн кээ бир урууларында

азыр деле аялдын этеги жер чийип турбаса, аял жазаланууга да дуушар болушу мүмкүн.

- Ушул жерден Батыш маданиятына аралашып, көп жыл жашап келген киши катары алардын шарты тууралуу эмнелерди айтар элеңиз?

- Европада жашап турган кезибизде британ аялдары айтып берген маалыматтарга таянсак, британ коомунда да экинчи дүйнөлүк согушка чейин эркектер иштеп, акча таап үй-бүлөсүн баккан. Аял бала төрөп үйдө отурган. Эгерде аял жумушка чыкса турмушу болбой калгандай, терс маанайда бааланган экен. Бул аял менен эркектин тең укуктуу эместигинин белгиси эмеспи. Анан эркектер согушка кеткенде гана аялдардын жумушка чыгуусу нормалдуу көрүнүш катары кабыл алына баштаган. Демек, батыштын өзүндө да 1940-жылдарга чейин аялдарга болгон мамиле бир аз башкача болгон. Азыркы учурда Европада үй-бүлө мамилелеринде тамак жасоо, үй иштерин кезектешип жасоо деңгээлине жетти. Айрым таптакыр үйдөн тамактанбаган үй-бүлөлөрдү да кездештирүүгө болот. Алар өздөрүн «биз билген кишинин колунан тамак жеп, анын бизнесин жүргүзүүдөбүз, үйдүн светин үнөмдөп да жатабыз» деп жооткотушат.

- *Башка улутка турмушка чыккан кыздарыбыз көбөйдү. Өз кезегинде муну аттуу-баштуу эле кишилер терс көрүнүш катары сыпаттап келишет. Сиз көп жыл жашап келген Европадагы кыргыз кыздарынын тагдыры тууралуу билгендериңиз менен бөлүшсөңүз. Дегеле сиз үчүн батыш эркектерин өзүнө тарткан кыргыз кыздарынын болжолдуу модели кандай?*

- Батыштагылар баалаган кыргыз кыздарынын болжолдуу модели: үй-бүлөнү сактай билгендиги, анын куту экендигин түшүнгөндүгү, сезгендиги, баалай алгандыгы. Кыргыздын кыздары батышта жашап туруп деле үй жумуштарын “сеники, меники” деп бөлбөй, “менин жумушум” деп айттырбай кабыл алышкандыгы. Негизи эле кыргыз кыздарында аялзатына тиешелүү бардык сапаттар бар деп айта алаар элем. Немекке чыккан бир кыргыз кыз тууралуу мисал: алар үйлөнүп жатканда күйөөсү, кокус ажырашып кетсек, байлыктын 60 пайызы аялда калат, — деген келишимге кол коюптур. Анан кыз унчукпай эле кол коюп койсо, күйөөсү “сен да бирдеменди жазып койбойсуңбу” деп таарынат. Анда кыз бейкапар “а биз ажырашпайбыз да” деп жооп берген экен. Муну менен мен биздин аялдар турмушка чыгуу - бул түбөлүк баш кошуу деп түшүнүшөт. Артын

карабай “ушул менен өмүрүм бирге өтөт” деп эсептешет. Анан батыштан айырмалай кетчү дагы бир нерсе: бизде керээз жазуу деген түшүнүк жок, анткени жазылбаган мыйзамдар баарын өз ордуна коёт. Батышта мендей курактагылардын керээзи даяр турат. Дагы бир жапайы тенденция: Батышта үй-жай күткүсү келбеген, жоопкерчилиги жок жыргап жашап, так өткүсү келген жаңы бир муун пайда болду.

- Сапаргүлдүн мисалында башка улутка турмушка чыкмак тургай, сүйлөп койгондугу үчүн жаза алган чет жердеги кыргыз кыздарынын абалы зээн кейитет.

- Муну мен укугун да, милдетин да билбеген түркөйлүк деп баалар элем. Андайлар өзүн коомдун кожоюну катары сезишет. Кеп кайсы улутка, кайсы динди карманган кишиге турмушка чыккандыгында эмес. Кыргызстанда эркек бир туугандары ичип, ата-эне алдында жоопкерчилигин жоготкон үй-бүлөнүн кыздары чет жерде жүрүп бүтүндөй ата-эне, бир туугандарын кошо багып жаткандарын көрдүк. Кореядагы кыздар тууралуу айтышат, бирок дүйнөдө корейлер аялдарга эң аяр мамиле жасаган калк. Балким, муну айткан биздин элитанын да өксүгү бар чыгар. Антпесе, кыргыздын атын алыска чыгарган улуу адамдардын баары башка улут аралашкан үй-

бүлөдөн чыккан мисалдар кыргыз коомунда жокпу? Атүгүл Манаста мындай мисалдар бар. Анан жанагы саясатчылар китеп окубайт да. Бул ксенофобиялык катмардын пикири. Андайлар коомдо басымдуу болбошу керек.

Биз бул маселеде еврейлерден үлгү алсак болот. Эркектерин кырып салган кезде энелери улутту сактап калышкан. Демек, башка улутка чыккан кыздарыбызга каалоо катары жээндерге кыргыздын тилин үйрөтө жүрүүсүн айтсак болот. Эне тил энеден өтөт эмеспи, полиглот балдарды тарбиялашса жаманбы?

Ал эми чет жерде жүрүп, чын эле жаман жолго түшкөн кыргыздын кыздарын аяйсың. Анан Сапаргүлдүн мисалындай өзүнөн-өзү сот болуп кордогондор инсандык бейнесинен ажыраган, коомдук эрежеден чыгып кеткен жапайычылык, түркөйлүк дээр элем. Биз макулдашып, мыйзамдын негизинде жашаганга көнүшүбүз керек.

- Чет жерде өзүн жаман алып жүргөн кыргыз кыздарын көрдүңүзбү? Кандай таасир берет болду экен?

- Албетте, эң оболу жаман жолго түшкөн кыргыздын кызын аяйсың. Бир гана аёо сезими...

- Кепти 30 жылдык турмуш тажрыйбаңызга бургум келип турат. Ушунча жыл

аралыгында казан-аяк кагышпай койбосо керек?..

- Казан-аяк кагышпай койчу эмес. Анан, «керек болсо ажырашып кетебиз» деген да чекке жетчүбүз. Бирок, акыл токтотуп ойлонуп көрүп, ошондон кийинки келип чыккан “боштукту” ойлоп экөөбүз да коркуп кетер элек. Дегинкиси, мындай учурда эки тарап тең биринчи кадамга барганга даяр болуусу керек. Өзгөчө эркек биринчи кадам жасоосу керек деген ойдомун.

- Үй-бүлөдө тең укуктуулук жана стереотиптер маселесин кантип чечээр элеңиздер?

- Жапондордун маданиятында күйөөсү келе жатса аялы жүгүрүп келип отура калат. Эшикти ачып башын ылдый ийе күйөөсүнүн жүзүн карабай чай сунуп тамактанат эмеспи.

Бирде биз Ташкентте мурда министр болгон кишинин короосунда батирде туруп калдык. Ошондо министр күйөөсү каза болгон Мамлакат апа бир кызык окуяны айтып бергени эсимде. Ал окуя кыргыз коомунда болушу мүмкүн эмес. Жаңы үйлөнгөн учуру экен. Күйөөсү жумуштан келгенде баш кийимин, анан плащын алып, алдын-ала даярдап койгон жылуу суу менен бутун жууп берчү экен. “Ошондон кийин ырахаттана отуруп калар эле” -дейт. Анан бир күнү кичинекей ымыркай кызы күйөөсү келген

учурда ыйлап калыптыр. Канткен менен бала да, суук тийбесин деп кымтылап атып, аны ыйлатпай жалаягын алмаштырып, анан гана күйөөсүнө келгиче 15 мүнөт өтүп кетиптир. Ошондо күйөөсү: “Мен сени 15 мүнөт күтүп калдым, анчалык мен сага эмне жамандык кылдым эле” — деп таарынып, аялын жазалаш үчүн канча бир мөөнөткө төшөгүн бөлүп койгон экен. Андан улам, раматылык жубайым Нургүл “мен жапон да боло албайм, өзбек да боло албайм” деп күлүп калар эле. Бирок, кокустан эскертпей туруп үйгө киши алып келсең да, жаркылдап тосуп алган жароокер жан эле.

- Дээрлик 15 жылдык европача жашоодон кийин мекенге кайтуу тууралуу чечимиңизди жубайыңыз кандай кабыл алды?

- Нургүл эч каршылык кылган жок. Ары кыргыз салтын аябай сагынды. Европалашып кеткен да жок. Тескерисинче, кыргызстандык жинсы кийген аялдарга юбка кийсеңер сонун жарашат эле деп үндөчү эле. Балдар кыргыздын салты менен тарбияланышы керектигин самачу. Балдар окуган эл аралык мектепте маданий иш-чаралар болуп калса, кыргыздын маданиятын билип калсын деп улуттук кийимди кийип, улуттук тамак аштарды даярдап дасторкон жайып калар эле. Балким, буга анын библиограф-педагогдук кесибинин таасири да

болсо керек. Анан калса, мен Нарындан, ал Чүйдүн кызы болгонуна карабастан, мен билбеген жилик бөлүштүрүүнү ал жакшы билчү. Европада жүргөндө деле конок чакырсаң, ушул маселени өз колуна алып жүрдү. Мен теңирчиликте да, атеисттик да доорду көрдүм. Ал эми Нургүл мага караганда динге жакыныраак болду.

Асылкан Шайназарова.

Интернет дарегі: <http://jansherik.kat.kg/?p=849>

“Жанишерик” аялдарды колдоо жана коргоо бирикмесинин сайты.

16.11.2012.

* * *

Сүрөт. Апалар, эже-синдилер жана жээнибиз Канат Чаргынов. Кашка-Суу айылы. Үй-бүлөлүк архивден.

ЭСКЕРҮҮ КАТТАРЫ

* * *

Нургүл - өрнөк

Нургүл тууралуу эстегенде дилинди тазалагың, көлөкөдөй ээрчиген күдүктүү ойлорунду биротоло унуткун келет.

Нургүлдүн өзгөчө калыстыгы, кимдир бирөө жөнүндө кыпындай да жаман сөз айтпаганы, өтө ашып барса, «ии, кызык адам экен» деп чектелгени, эгер сүйлөшүп жаткан адам башка бирөө тууралуу жаңылыш сүйлөсө, же жосунсуз кадам жасап койсо, анысын ошол замат бетке айткан тайман-бастыгы мени (бизди) дайыма суктантчу.

Ал эми адамдарды тааныш же бей-тааныш, өз же жат, кыргыз же орус деп бөлбөй, ар бир жанга, атүгүл жаңы кездешкен адамына эски досундай мамиле жасап, күнбү-түнбү дасторконун кенен жайып, убактысын аянбай тосуп алып, узатканычы! Эч качан баланчага мындай жакшылык кылдым, аны баалабады, түкүнчө конокко келип, бир нече күн аны менен убара

болуп жүрдүм деген сөзүн эшитпедик. Кимдин эмне кем-карчы, же ден соолугунда проблемасы бар экенин укса, бир айдан соңбу же бир жылдан кийинби, зарыл маалыматты же дарыны кезиктирип калса, «ии, тиги кишиге пайдалуу экен» деп, алып жөнөчү.

Өз демилгеси менен «Азаттык» радиосунун кызматкерлеринин балдарын чогултуп алып, аларга кыргыз тилин окутту. Кимдир бирөөсү келбей калса өкүнүп, берилген тапшырманы телефон чалып кабарлай турган. Балдар үчүн Нургүл эжеке эмес, өз апаларындай болчу. Балдардын ийгилигине кубанып, мектепте коюлган спектаклби, концертпи, көргөзмөбү, калтырбай барчу.

Нургүл дүйнөгө кумарлана карап, анын ар бир шоокуму менен ырахаттанып жашады. Музыканы көшүлө укса, театрды чер жаза көрчү, музейге барганда экспонаттардын башка бирөө маани бербеген майда деталдарына көңүл бурчу. Бул анын ар кандай пайдалуу эмгекти өтө жогору баалаганына байланыштуу деп ойлойм.

Нургүл менен Тынчтыктын Прагадагы үйүндө Сулайман тоонун күн чыгыш тараптан туруп тартылган полотносу илинип турар эле. Бир ирет конокко келсек, май боёк менен тартылган сүрөттү дүрбү менен карап, үйлөрдүн

терезелерин, тоонун аска-борчуктарын көргөнүн, художниктин талыбас мээнеткечтиги аны аябай таң калтырганын айтып, тим эле жаңы оюнчуктуу болгон жаш бөбөктөй сүйүнүп жатты.

Нургүл жакшы сөзүн эч кимден аячу эмес. Билгенин тең бөлүшчү. Мурда укпаганын укса же билсе, анысына жаш баладай кубанып калчу. Бул касиет жубайы Тынчтыкбекке да мүнөздүү. Теңирим аларды атайын жуптап, биздин арабызга өзгөчө вазийпа менен жиберген; эгер орто кылымдарда жашашса, сөзсүз олуя болушмак деп ойлойм. Анткени, ар бирибиз жакшы сөздөрдү сүйлөп, бирөөлөрдү артынан батыл сындаганыбыз менен, турмуш чындыгына бет келгенде, майдаланып, пендечиликке жол беребиз. Сөзүбүз ишибиз менен төп келбегенине өкүнөбүз.

А Нургүл болсо сөзү менен жасаган иши айкалышып жашаар эле. Кимдир бирөө бул саптарды окуп, ашыкча мактоо катары баалашы ыктымал. Бирок, мен (биз) үчүн Нургүл - тирүү өрнөк, үлгү, руханий элек. Азыр да майин жылмайып, колун жаңсай, жөнөкөй жана калыс сөзүн айтып, биз менен чогуу жүрөт.

*Амирбек Азам уулу Усманов,
Баткен облусу, Кыргызстан.
04.9.2013.*

* * *

Асыл адам, улуу инсан эле

Таанымал тарыхчы, коомдук ишмер, чыгаан журналист Тынчтыкбек Чоротегинди өткөн кылымдын 80-жж. жарык көргөн илимий эмгектеринен, гезит беттериндеги баяндамаларынан гана билчүмүн.

Ташкенттеги
Чыгыш таануу
институтун
аяктап, илимий
ишин коргоп
келгенден соң,
агай университеттин тарых
факультетине

окутуучу болуп орношту. Тилекке каршы, жогорку курс болгондуктан агайдын чыгыштаануу боюнча дарстарын уга албай калдым.

Илимдер академиясындагы илимий жыйындардын биринде жекече таанышып калдым, ал киши менин илимий багытыма кызыккандыгын билдирди.

Ошол мезгилден тартып агай менен илимдеги устат-шакирт, турмуштагы бир тууган ага – ини болуп калдык. Эсимде, 1990-ж. жай мезгилдеринин биринде агай ошол учурда жашаган “Энергетиктер шаарчасына” (Городок энергетиков) кабат үйгө барып калдым. Менимче үйдүн телефонун номуру 24-15-15 болучу. Үйдөн мени агайдын жароокер колуктусу тосуп алды. Агай мени өзүнүн жакын адамы, иниси катарында тааныштырды. Жеңемин ачык көңүлүн, улуу адамгерчилигин, кең пейилдүү билимдүү, ары интеллигенттүү адам экендигин бачым байкадым.

Мээ кайнаткан ысыкта барып калган күтүлбөгөн конокту муздак максым менен суусунумду кандырды. Баса, агайга дагы бир жолдошу келген экен, аны тарыхчы Аалыбек деп тааныштырды. Кийин билсем, ал киши агайдын салабаттуу, ары жупуну досу белгилүү тарыхчы, таанымал саясаттаануучу, профессор Аалыбек Акунов экен.

Ошондон тартып, Чоротегиндин үй бүлөсү менен өтө ынак, бир туугандай катышып калдык. Биздин үй бүлөлөрүбүздүн жакындашуусуна өзгөчө жеңемин орду чоң болучу.

Тагдырга жараша Чоротегиндердин үй-бүлөсү оболу Лондондо, кийинчерээк Прага

шаарында иштеп калышты. Жеңем менен агайдын Бишкекке келиши биздин үй бүлө үчүн чоң майрамга айланчу. Чет өлкөдөн келген агай биздин үйгө салт болуп калган учурашууга баш бакканда жеңемин саламын айтат.

Меймандос жеңемин демилгеси менен Кашка-Суудагы, Ала-Арчадагы төркүндөрүнүн, Эчки-Башындагы кайындары уюштурган мейманчылык кенен дасторконун, камкордугун биздин үй бүлө жана биз сыяктуу Чоротегиндердин жакын адамдары унутпайбыз. Өзгөчө, агайдын эр ортонуна чыккандагы кубанычтуу көз ирмемдер эстен чыкпайт. Ошондо, бул жакшылыкты Чоротегиндердин эң жакын санаалаш адамдары, урук-туугандары Нарындын башына чейин барып белгиледик. Жеңем Он-Арчадагы кайын туугандары менен бизди тикесинен-тик туруп тосушту. Ар кандай кесипти аркалаган, бирок тилектеш коноктор пайдалуу баарлаштык, өзгөчө тарых илимине жана анын болочогу тууралуу сүйлөштүк.

Заман жана доор алмашып турган тапта илимдин кандидаттыгына, андан соң докторлугуна жетекчилик кылган агай жана жеңем мени жана үй бүлөмдү ар тараптан колдоп турушту. Пайдалуу кеңештерин, жылуу сөздөрүн эч бир аяшкан жок. Тынчтыкбек Чоротегин агайымдын оорун колдон, жеңилин

жерден алып, окумуштуулук, чыгармачылык иштеринин алга өрчүшүнө өбөлгө болду, дүйнөлүк коомчулук билген чыгаан окумуштууга, жигердүү журналист болуп калыптануусуна шарт түзгөндүгү төгүн эмес.

Көр турмушка оронгон бул жашоодо жеңеми Чоротегиндердин үй бүлөсү Бишкекке келгенден кийин эки ирет гана көрүп калдым. Жеңеми колунан былтыр оболу агайым экөө урук-туугандары менен бирге жаңы конушту белгилегенде, андан соң иним Алмаз келинчектүү болуп үйлөнүү тойго чакырганда, чай ичип калдым.

Андан бир аз убакыт өткөндөн соң, агай жеңеми ден соолугун каратканы Прагага жөнөткөндүгүн айтты. Жеңем кайра Бишкекке кайтып келди. Андан көп эле өтпөй суук кабар келди...

Бери болгондо, 30 жылдай убакыттан бери билген адамдар менен барабар өтүп жаткан өмүр көз ирмемдей эле кеткендиги байкалат. Мунун өзү адамды, жашоону, чиркин өмүрдү барктап баалоого алып барары ырас.

Нургүл жеңебиздин балдарына төгүлгөн энелик мээрими, адамдык улуу адамкерчилиги, жупунулугу, терең интеллигенттүүлүгү бул жалгандагы жаша-гандарга өрнөк болору чындык.

Маркум жеңебиздин жаркын элеси
жүрөгүбүздө түбөлүк сакталып кала берет.

*Олжобай Каратаев,
Кайрыкан Жаныбекова.
Бишкек шаары, Кыргызстан.
25.7.2013.*

* * *

Ыраматылык Нургүл жашоону барктаган,
жакынды баалаган, жапакеч жан эле. Тынчтык
досубуз аркылуу Нургүл менен жаш убакта
таанышып, аяшыбыздын элеси ошол кездеги
балалык баёо убактагы аруу абалында калды.
Нургүлдүн адамдык касиети, турмушка болгон
мамилеси аны тааныган, жакындан мамилелеш
болгон адамдар арасында сакталып калары
шексиз.

*Мурат Кожобеков.
06.9.2013.*

* * *

Эстелик сүрөттөрдөн

Сүрөттө. Чоро ажынын урпактары, кесиптештер жана достор Нарын жергесинде. 09.8.2009.

Сүрөттө. Дыйканалиевдер Кашка-Сууга чогулган маалдан бир көрүнүш. Ортодо (Нургүлдүн оң жагында) – Гүлай Чоң кызы апа. Аламүдүн району, Чүй өрөөнү. 1979-жыл.

ТИРКЕМЕ

АТАНЫН НАСААТЫ, БАБАЛАРДЫН НАКЫЛ КЕПТЕРИ

*(1940-50-жылдарда жазылган
термелерден үзүндү)*

Баарынан артык өзкөдөн
Максатка жетсең көздөгөн,
Мааниси жок айтылса,
Барксыз болот сөз деген.
Укканымдан чыгат жаңылыш,
Көргөндөй болбойт көз менен
Жакшы, жаман, калп, чындык,
Сүрөтүн тарткан сөз менен
Эсинде калсын уккандын
Ээрчип кетпей көч менен.
Жалкоо, жаман, ушакчы
Өзүнүн көрсүн сүрөтүн.
Кумарчы, ууру, ичкичил
Өздөрүн көрүп жүдөсүн.
Мойнуна койом далилдеп,
Өздөрү кылган күнөөсүн
Уйкучу, калп, ээринчээк
Биз кайда барабыз деп жүрбөсүн
Сүрөтүн көрүп булардын
Келин-кыздар күлбөсүн,
Эскертип салам ойуна,
Эсинден чыгып жүрбөсүн,
Эл катары ишке кир.
Эмгегин элдей гүлдөсүн
Эскербей койсоң бул сөздү
Ууру, жалкоо, ушакчы

Эми эле өлчү күндөсүң.

Кагаз-калем колго алып,
Карайын сөздүн орунун,
Кызыл тилди сүйлөтүп,
Түзөтөйүн порумун.
Чыным менен ойлонуп,
Чыгардым сөздүн сонунун.
Айта берсе ал кызык,
Акындардын жоругун,
Алым жетсе болчуго
Айтам деп сөздү тоорудум.
Ашыкпасам мен дагы,
Табармын сөздүн орунун.
Орундуу сөздүн далайын
Ойлонуп байкап карайын,
Ойумда турган көп сөздү
Ойготпой кантип калайын.
Орундуу болсо жазганым,
Ошону сынга салайын.
Одоно сөздөр көп болсо,
Оозумда ачпай жабайын.
Орун алды ушинтип,
Ордунан чыгып таалайым.
Тобокел иште кайгы жок
Тогошпой жүрсөң кардың ток
Тозулуп жаткан көп сөздү
Козколоп болдум оозум шок.
Арзыбай турган сөз болсо,
Аны такыр айткым жок.
Арзыбаган сөздөрдү
Айткан менен пайда жок.
Айта берсе сөз табат,
Акындарга айла жок.
Айтмак болдум мен дагы
Анык сөздү бир жоон топ.

Ар кимдики өзүнө
Ай көрүнөт көзүнө
Абийир берип койуптур
Акындардын сөзүнө
Айтканым анык болбосо,
Айыбы менин өзүмдө
Ар жумушту далилдеп,
Ачык айтам көзүнө.

Азыраак козгоп ырдадым,
Агайын тууган тыңшагын,
Ашыгы болсо сөзүмдүн
Алдыңа койом сындагын.
Айтамын анык көргөнүм
Ар түрлүү сөздү айтайын
Алгыла, балдар өрнөгүн.
Адам деген аз күндүк
Айтканымды жаман көрбөгүн
Аракет кылам деп жүрүп,
Адам билбей калат өлгөнүн.
Адамдан өлбөй турганды
Жок чыгар элим көргөнүн.

Уул болбойт урушпас,
Келин болбойт керишпес.
Керексиз сөздү көп айтсаң
Ылайыгы келишпес.
Эки маңыз кездешсе,
Эгеримде эрикпес.
Экиден айтып кайралай
Сөз айткандан ээрикпес.
Эскертүү кылып айтканга
Эси бар адам терикпес,
Эсиңе салам далайды
Эстебей койсоң келишпес.

Акындын сөзүн таштаба
Айрыбаш кылба башкага,
Кордобо адам баласын,
Кордук көрүп жатса да.
Кордуктан алда кутулат.
Этеги толуп эмгекке
Бир кезде ал да кулпунат.

Бактыдан балдар түнүлбө,
Баркы жок ишке жүгүрбө.
Барлыгы келет өзү эле,
Бактылуу болгон күнүндө.
Эмгекке келет бак деген
Эмгек кылгын тирүүндө
Эмгекти мыктап иштеген
Кор болбойт акыр түбүндө.

Ат жүгүрөт тай менен,
Эр жүгүрөт бак менен
Эмгексиз эрге жолобойт
Эмгекте болот бак деген.
Эрикпей эмгек иштей бер
Жолугасың бак менен,
Ырыскыны ал эмгек
Алып келет кап менен.

Кемерчесиз жар болбойт,
Кеңешкен кепке зар болбойт
Кеңеш менен кесилип,
Бычылган тон тар болбойт.
Жоктун жору жоорубайт,
Жокту ууру, бөрү тоорубайт.
Кеңеш менен кесилсе
Бармак байкуш оорубайт.

Кайдан кулак чыгарса
Казанчынын эркинде,
Кандай айтып бакырса
Азанчынын эркинде.
Сөзүңдү каалап укпаса
Акыл айтып желпинбе,
Кесири тийет андайдын
Жаныңа жакын келтирбе.

Жабдыктуу киши зор болот,
Жабдыксыз баатыр көр болот
Колунда жабдык болбосо,
Коркпоско болбойт корголоп,
Ажырап калса жабдыктан
Көргөн күнү шор болот.

Ажырап калса канаттан
Асманда куштан ал кетет,
Айрылып калса бактыдан
Ал адамдан сан кетет
Ажалы жетсе жан кетет.
Бакпай койсоң карабай
Колундан чарба мал кетет,
Бак менен малдан айрылсаң
Дос, тамырың ал кетет.
Курбу-курдаш, көп жолдош
Жолобостон шар кетет
Өлүм десең карабайт
Өз тууганың ал кетет
Оңолуп ишиң бак консо
Алар алдындан чыгып жарк этет.

Алганга адам табылат
Ал десең ким да болсо камынат,
Алып турса колундан
Алар көрбөсө сени сагынат.

Жок болуп калса колуңда
Сени көрсө этек-жеңин кагынат
Жамандыкка чыдашкан
Жакшы жолдош кайдан табылат.

Өзүңдү өзүң мактаба
Өкүмдүк кылба башкага,
Өзүң деген жолдошту
Өлсөң да аны таштаба.
Анык жолдош табылбайт
Андайды күткөн жаңылбайт,
Жолдошу мыкты адамдын
Жолу ачылып даңылдайт.

Жакшылыкта жолдош көп
Жамандыкта жоолош көп,
Жамандыкта чыдаса
Ошону айтат жолдош деп.

Чечинген суудан тайманбайт
Чечен сөздөн тайгылбайт,
Чеберлик менен иштеген
Чегинип иштен айрылбайт.

Үйрөнгөн жоо ыңгайлуу атышканга
Үйрөнгөн эл ыңгайлуу катышканга
Көк боору кызык тамаша
Такымга басып тартышканга
Көп ойлосоң табасың
Көп сурасаң аласың
Күнөөсүн көрсөң бирөөнүн
Көөлөп көбөйтпөгүн жарасын.

Жоголгон бычак сабы алтын
Колдо жоктун баары алтын
Кетменди чапсаң керилип

Эмгегиң сенин сары алтын.

Аялдардын жакшысы
Жаман эрди көтөрөт
Жакшы сөз менен кубантып
Көнүлүң күндө өзкөрөт
Кирдеген кийим кийгизбей
Кишинин катарына өткөрөт.
Жаман болсо ант урган
Албуут болот өпкөлөп
Жалтак болуп ал жигит
Күндөн күнгө бөксөрөт.
Аялсыз үйдү жылас дейт
Аялдуу үйдү мурас дейт
Аял алып баш кошсо
Куралып калды ырас дейт.

Эки курбу бириксе
Эмгекке мыктап киришсе
Эмгеги озуп күн сайын
Кошула берет кишиге.
Ирээттүү иштеп эмгекти,
Ирээтин жакшы билишсе,
Ынтымак менен иштесе
Ал экөө бирин бири сиз десе,
Жарты наны бар болсо
Жара бөлүп тиштесе
Ырым менен бак деген
Өзү эле келет издетпей.

Күндө эки убак урушса
Эртеси уруш менен турушса,
Күндөн күнгө кийин деп
Кечигип барса жумушка
Ырыс менен бак түгүл
Шайтан да келбес тырышса.

Башсыз турмуш куралбайт,
Аялсыз турмуш уланбайт.
Аял эркек баш кошуп
Бирикпесе туралбайт.
Аялсыз эркек кор болот,
Кийими кирге мор болот.
Бит куюлуп мойнунан,
Жарышып жүрөт жорголоп.
Аял алсаң камынгын,
Барлыгын жыйгын камыңдын.
Билем деп жеке дардайбай,
Кеңешин уккун жарыңдын.
Эмгекке мыктап киришкин,
Келишинче алыңдын.
Эркексиз аял жарашпайт,
Эч ким ага карашпайт.
Жалгыз аяк аттанып
Эркектүү жерге жанашпайт.
Эрге тийсең керилбей,
Эмгекке киргин эринбей.
Эртелеп чыккын жумушка
Ээринчээк келин дедирбей.
Эпкиндүү болуп иштегин
Тээтиги стахановчу келиндей.
Аял эркек кошулса,
Кайрат келет кошумча.
Кайрат менен иштешип
Эмгеги болот ордунча.
Ордуна келген ал эмгек
Кудай урсун кор кылса.

Бак байланат эмгекке,
Балалуу болот эрмекке.
Экөө тең кирсе эмгекке
Бак деген ошол эмгекте.

Аарыда болот бал деген,
Адамдын данакери мал деген.
Алтымыштан ашканда
Ардактуу болот жан деген.
Алжысаң да ал кетип
Адамды кыйбайт жар деген.
Өзүндүн байка алынды,
Кур кыйнаба жаныңды.
Алыңды билбей өзүндүн
Жулдуруп алба саныңды.
Күчү көп менен кармашсаң
Чыгарат сенин жаныңды.
Атыңдын алын чактагын,
Алы жок болсо чаппагын.
Алдыга келип байге алса,
Андан кийин мактагын.
Артта калчу ат болсо,
Арзыбайт аны чапканың.
Азап тартып кур башка
Андай атты бакпагын.

Жыгачтын көркү жалбырак,
Күзүндө бутагы калат шалдырап.
Адам дагы дал ошол
Картайса калат жалдырап.
Жаш кездеги көркү жок
Эки ийни түшүп шалдырап.
Айбаты бар, кайрат жок,
Дарманы кетип алсырап.
Жантайма жерден баса албай
Коркок болуп калтырап.
Аксым болсо келини
Беттен алып аркырап.
Басып кетчү кайрат жок
Карылык ушундай алга калтырат.
Тил келе берет сүйлөсө,

Ой кете берет жүр десе,
Тил – сөөксүз, ой – түпсүз деп,
Айтмак беле билбесе.
Өзөндүү сайга суу толот,
Өткөрө кызыл тез оңот,
Акмакты ишке жиберсе,
Артынан кайгы чуу болот.
Жаман менен ичкен аш,
Жарма да болсо уу болот.
Өткөрө курч кетилет,
Өксүк тартып жетилет.
Кырсык басса адамды,
Кыдырып кетет тентиреп.
Ушак кылат андайды,
Кемдиктен тентип кетти деп.
Биз кездерде ал дагы,
Эмгекке балбан эр эле,
Эмгек менен күн көрүп,
Эмгеги жаккан элине.
Рахмат айткан далай жан,
Эмгектен кайтпас демине.
Жалкоо менен ушакчы,
Келбеген жакын ченине.
Кырсык кайдан табылган
Ал кылган иштен жаңылган,
Ичкилик менен дос болуп,
Кыйшайып кеткен сабырдан.
Ачуулуу болуп айкырып,
Айткан сөзгө чаңырган,
Көз карашы бурулган,
Жарды менен жабырдан
Өзүн басчуу кырсыкты
Ошентип жүрүп таап алган.
Кутулмак кыйын кырсыктан
Кыйуусу келбейт кырсыксаң.
Эмгекти мыктап иштесең

Оңолот ишиң кырсыккан.
Балалуу үй базардай,
Баласыз үй мазардай.
Балдарың турса тебелеп,
Келгенде чарчап баса албай.
Семиресиң дардайып,
Карының чыгып казандай.
Сүйлөп берсе чулдурап,
Арасын сөздүн ача албай
Бооруң катат күлкүдөн
Күлкүндү кайра баса албай.

Ырыс жерден табылат,
Ынтымак элден табылат.
Ынтымак менен эмгекке
Жер да, суу да багынат.
Эмгекке балбан эрлерди
Бак менен таалай сагынат.
Эрикпей иштеп туура жүр
Бак, таалай өзү табылат.
Ынтымак барда, ырыс бар
Ырыска бакты келип кошулаар
Ынтымак, ырыс жок жерде,
Бир кесин нанга болот зар.
Жери байдын эли бай,
Эли байдын эри бай.
Эрмин деп көпсөң дардайып,
Кылганың ишке жарабай.
Эсиң болсо эл үчүн
Эмгек иште бир далай,
Алал иштеп, түз жүрсөң
Айрылбай сенден бак, таалай.

Адамга канат ат болот,
Аттан кийин жат болот
Аттуу жүрүп жөө калсаң

Ойуңа кайгы, муң толот.
Жандуунун ээси жер болот
Өлбөстөн өссө жер толот
Убактысы бүткөндүн,
Барлынгын кайра жер сорот.
Семиз бак жигит атыңды,
Селки үйрөтпө жарыңды.
Селкилдеп аял бош жүрсө,
Кетирет сенин баркыңды.
Жаткан аял семирет,
Жалкоолукка берилет.
Которуп кийип көйнөгүн,
Көрүнө басып керилет.
Мойнун толгоп сөз укпай
Өзүңдү тепсеп элирет.
Ээр жаман ат басат
Эр жаманын калп басат.
Насыя болсоң ар кимге
Эртели-кеч калк басат.
Кажети жок сүйлөбө,
Калп сөз айтып үйрөнбө.
Касиет болбойт калп айткан,
Кадырың кетип сүйрөлбө.
Кадыр-баркың кеткениң
Көрөсүң калптан күйгөндө.
Калп болсоң кетти кадырың,
Качырдың ага-иниңдин барлыгын.
Ага-тууган качкандан,
Абийириң болсо ар кылгын.
Калптын чын сөзүнө ишенбейт,
Калпы чын сөздөрүн кишендейт.
Калпка чыгып чын сөзү,
Калп айтпагын билсең дейт.
Жашыңда калп сөз айтпагын
Калыбы жаман байкагын.
Жашыңда көнсөң калп айтып,

Жолдошу болдуң шайтандын
Шерменде кылып эл-журтка
Көтөрүлөт шайтаның.
Жарыя болот шардана,
Калп деген шыпыр атагың.
Угасың келиндериң тергешип,
Калп акем деп айтканын.
Келиниңдин тергеши
Баарынан кыйын байкагын.

Эмгегин жебе бирөөнүн
Эң кыйыны күнөөнүн
Абийириңди кетирбей
Андан көрө тим өлгүн
Көп менен көргөн той болот.
Көптөн чыкса, бөрү тарткан кой болот.
Оозуна түшүп бөрүнүн,
Өзүнөн өзү кор болот.
Эч жерге батып жүрө албай
Өзү эле келет корголоп.
Андан кийин ал жаман
Айтканды угат жорголоп.

Бирөө агып өлөт
Суудан кечип өтө албай.
Бирөө суусап өлөт
Суулуу жерге жете албай.
Кеңеш менен бүткөн иш
Кемчил болбойт эч кандай.
Ага-иниге кеңешсең
Акыл чыгат бир далай.
Жабылып калчу уятты
Жайына койгун тырмабай
Айта бербей бакырып,
Ак, караны ылгабай.
Камчы жейт аттын кашаңы

Кагуу жейт адам чатагы.
Жолдош болсоң чыр менен
Жаныңа батат азабы.
Чыр деп айтпайт эч качан
Чыры жок аппак тазаны.
Чатагын билбей өзүнүн
Чаары чыгат көзүнүн
Чын болчу дейт жалганды
Батырып алса көчүгүн.
Чындыкты туура чече албай,
Же өз колунду кесе албай
Азапка анык түшөсүң
Чындыкты кечип кете албай.
Ашыккан өрдөк артынан сүзөт,
Ашыккан адам чалкасынан түшөт.
Ашыкпай иште ишинди
Акырында жакшы бүтөт.
Уй ылайыксыз мингенге
Уят өлүмдөн катуу билгенге,
Уятты билбес жамандан
Уялат деп ишенбе.
Жакшынын уялганы - өлгөнү
Жамандын уялганы - өрнөгү
Жакшы менен жамандын,
Ушундай болот жөн-жөнү
Камчыга эт көгөрөт,
Сөзгө сөөк өгөлөт
Катуу сөз укса кулагың
Кабырга сөөгүң сөгүлөт
Кан аралаш буурчак жаш
Кара көздөн төгүлөт.
Чын сөз табат чындыкты
Чын такыр сүйбөйт чырлыкты
Калп сөз байкуш канетсин,
Казга теңейт чымчыкты.
Калп сөз кайдан жеңе алат

Кашкайган таза чындыкты,
Калптан чындык бөлүнөт
Айырмасы алда кайдан көрүнөт
Калыстык туура болбосо
Чындыктын жашы төгүлөт.
Чындык чындап киргенде
Калптын кабыргасы сөгүлөт.

Оозу кыйшык болсо да
Байдын уулу сүйлөсүн,
Сүйлөймүн деп чындыкты
Байкуштун оозу күйбөсүн.
Билесиң кыйшык калыстын
Чындык сөздү сүйбөсүн,
Чындыкты сүйбөс жамандар
Сүйрөткү кылып жүрбөсүн.
Кыйшык калыс жаңылат,
Кыйшайбас чындык табылат.
Көтөнү кыйшык кем калы.
Көтөрүп жерге чабылат.
Чындык ишти сүйбөстөр
Чыкпас торго чалынат,
Чыга албай көзү чакчайып,
Чындыкты издеп зарылат.

Карыбаган эр болбойт,
Кагышпаган эл болбойт.
Калыс адам түз болсо
Калп сөз такыр эм болбойт.
Жалган сөздүн миң саны
Жалгыз чынга тең болбойт.
Аныктап чечкен чындыкты
Айтаар сөзгө кем болбойт.
Андайды адил калыс дейт,
Ал адилдиктин камын жейт.
Арачы түшсө бузуктар

Ары жакка алыс баргын дейт.
Ажыратып ак-каранын арасын
Ашыкпай карап чаласын
Ак жеринен күйгүзбөйт
Андайлар адам баласын.
Калыс болсоң ушундай
Каалаган жерге барасың.
Ат аягынан басынат,
Адам тамагынан басынат.
Азаматтын жаманы
Ага-иниге асылат,
Написин тыйып жүрө албай
Айылдын барын качырат.
Ага тууган эл кетип,
Жалгыз калат жалдырап.
Ардаганы азаматтын өлүмү,
Арданса сынып калат көңүлү.
Ар намыс менен иштеген
Асамат ачка калбайт өмүрү,
Айтмайынча ачылбайт
Адамдын сыры көмүлүү.
Бирдеп болбойт адамды
Пикири, сыры, көңүлү.
Пикири бузук жамандар
Бир күн да болбойт жөн жүрү.

Кирпи баласын сүйөт жумшак деп,
Күйкө баласын сүйөт тумсак деп,
Королоп турат жаш балдар
Акындын кебин уксак деп.
Акылы баары аңтарып
Алып калат бир топ кеп,
Акылы жогу аңтарбайт
Ал кала берет тектен тек.
Атты чабыш өлтүрөт,
Адамды намыс өлтүрөт.

Арам олжо көп болсо,
Адамды асмандатып көптүрөт.
Арам олжо көп батпайт,
Баткан менен жөн батпайт,
Тешип чыгат акыры.
Ал тешилгенче дардактайт
Тегин жерден жарылбайт,
Тешилген жара кабылдайт.
Эми конбойт табыптын
Эм коноор дары табылбайт
Акылы бар азамат
Арам ишке малынбайт,
Артын ойлоп иш кылып
Андай ишке чалынбайт.
Жарылмак болдум кокуй деп,
Жаш соогалап жалынбайт.
Эмгекти алал иштеген
Эч кимдин көзүн карап зарылбайт.
Көп жашасаң көрөсүң,
Көптү көрсөң билесиң.
Канчалык көптү көрсөң да,
Которулбайт мүнөзүң.
Ат аяган жер карайт,
Куш аяган көк карайт.
Кыштын камын ойлогон,
Кыдырып издеп чөп карайт.
Кургак сөзгө семирбе,
Кунатат деп элирбе,
Кургак сөздүн миңинен
Бир кесе талкан демилге.
Кургак сөздүү куулардын
Барчу болбо ченине.
Кургак күлүп каткырса,
Кубанып ага эрибе.
Анын берекеси оозунда
Ишинде болбойт демилге,

Ишендирет сөз менен,
Келчү болсо чениңе.
Эриктирип далайды,
Кесири тийет элиңе.
Эмгектен качкан кууларга
Эсиң болсо берилбе.
Жатып алып сен дагы
Жалкоолонуп керилбе.
Үйдүн көркү мулкү дейт,
Ырдын көркү көркү күлкү дейт.
Кургак сөздүү кууларды
Култулдаган түлкү дейт.

Көргөн иштейт көргөнүн
Көсөм билет иш жөнүн.
Мээнет кылат бекерге
Билбеген иштин эч жөнүн.
Аганы көрүп ини өсөт,
Эжени көрүп сиңди өсөт.
Жаман болсо эже менен агасы
Ини, сиңди жинди өсөт.
Энесин көрүп кызын ал,
Эрикпей эки жагын тегиз чал.
Элчилиги бар болсо,
Эне, атаңа кеңеш сал
Эсирип кетпей ээлигип,
Эси акылы теңешсе ал

Түзөлөт жыгач ийриси
Тезке салып басканда.
Түзөлөт адам ийриси
Сөзгө салып басканда.
Өзү жерде жүрсө да
Жамандын көкүрөгү асманда.
Түтө берет ак кагаз
Кандай түрлүү жазсаң да.

Азамат болсоң эр жигит
Душманыңдан жазганба.
Алтынды чыккан жерден каз,
Акылды чыккан элден бас.
Ар жагында акыл жок
Акмак уул күндө жаш.
Аялдын айтпай порумун,
Анын айтуу керек жоругун.
Жайдары болот жакшы аял
Жана иштин билет орунун.
Жаман аял жалтылдап,
Кажырындай жоорунун
Каяша сөздү көп айтып,
Кычысын жуубайт колунун.
Каткырса тоону жаңыртат
Кантесиң анын жоругун.
Жыгачтын сыры сыртында
Адамдын акмагы көбөт кыркында.
Аялдан чыккан жакшылар
Ага-ининин ыркында,
Аябай иштеп эмгекти
Чыгарбайт чырды сыртына.
Аксым аял алкылдап
Ачуулуу болот балкылдап,
Айылдуу элден ийменбейт
Эрин жакалап алат алкымдап.
Уятынан ал жигит
Жолобойт элге жакындап.
Басса, турса эринин
Артынан жүрөт такымдап.
Өз жаманы өлгөнүнчө билинбейт,
Кишиникин кирип чыкса билдим дейт.
Сүйрөңдөгөн кем жаман
Ушак айтпай жөн жүрбөйт.
Эмгекти жөндөп иштебей
Арыкмын, ачмын өлдүм дейт.

Жакшы аялдын адаты
Ачын, тогун билдирбейт.
Куулук акыр табылат
Куу өзүнөн өзү чалынат,
Эмгексиз оокат табам деп
Капканга түшүп чабылат.
Бычакты ал да өзүңө ур,
Оорубаса кишиге ур.
Кишинин баары өзүңдөй
Аксыкдык кылба, курдаш кур.
Укпайт деп ушак айтпагын
Угулуп калат айтканың,
Ушакчы атка коносун
Ушул жагын байкагын.
Из кууган барат ийинге
Сөз кууган барат жыйынга
Сүрүштүрсө сөздөрүн
Жарабай калат тыйынга
Угулуп калат ал ушак
Учтуу, түптүү кыйырга,
Уйпалып өлгөн ушактын
Ушунусу кыйын да.
Көрбөйт деп ууру кылбагын
Көрүнүп калат кылганың,
Көчөгө басып жүрө албай
Көмүлүп кудай урганың.
Уурулукка кыныкпа
Уйкусу келбейт кыныкса.
Колго түшүп бир күнү
Кор болорсун ыдыкка.
Жолу кыйшык уурулук
Жолугат акыр кырсыкка.
Указ менен сот болот
Уурулук кылган бузукка
Аккан жерден суу агат
Ачканын көзү тунарат

Ачмын деп жатып албастан
Аракет кылса куралат.
Аракет ачка калтырбайт
Эмгек иште тууралап,
Ачуулуу болуп жүрбөгүн
Ачуу адаштырат бурмалап,
Ачка болсоң сорунба
Ачуулуу болуп оолукпа.
Аракет кыл эмгекке
Ашчылыктан корунба.
Карап туруш жарабайт
Жок болгон соң колунда
Ачуу тоскоолдук кылат акылга,
Тойунтпайт сени жакында.
Ачуу бир душман азгырган
Жолоочу болбо капырга.
Ачуу бир душманы адамдын,
Ачуусу чукул болот жамандын.
Карыз сурасаң саргайып,
Колунан тыйын чыкпай сараңдын,
Сараңга барып саргайбай
Өзүңдүн чөнтөгүңдү карангын.
Жанындай көрөт тыйынды
Ал ажытын ачпайт адамдын
Пайдасы тийбейт эч качан
Ага окшогон жамандын
Береген колуң алаган,
Иштеген колуң табаган.
Ичкиликти күтпөсүн
Иштен коркуп жадаган.
Өлүм болот адамга
Иштебей бирөөнүн колун караган
Мандайың тердеп иштебей
Табылбайт оокат талаадан,
Жалкоосуң деп угасың
Өзүңдөн туулган баладан.

Кайраттуу чыгат адамдан
Кажыбай иштеп жаланган,
Кайрат менен иштесең
Куйулат алтын салаандан.
Ынсап сайын береке
Суу токтобойт элекке,
Ынсабы кеткен жигиттер
Жарабай калат керекке.
Ээринчээк үйдөн козголбойт
Эсептешкен дос болбойт
Акылы жок жаманга
Арача десең кош колдойт,
Айыл конбойт аңдышкан
Абийир болбойт айтышкан,
Жамандардын адаты
Жакалашып, тартышкан.
Эр жигит элдин четинде
Эл үчүн жоонун бетинде,
Эңсеси куруп жүрсө да
Эли турат эсинде.
Эли үчүн кылган эмгегин
Жолотпойт сени кесирге,
Эси жоктой ээлигип
Эмгегине эсирбе.
Эсирик кесип бактыны
Тушар кылат кесирге,
Акылың болсо жаш балдар
Айткан сөз калсын эсинде.
Билеги толук бир менен
Билимге толук миң менен
Миң кишиге тең келет
Билимдүү жигит тил менен.
Жашында жакшы окубайт
Билимдин баркын билбеген
Бак, таалай, ырыс качалбайт
Билимди толук билгенден.

Билим качпайт эч жакка
Жашында эмгеги жакшы сиңгенден.
Жамандык чыкпайт жакшыдан
Тартип менен жүргүн деп,
Жакшылыкка кошулат.
Тартиптүү болуп үйрөнгөн
Билим чыгат окуудан.
Билимди билет окуган.
Ээ болосуң билимге
Эмгек кылып окусаң.
Эмгек табат билимди,
Эпчил кылат тилиңди
Ээритип таза агартат
Эзелден берки кириңди.
Эмгек кылсаң жашыңда,
Бак деген ошол башыңда.
Эмгек менен билгениң
Өлгөнчө жолдош кашыңда.
Акыл жугат айныбай,
Айткан сөздү укканга...

*Эсенкул Дыйканалы уулу.
Кашка-Суу айылы, Аламүдүн, Чүй, Кыргызстан.*

* * *

Нургүл Эсенкул кызынын (1957 – 2012) кыскача өмүр таржымакалы

Булактардын бири:

http://ky.wikipedia.org/wiki/Дыйканалиева,_Нургүл_Эсенкуловна

Нургүл Эсенкуловна (Эсенкул кызы) Дыйканалиева (сырткы паспортундагы ысымы: Nurgul Dykanalievа; 1957-2012) – ала-тоолук китепканачы жана библиограф айымдардын бири, агартуучу. Ал эне сүтү менен үйрөнгөн кыргыз тилинен башка казак, орус, англис, чех тилдеринде эркин сүйлөгөн.

Нургүл Эсенкул кызы 1957-жылы (тоок жылы) бирдин айынын (феврал) 13үндө Кыргызстандын Чүй облусуна караштуу Аламүдүн районундагы Кашка-Суу кыштагында туулган.

Атасы – Эсенкул Дыйканалы уулу – чүйлүк моңолдор уруусунан болот. Энеси Гүлайдын (паспорту боюнча Күлай) атасы - Чоң таята да моңолдор уруусунан чыккан жана совет доорунун башында Кашка-Суу айылындагы тектүү, бай кишилерден болгон. Чондун байбичесинин теги – меркелик казак болгон. Эсенкул ата менен Гүлай апа он бир баланы тарбиялап өстүрүштү.

Нургүл өз айылында башталгыч мектепте окуган, андан соң Таш-Дөбө (мурдагы Воронцовка) айылында орто мектепти аяктаган.

Кыргызстанда кардиология тармагын негиздегендердин бири, айтылуу академик Иса Ахунбаев 1973-жылы Бишкекте (ал кездеги Фрунзе шаарында) Нургүлдүн жүрөгүнө ийгиликтүү операция жасаган. Профессор Ахунбаевдин жардамчылары – кийинчерээк залкар окумуштуулар болгон Сейтхан Жошибаев, Аспандияр Маралов, жана башка кардиологдор эле.

(Булак: “Кут билим” гезити, № 32; 26.09.2008-ж.).

Нургүл 1978-жылы Бишкек шаарындагы Кыргыз Кыз келиндер институтунун (азыркы Эшеналы Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик педагогикалык университетинин) филология факультетинин китепканачылык жана библиография бөлүмүнө тапшырган. Аны 1982-жылы ийгиликтүү аяктаган.

1982-84-жылдары Кыргыз Улуттук китепканасынын Улуттук библиография бөлүмүндө библиограф болуп эмгектенген. Көптөгөн китептердин жана макалалардын библиографиялык каталогун түзүүгө салым кошкон.

1984-85-жылдары Аламүдүн районундагы Аламүдүн совхозунда Кашка-Суу айылында совхоз кеңсесинде катчы болуп эмгектенген.

1985-жылдан кийин үй кызматкери болгон.

1985-88-жылдары Өзбекстандын ордосу Ташкен шаарында, 1988-жылдын декабрынын соңунан 1998-жылдын май айына чейин Кыргызстандын ордо шаары Бишкек шаарында жашаган.

1998-жылдын май айынан 2000-жылдын август айына чейин Лондон шаарындагы Нью-Молден (New Malden), андан соң Саттон (Sutton) аймактарында байырлаган.

2000-жылдын август айынан 2012-жылдын февраль айынын башына чейин Чехиянын ордосу Прага шаарында жашаган.

Нургүл 2012-жылдын февраль айынын башында Прага шаарынан Кыргызстандын борбору Бишкек шаарына биротоло көчүп келди. Ошол жылы август айында уулу Алмазды үйлөндүрдү, Бермет Таласбек кызы Машрапова деген келиндүү болду.

2012-жылдын 16-сентябрында түштөн кийин Нургүл Бишкектеги үйүндө капысынан инсульт болуп, эс-учун жоготуп, 17-сентябрда таңкы саат 4тө Бишкектеги жумурияттык оорукананын нейрохирургия бөлүмүндө 55 жашында дүйнөдөн кайткан.

19-сентябрда (шаршемби күнү) туулуп-өскөн айылы Кашка-Сууда күн чыгыштагы адырдагы мусулман

көрүстөнүндө жерге берилген. Бул көрүстөнгө 1983-жылы августта төрөлүп, 1985-жылы январда чарчап калган тун кызы Мээрим да коюлган болчу.

Сүрөттө: Эсенкул Дыйканалы уулу (ондо жогорку катарда биринчи), Гүлай Чоң кызы (ондо ортодогу катарда экинчи) жана алардын досу, теги казак Капан ата (солдо биринчи) Эсенкул атанын балдары жана неберелери менен. Кашка-Суу. 1974-ж.

Чыгармачылыгы. Агартуучулугу

Нургүл Эсенкуловна Дыйканалиева Кыргызстандын мезгилдүү басма сөз каражаттарында бир катар популярдуу макалалар, этюддар жарыялаган. Интернетте да анын кыргыз тили жана маданияты тууралуу айрым пикирлери жарыяланып турган.

Нургүл Дыйканалиеванын айрым үналгы этюддары 1999-2000-жылдары Би-Би-Си Кыргыз кызматынын берүүлөрүндө “Айгүл Асан” адабий ысымы менен обого чыккан. Нургүл башка кээ бир макалаларын да "Айгүл Асан" адабий аты менен жарыялап турган. Нургүл бир илимий-

агартуучу китепке редакторлук кылган. Андан тышкары күйөөсүнүн кол жазмаларын басмага даярдоого ырааттуу көмөк берип келген.

Нургүл ПИАКтын (PIAC; Эл аралык туруктуу алтаистика жыйынынын) Германия, Татарстан (Орусия), Ички Монголиядагы (Кытай) айрым жыйындарына байкоочу катары катышкан.

Прагада турган жылдары айрым учурларда Чехиядагы кыргыз диаспорасынын бир катар өкүлдөрүнүн балдарына кыргыз тилинен сабак берген. Чехиядагы, Улуу Британиядагы жана Германиядагы кыргыз диаспорасынын өкүлдөрүнүн маданий жыйындарына, курултайларына жана башка кечелерине ырааттуу жана жандуу катышкан.

Үй-бүлөсү тууралуу учкай маалымат

Жубайы – кыргыз тарыхчысы жана журналисти Тынч-тыкбек Чоротегин (алар 1982-жылы майда үйлөнүшкөн).

Алардын тун кызы Мээрим 1985-жылы чарчап калган.

Азыр бир уулу (Алмаз), эки кызы (Бегимай, Айдина) бар.

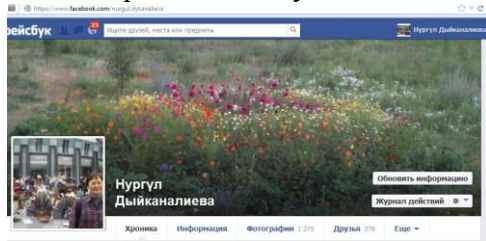
Нургүлдүн бир туугандары – Дүйшө-наалы байкеси, Аписа эжеси, Абды, Жеңиш, Амангелди байкелери, Маданият (Макен), Айгүл (Сакен) эжелери

жана өзүнөн кичүү Аалы иниси, Айнура синдиси жана ата-энесинин көкүрөк күчүгү - Кенже иниси.

Агалары Дүйшөнаалы менен Жеңиштин көзү өткөн.

* * *

Маркум Нургүлдүн *Фейсбук (FaceBook)* барагы анын жаркын элесине арналган мультимедиялык маалыматтарды (анын ичинде үй-бүлөлүк архивдеги ар кыл доорлордогу сүрөттөрдү жана видео тасмаларды) камтыйт:

<http://www.facebook.com/nurgul.dykanalieva>

* * *

Сапар элестери

Сүрөт. Айтылуу Токтогул ГЭСинде. 23.7.2009.

* * *

Интернеттеги айрым шилтемелер

- http://www.azattyk.kg/content/kyrgyzstan_blog/24710852.html
- http://www.youtube.com/watch?v=XIQT2YgwIh0&feature=youtube_gdata
- http://presskg.com/kut/08/0926_6.htm
- http://www.presskg.com/tuusu/08/0923_16.htm
- <http://www.for.kg/news-182549-ru.html>
- <http://www.akipress.org/people/news:362/>
- http://jansherik.kat.kg/?page_id=201
- http://www.azattyk.kg/content/kyrgyz_term_study_forum_soz_taanuu_sherinesi/2303052.html
- http://newskg.narod.ru/kut/07/0330_10.htm
- http://www.azattyk.kg/archive/ky_Humour_Caravan/20111105/3439/3439.html

* * *

СҮРӨТ БАЯН

Гүлай апа, Кенже, Нургүл (алдыңкы катарда), Алмаз, Айдай. 1995-ж.

Худайберди ага, Нургүл, Тынчтыкбек Нарын жергесинде. 09.9.2009.

*Худайберди Халлы “Азаттык”
үналгысынын кеңсесинде.
Прага ш. 09.2.2007.*

*Бегимай, Тынчтыкбек, Нургүл
Прагадагы батирде. 31.3.2007.*

Гүлнара, Барри, Нургүл Карлштейн жергесинде. 24.6.2011.

Алмаз, Нургүл Лондон Экономикалык Мектебинде. 17.12.2009.

Бир туугандар Кашка-Сууга чогулганда. 24.7.2010.

Нургүл, Нурийла, Алмаз жана Бермет кыз узатуу тоюнда. Бишкек ш. 23.8.2012.

Куда-сөөк жаңы үйлөнүп жаткан эки жаш менен. Бишкек ш. 24.8.2012.

Гуля эже, Нургүл Дрезден шаарында. 04.10.2008.

Прага шаарындагы ноорузга арналган маданий кечеде. 19.3.2008.

“Азаттык” үналгысынын жамааты менен. Прага ш. 15.8.2011.

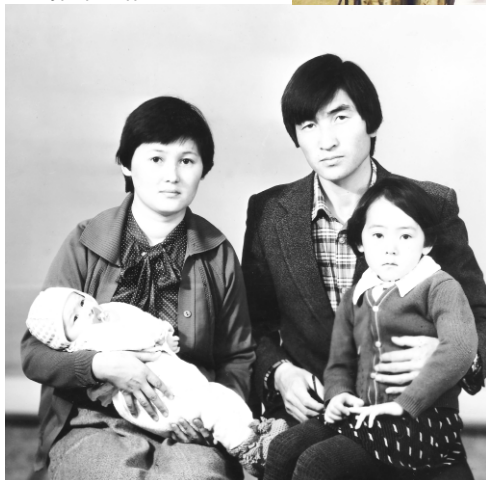
Прага шаарындагы Тарых музейинин жанында. 24.4.2011.

Лондон Экономика
Мектебинде бүтүрүүчүлөр
кечесинде. 17.12.2009.

Айнур, Бегимай,
Алмаз жана
Нургүл Түркияда. 2001-ж.

Ымыркай Мээрим менен
Жанатты алдыбызга алып
сүрөткө түштүк. 1983-ж.

*Элчи Р.Отунбаева, согуш ардагерлери И.Каракеев жана
Т.Токомбаев менен Чартвелл жергесинде. Май, 2000-ж.*

*Венадагы Шөнбрунн аксарайынын аймагындагы
Глориетта павильонунун алды. 10.7.2009.*

Прага шаарындагы кечеде. 28.3.2009.

Элдик ыңкылап баатырларына таазим кылып. Бишкек ш. 07.4.2012.

Аписа эжеке менен той учурунда. Бишкек ш. 23.8.2012.

Нургүлдүн достору жана курсташтары менен. Бишкек ш. 1981-ж.

Алмаз, Зинагүл, Нургүл
жана Илим (оңдо)
ЭЕ/АУ баш кеңсесинде.
05.4.2009.

Кардиохирург Сөйтхан Жошибаев,
Бегимай, Алмаз жана
Нургүл Лондондо. 1999-ж.

Айгүл эже, Нургүл Нарын
жергесинде. 09.8.2009.

Теңир-Тоо койнунда гүл төрөп. 09.8.2009.

Худайберди ага менен Нургүл
Чехия Сенатынын жанында. 05.5.2011.

Айдинанын Прагадагы мектебинде
ата-энелер менен окуучулардын
кечесинде. 17.9.2010.

Адабий жана публицистикалык басылма

**Халлы, Худайберди,
Чоротегин, Тынчтыкбек.**

Өмүр – аккан суу: Нургүл Эсенкул кызы Дыйканалиеванын элесине арналат: Эссе, макалалар, эскерүүлөр, термелер / Жооптуу редактор Тынчтыкбек Чоротегин. – Бишкек: Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин «Университет» басмаканасы, 2013. - 204, XII б., сүрөттөр.

**Chally, Chudayberdi,
Chorotegin, Tynchtykbek.**

Life is a Running River: In Memory of Nurgul Esenkul kzy Dykanaliev: Essays, Articles, Memoirs, Verses / Edited by T. Chorotegin. – Bishkek: Printing Office “Universitet” of the Kyrgyz National University Named After Jusup Balasagyn, 2013. - 204, xii pages, ill.

**Халлы, Худайберди,
Чоротегин, Тынчтыкбек.**

Жизнь как бурная река: Памяти Нургуль Эсенкул кызы Дыйканалиевой (1957-2012): Эссе, статьи, воспоминания, стихи / Отв. ред. Тынчтыкбек Чоротегин. – Бишкек: Типография «Университет» КНУ им. Жусупа Баласагына, 2013. - 204, XII с., илл.

ISBN 978-9967-02-932-3

Жооптуу редактору: Т. К. Чоротегин

Дизайнери: Ж. Мамбетова

Компьютердик калыпка салган: М. Табалдиева

Басууга 09.9.2013-ж. кол коюлду.

Офсет кагазы. Кагаздын форматы 60*84 ¹/₁₆.
12,75 басма табак. 300 нуска.

Басмакананын дареги:

Кыргыз Республикасы. Бишкек шаары,

Манас проспекти, үй № 101.

Ж.Баласагын атындагы КУУнун

«Университет» басмаканасында басылды.

Иш тел.: +996-312-32 31 91; +996-312-32 31 75.

*"Жарк!" эттин, жарык, нуска өмүр сүрдүн,
Жашоосу кыска болду нурдуу гүлдүн.*

Элесиң дайыма жүрөгүбүздө, Нургүл!